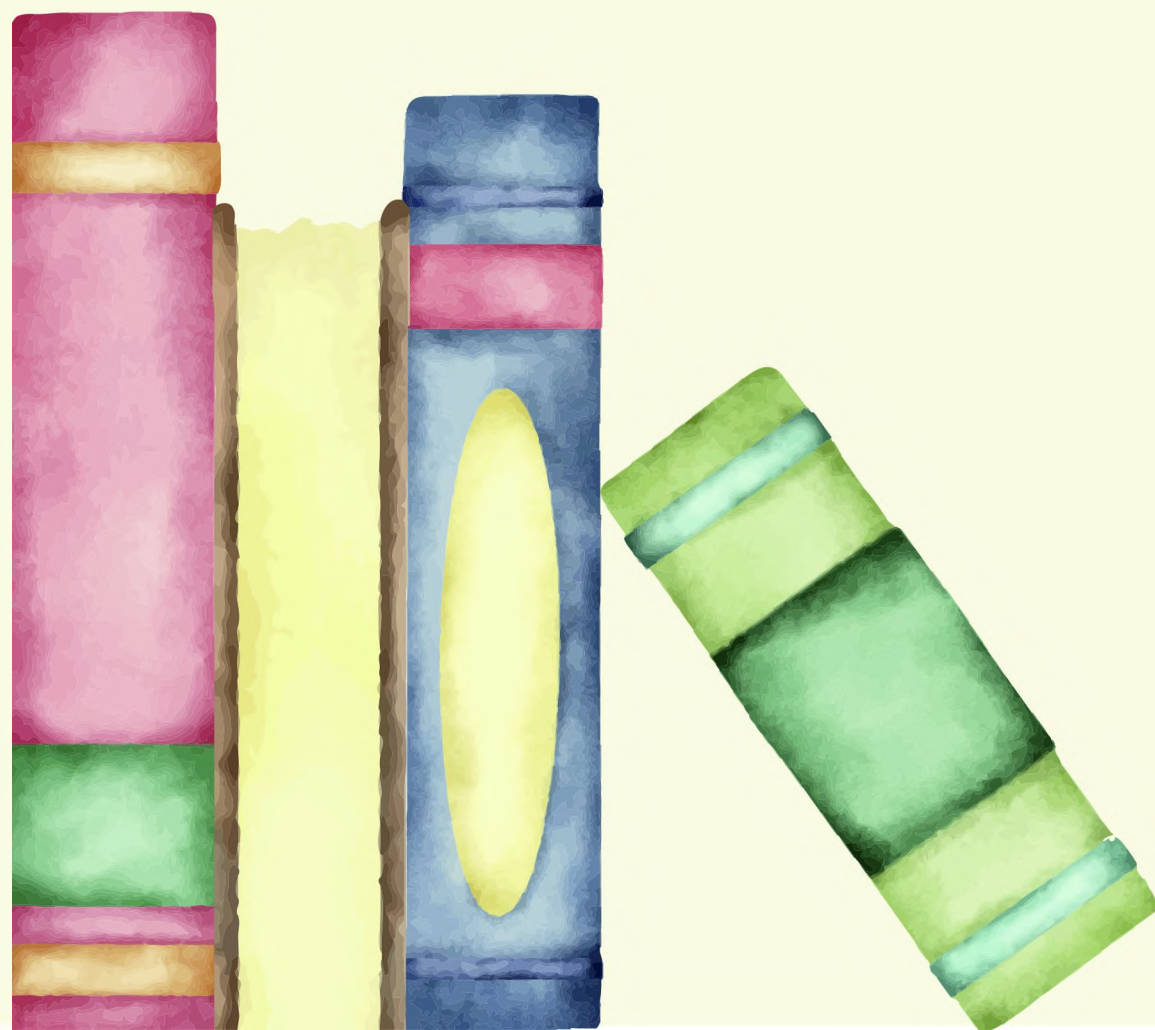

Lectura

Revista Bibliotecii Județene „Octavian Goga” Cluj

Cuprins

Biblioteconomie

ANCA IOANA DOCOLIN: LITERAȚIA PENTRU / ÎN FAMILIE - DE LA TEORIE LA PRACTICĂ	4
MÁTÉ ERZSÉBET: BIBLIOTECILE EUROPENE ÎN PERIOADA CRIZEI ENERGETICE.....	14
MARIAN SUCIU: VIZITĂ DE STUDIU LA CINCI BIBLIOTECI DIN REPUBLICA FEDERALĂ GERMANĂ	22
CRISTINA VIDRUȚIU: BLOGUL COPIILOR. INSTRUMENT ON-LINE AL BIBLIOTECII JUDEȚENE „OCTAVIAN GOGA” CLUJ. BILANȚ AL CELOR 13 ANI DE ACTIVITATE.....	27

Istoria bibliotecilor, a cărții și a lecturii

ANCA-MARIA POP: PREFERINȚE, OPȚIUNI DE LECTURĂ ȘI SOCIETATE (TRANSILVANIA ANILOR 1850-1900)	33
ADRIANA SZEKELY: DESPRE CONDIȚIA CĂRȚII ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ	43

Istorie locală

FABIAN RÓBERT-DONÁT: O DESCRIERE A CLUJULUI DIN 1734	49
MONICA LUCREȚIA STOICA: PERSONALITĂȚI ALE ȘCOLII MEDICALE CLUJENE, ADEPTE ALE MIȘCĂRII EUGENICE. REDACTORII REVISTEI „BULETIN EUGENIC ȘI BIOPOLITIC”	54
GHIZELA COSMA: ACTIVISMUL FEMININ ROMÂNESC ÎN CLUJUL INTERBELIC.....	64
LAKATOS ARTUR-LÓRÁND: APLICAREA LEGII CASBI ÎN MEDIUL RURAL DIN JUDEȚUL CLUJ	87

Recenzii

MANUALUL LECTURII CU VOCE TARE. CREAT DE JIM TRELEASE ȘI COMPLETAT DE CYNDI GIORGIS (recenzat de DIANA ANCA POP).....	96
Robert Coravu, Evaluarea informațiilor din mediul online: nu crede și cercetează (recenzat de MANUELA ANGHEL).....	100
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÉS ELŐDEI TÖRTÉNETE. II. rész: A KOLOZSVÁRI EGYETEM TÖRTÉNETE AZ ALAPÍTÁSTÓL A SZEGEDI ÚJRAKEZDÉSIG 1872–1921 = ISTORIA UNIVERSITĂȚII DIN SZEGED ȘI A INSTITUȚIILOR CARE AU PRECEDAT-O, partea a II-a: ISTORIA UNIVERSITĂȚII CLUJENE DE LA ÎNTEMEIERE PÂNĂ LA RELUAREA ACTIVITĂȚII SALE ÎN SZEGED, Főszerk. Marjanucz László, Szerk. Antal Tamás – Vajda Tamás (recenzat de BEKE IBOLYA)	103
Felix Ostrovschi, ZIDIRE ȘI DEVENIRE: CARTIERELE CLUJULUI ÎN ANUL 1937 (recenzat de IOANA- TEREZIA POP)	108
IMAGINI INTERIOARE: COLECȚIA FOTOGRAFICĂ A DOAMNEI ELLA HINTZ (N. BOROS, 1885-1975), coord. Melinda Blos-Jáni (recenzat de IOANA-TEREZIA POP)	111

Primul număr al revistei „Lectura”, publicație a Bibliotecii Județene „Octavian Goga” Cluj, a văzut lumina tiparului la sfârșitul anului 1990, fiind conceput și realizat din inițiativa scriitoarei Irina Petraș, pe atunci bibliotecar în cadrul Serviciului Bibliografic.

Revista, cu apariție trimestrială, se adresa „cititorului și bibliotecarului în egală măsură”, iar colectivul de redactori era condus de directorul bibliotecii, Traian Brad, secondat, inițial, de Mircea Zeicu (redactor șef al revistei între 1991-1993) și, ulterior, de Augusta Pervain (redactor șef din 1993 până în 1996, când revista și-a încetat apariția pentru o perioadă).

Această primă serie a înregistrat 26 de numere în care au fost publicate studii literare, de istorie, de istoria bibliotecilor și a lecturii. Ponderea cea mai mare în economia revistei au avut-o însă materialele cu caracter informativ: traduceri, recenzii, semnalarea unor noi apariții editoriale, bibliografii tematice, biobibliografii, dar și informații cu privire la serviciile bibliotecii sau la calendarul manifestărilor culturale organizate de Biblioteca Județeană Cluj. Un merit deosebit al revistei a fost acela de a găzdui, în paginile ei, poezii, eseuri, epigrame, haiku-uri semnate de scriitori clujeni, debutanți sau consacrați.

Gândită, ca o revistă deschisă „sugestiilor și colaborărilor”, „Lectura” a beneficiat de articole semnate de bibliotecari și oameni de cultură clujeni, între care amintim: Camil Mureșan, Crișan Mircioiu, Ion Buzași, Ion Șeulean, Mircea Berteș, Mircea Popa, Vasile Fanache, Aurel Rău, Irina Petraș, Petru Poantă și Constantin Cubleşan. Însă, ponderea cea mai însemnată au avut-o articolele și intervențiile semnate de colegii noștri, de ieri și de azi: Ioan Pop, Maria Maxa, Ada Kiraly, Adrian Grănescu, Augusta Pervain, Doina Banu, Doina Popa, Doina Puiu, Traian Brad, Mircea

Zeicu și Grigore Cipcigan.

O privire de ansamblu asupra publicației permite identificarea a două etape distincte în viața revistei. Dacă într-o primă etapă (nr.2/1991 – nr.11/1993), caracterul acesteia a fost unul de largă deschidere, predominant cultural, în cea de-a doua (nr.12-13/1993-nr.26/1996), este evidentă o tot mai pronunțată specializare a articolelor, caracterul biblioteconomic predominând asupra celui anterior. Rubricilor conturate încă de la primele numere – *Eminesciana*, *Mic dicționar de biblioteconomie*, *Pagina copiilor*, *Cărți străine în Biblioteca Județeană* – li se adaugă altele noi ca: *Lumea latină*, *Debut*, *Carte rară*, *Lecturi*, *Dialog profesional*.

Seria a II-a a revistei „Lectura” a apărut între anii 2004-2008, tipărindu-se 16 numere, numărul 43 fiind publicat în format electronic în anul 2021, an aniversar în care s-au sărbătorit *100 de ani de bibliotecă publică la Cluj*. Din redacția acestei serii au făcut parte: Adrian Grănescu (redactor șef), Tatiana Costiuc, Sorina Stanca, Georgeta Dodu, Rodica Ivan și Adriana Kiraly.

Publicația a fost în continuare o revistă de bibliotecă, articolele ilustrau predominant activitatea secțiilor și filialelor Bibliotecii Județene, semnalau noi servicii, proiecte și programe derulate în și de către instituție. Principalele rubrici ale periodicului erau: *Info profesional*, *Carte de vizită*, *Agenda evenimentelor*, *Experiențe și tedințe*, *Semnal*, titlu sub care au apărut diverse recenzii.

Colaboratorii revistei au fost în principal bibliotecari ai Bibliotecii Județene „Octavian Goga”, însă revista a găzduit și articole semnate de colegi de la alte biblioteci clujene și biblioteci județene din țară. Între colaboratorii externi s-au numărat bibliotecari de la Chișinău, între care îi amintim pe Parascovia Onciu, Nelly Țurcan, Natalia Cheradi, Lidia Kulikovski și

Eugenia Bejan.

În 2022, s-a născut ideea inițierii celei de-a 3-a serii a revistei „Lectura”, într-un format nou, cu apariție anuală, exclusiv on-line. Intenționăm ca prin această nouă inițiativă să conferim publicației bibliotecii noastre un conținut științific, dorindu-ne o revistă de

bibliologie și istorie locală, focalizată pe trei arii tematice: biblioteconomie și știința informării; istoria bibliotecilor, a cărții și a lecturii; istorie locală. Fiecare număr va cuprinde și o serie de recenzii ale unor publicații din aria de interes definită de profilului revistei.

Redactorii

LITERAȚIA PENTRU / ÎN FAMILIE - DE LA TEORIE LA PRACTICĂ

ANCA IOANA DOCOLIN

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

anca.docolin@bjc.ro

ABSTRACT: This article aims to define the *family literacy* concept and to analyze *family literacy programs* that were developed in Romania during the last decade in different educational institutions, focusing on the family literacy facilitator's profile. It also shortly describes some successful projects on this topic as well as other interesting family literacy programs that have been taking place in "Octavian Goga" Cluj County Library. The purpose of this approach is not only to offer some best practice examples but to provide some useful recommendations for those who intend to implement such activities.

KEYWORDS: literacy, family literacy, family literacy facilitator, inter-generational program, library

Definirea și istoricul conceptului de „literație”

Literația este considerată un factor esențial în dezvoltarea socio-economică a unei țări, care influențează toate aspectele vieții familiale și comunitare – sănătate, educație, bunăstare financiară și socială.

Definirea *literației* este o sarcină dificilă întrucât acest concept este unul extrem de complex și dinamic. În literatura de specialitate, literația a fost caracterizată ca fenomen social și cultural care se dezvoltă și este practicat în contextul interacțiunii sociale desfășurate pe parcursul întregii vieți a individului. Inițial definită ca abilitatea de a citi, a scrie și a calcula, în decursul anilor, s-a demonstrat că puterea literației rezidă în capacitatea individului de a pune în practică aceste deprinderi în așa fel încât să poată face conexiuni, să interpreteze și să discearnă complexitatea lumii înconjurătoare. Sensul actual al termenului

include aptitudinea de a folosi limbajul, numerele, imaginile, computerele cu scopul de a înțelege, a comunica și a utiliza sistemele de simboluri ale unei culturi. În prezent, conceptul de literație s-a extins astfel încât include abilități de accesare a informației prin intermediul tehnologiei și de evaluare a unor contexte complexe.¹

Termenul englezesc „literacy” este tradus, în prezent, în limba română, ca „alfabetizare”, dar și ca „literație”. Pentru a clarifica, dar și pentru a delimita, într-o anumită măsură, cei doi termeni care circulă în paralel în limba română, este necesar să urmărim evoluția istorică a conceptului. Din 1948, când Declarația Universală a Drepturilor Omului a definit educația ca un drept fundamental, alfabetizarea a fost considerată ca fiind un set de deprinderi tehnice (citit, scris, socotit), prin urmare, promovarea alfabetizării a fost în esență o

¹ Anca Ioana Docolin, „Family Literacy Works! – Literația pentru familie funcționează!”, *Consilierul de lectură*, IV, nr.2 (2018): 42-46.

chestiune de a facilita indivizilor dobândirea acestor abilități, indiferent de conținutul și metodele furnizării lor. Prima definiție convenită la nivel internațional a alfabetizării, una care este încă adesea citată, se regăsește în *Recomandarea UNESCO privind standardizarea internațională a statisticilor educaționale*² din 1958. Aici se afirmă că o persoană alfabetizată este acea persoană care poate să citească și să scrie o scurtă declarație simplă despre viața sa de zi cu zi. Acest lucru este cunoscut sub numele de *alfabetizare de bază* (basic literacy). Așadar, termenul englezesc „literacy” tradus în limba română ca „alfabetizare” se referă, de fapt, la primul nivel de literație.

În anii 1960 și 1970, s-a observat că nivelul de literație este strâns legat de dezvoltarea socio-economică, iar o persoană care deține competențe în acest domeniu este capabilă să funcționeze efectiv în comunitatea din care face parte. Astfel, a luat naștere conceptul de *alfabetizare funcțională*, care reprezintă cel de-al doilea nivel de literație. Conform definiției enunțată de UNESCO în 1978, o persoană alfabetizată funcțional este acea persoană care se poate implica în toate acele activități în care alfabetizarea este necesară pentru funcționarea eficientă a grupului și a comunității sale.³

Dacă în anii 1950, se considera că mediul familial este unul marginal în ceea ce privește alfabetizarea, în anii 1990, s-a dezvoltat o înțelegere socio-culturală a alfabetizării, aceasta fiind plasată în contextul social și cultural și înțeleasă ca un capital cultural. În 1999, renumitul profesor american Daniel A. Wagner a subliniat faptul că literația facilitează

integrarea socială și dezvoltarea personală a unui individ și capacitatea acestuia de a se adapta la așteptările sau cerințele societății, dar reprezintă, totodată, și puterea indivizilor de a genera anumite schimbări sociale.⁴

Definițiile și înțelegerea alfabetizării s-au extins considerabil în ultimii ani. Fiind considerată un set de abilități neutre și obiective, independent de contextul social sau de ideologie, literația presupune mult mai mult decât codificarea și decodarea simbolurilor, adică se extinde dincolo de dobândirea abilităților de citire și scriere. Prin urmare, pentru a surprinde întreaga complexitate și diversitate a alfabetizării, în 2003, a fost formulată de către UNESCO o definiție care afirmă: „Alfabetizarea este capacitatea de a identifica, înțelege, interpreta, crea, comunica și calcula, folosind materiale tipărite și scrise în contexte diferite. Alfabetizarea implică învățarea continuă pentru a le permite indivizilor să-și atingă obiectivele, să-și dezvolte cunoștințele și potențialul și să se implice activ în comunitatea din care fac parte și în societate în general.”⁵ Acesta reprezintă al treilea nivel de alfabetizare, cunoscut și sub numele de *alfabetizare multiplă*.

În *RECOMANDAREA CONSILIULUI Uniunii Europene din 22 mai 2018 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții* alfabetizarea este definită drept „capacitatea de a identifica, înțelege, exprima, crea și interpreta concepte, sentimente, fapte și opinii, atât verbal, cât și în scris, folosind materiale vizuale, auditive/audio și digitale în diferite domenii și în diverse contexte. Ea

² „Revised Recommendation concerning the International Standardization of Educational Statistics” [Paris, 1958 - revizuită în 1978], UNESCO, accesat în data de 28.12.2022, <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/revised-recommendation-concerning-international-standardization-educational>.

³ Ibid.

⁴ Daniel A Wagner, Richard L Venezky, „Adult Literacy: The Next Generation”, *Educational Researcher*, 28, nr.1, 1999: 21-29.

⁵ „Literacy. Definition”, UNESCO, accesat în data de 28.12.2022, <https://uis.unesco.org/node/3079547>.

implică aptitudinea de a comunica și de a stabili conexiuni cu alte persoane, în mod eficient, adecvat și creativ.” Pentru un sens atât de diferit al noțiunii de „alfabetizare” s-a considerat că, în limba română, este mai potrivit să se utilizeze un termen nou, și anume cel de „literație”.

Definirea și istoricul conceptului de „literație pentru / în familie”

Pe baza acestor definiții ale literației și a rezultatelor cercetărilor efectuate de sociologii și antropologii care au studiat conceptul de „familie”, *literația pentru / în familie* este considerată un concept multidimensional, care include totalitatea activităților de literație ce se desfășoară în cadrul familial, fiind un termen-umbrelă care descrie o gamă variată de programe care presupun implicarea membrilor unei familii în activități de literație.

Literația pentru / în familie nu se referă doar la însușirea competențelor lingvistice și matematice, ea înseamnă dezvoltarea armonioasă a relațiilor dintre părinți și copii și implicarea părinților în educația copiilor. Această sintagmă se utilizează și pentru a descrie inițiative, intervenții sau proiecte care au ca scop stimularea și dezvoltarea interacțiunilor dintre membrii unei familii. Deși anterior anului 2011 nu exista nici o referire la familie în documentele Uniunii Europene cu privire la literație, rolul esențial al literației pentru familie a devenit din ce în ce mai recunoscut. În prezent, toate publicațiile și directivele Uniunii Europene referitoare la literație includ noțiunea de „familie”.

Sintagma *family literacy* (tradusă în limba română atât *literație pentru familie*, cât și *literație în familie*) a fost utilizată, pentru prima dată, în 1983, de către educatorul american

Denny Taylor pentru a defini activități de învățare în care sunt implicați atât copiii, cât și părinții lor; aceasta are la bază cea mai veche dintre tradițiile culturale, și anume: învățarea intergenerațională. Practici de învățare intergenerațională au existat dintotdeauna în toate culturile și programe de învățare cu componente de literație care au implicat membrii familiei s-au derulat în întreaga lume, însă fără ca acestea să fie numite *literație pentru familie*.⁶ Congresul Statelor Unite definește *literația pentru familie* ca fiind servicii furnizate pe bază de voluntariat, desfășurate pe o anumită perioadă de timp, astfel încât să producă o schimbare în cadrul familiilor participante și care să integreze toate activitățile următoare:

- activități interactive de literație la care participă copii și părinții acestora;
- pregătirea părinților pentru a deveni parteneri de învățare ai copiilor lor;
- educarea adulților cu scopul de a îmbunătăți situația financiară a familiei;
- instruirea adecvată a copiilor ai căror părinți beneficiază de servicii de literație.

În general, sintagma *literație pentru familie* este utilizată în diverse sensuri:

- 1) pentru a descrie studiul literației în familie;
- 2) pentru a defini un set de măsuri de dezvoltare cognitivă a copiilor;
- 3) cu referire la un set de programe destinate dezvoltării abilităților de literație a cel puțin doi membri ai aceleiași familii.

Dacă avem în vedere acest al treilea sens, *literația pentru familie* sau *literația intergenerațională* se referă la programe coordonate de agenții sau organizații care

⁶ Leona Mary English, „Learning Families: Intergenerational Approach to Literacy”, 2015, *IACE Hall of Fame Repository*,

http://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1479&context=utk_IACE-browseall.

furnizează servicii educative, pe termen lung, atât părinților, cât și copiilor acestora, urmărind toate cele patru componente:

1. educația adulților (extinderea nivelului elementar de educație);
2. educația copiilor (creșterea și dezvoltarea copiilor și implicarea părinților în activitățile educative ale copilului);
3. educația părinților (rezolvarea unor probleme legate de binele familiei în general);
4. activități interactive părinți/copii (le oferă oportunitatea de a-și împărtăși reciproc noile experiențe, de a interacționa, de a deveni parteneri în procesul de educație).

Programele de literație pentru familie

Un studiu detaliat al programelor de literație pentru familie desfășurate în Statele Unite ale Americii, Canada, Australia, dar și în unele state ale Uniunii Europene, a relevat varietatea acestora și faptul că, deși diferă în ceea ce privește scopul, obiectivele, contextul, grupurile țintă sau organizația implementatoare, aceste programe aduc împreună două componente ale sistemului educațional: educația copilului și educația adultului, cu convingerea că aceste inițiative au un impact pozitiv pe termen lung asupra familiilor participante. Obiectivele comune ale programelor de literație pentru familie care au avut rezultate notabile au fost:

- *crearea unei comunități literate* prin încurajarea și valorificarea oricăror forme de învățare (formale, non-formale, informale), prin utilizarea oricăror resurse de învățare, prin implicarea voluntarilor din școli, familii și comunități;
- *îmbunătățirea relațiilor dintre copii, tineri și adulți*, adică reducerea diferențelor dintre

generații și reconectarea acestora într-un mod pozitiv;

- *consolidarea relațiilor dintre familii, instituții de învățământ și comunitare.*

O cercetare asupra practicilor de literație pentru familie în România⁷ a fost realizată în anul 2017, în cadrul proiectului *Family Literacy Works! - Literația pentru familie funcționează!*, finanțat în cadrul programului Erasmus+, în care Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj a fost responsabilă de îndeplinirea primului obiectiv, și anume: realizarea unei analize comparative a practicilor de literație pentru familie identificate în cele cinci țări participante în proiect (România, Macedonia, Portugalia, Slovenia și Bulgaria). Studiarea datelor existente în mediul online, aplicarea unui chestionar și *Cadrul european pentru identificarea exemplurilor de bune practici în literația în familie* (ex. www.eli-net.eu) au fost instrumentele utilizate pentru colectarea datelor și pentru analiză. Chestionarul a fost aplicat organizațiilor non-guvernamentale, asociațiilor profesionale, instituțiilor publice (școli, biblioteci), centrelor educaționale care au desfășurat programe de literație pentru familie.

Pentru România, concluziile acestui demers de cercetare au fost următoarele:

- finanțate prin programe de dezvoltare europene sau naționale (granturi SEE, AFCN), de consilii ale administrației publice locale, școli și ONG-uri naționale și internaționale, programele de literație din România au fost furnizate de: școli și inspectorate școlare, biblioteci publice, direcții publice de asistență socială și protecția copilului, ONG-uri și asociații profesionale;
- în majoritatea programelor analizate s-a putut identifica o cooperare între partenerii din sectorul public și cel privat. Colaborarea dintre

⁷ Anca Ioana Docolin, Georgeta Topan, *Research Analysis on Family Literacy Practices in Romania within the Project „Family Literacy Works!”*, 2017, ms.

profioniștii din diverse domenii a fost în beneficiul comunităților și al grupurilor țintă cărora li s-a adresat;

- acest tip de programe au vizat dezvoltarea personală a celor care au făcut parte din grupuri dezavantajate social și vulnerabile și incluziunea lor socială prin satisfacerea nevoilor lor educaționale, dar și creșterea gradului de conștientizare cu privire la rolul esențial al literației pentru familie ca instrument pentru îmbunătățirea succesului școlar al copiilor și facilitarea dezvoltării unei relații armonioase dintre copii și părinți;
- programele de literație pentru familie au implicat copiii, părinții, profesorii, voluntarii, lucrători din sectorul public și alți profesioniști într-o varietate de activități adecvate cerințelor educaționale ale copiilor (atelier interactive de lectură, vizionări de spectacole și filme, sprijin în efectuarea temelor etc.), activități extrașcolare și de loisir (jocuri de grup, sport, desen/pictură, excursii, vizite la muzee, la cinema, la biblioteci), sesiuni informative pentru părinți despre importanța lecturii pentru progresul școlar și dezvoltarea fizică, emoțională și psihică a copiilor lor, activități de educație parentală care au promovat conceptul "parenting through reading", cursuri, conferințe, atelier, sesiuni informative pentru educatori etc.;
- majoritatea activităților de literație pentru familie din România au avut loc în școli și biblioteci, dar unele dintre ele au fost desfășurate în grădinițe, centre educaționale, centre comunitare, unele fiind situate în comunități marginalizate;
- facilitatorii identificați în cadrul acestei cercetări au fost: profesori din școlile publice, bibliotecari publici și voluntari.

Acești facilitatori fie au lucrat singuri, fie în cooperare unul cu celălalt. Rolul cadrelor didactice în desfășurarea acestor programe de alfabetizare școlară a constat în dezvoltarea

competențelor și integrarea copiilor cu probleme de învățare în comunitate, îmbunătățirea performanței școlare și a abilităților de învățare. Aceste obiective au fost atinse prin implicarea părinților în procesul educațional și dezvoltarea unei relații puternice între părinți și școli. Bibliotecarii din bibliotecile publice au acționat adesea ca facilitatori ai programelor de literație pentru familie.

Folosind diferite metode de lucru, bibliotecarii au încurajat lectura cu voce tare, lectura intergenerațională și lectura de plăcere. În realizarea activităților lor, bibliotecarii au cooperat cu educatori, învățători, profesori, artiști, scriitori și alți profesioniști.

Voluntarii au facilitat, de asemenea, programe de literație în calitate de membri ai unor organizații non-guvernamentale.

Principalele caracteristici ale voluntarilor au fost disponibilitatea lor de a lucra cu copiii, răbdarea, angajamentul și abilitățile pedagogice, abilitățile de comunicare, interpersonale și de rezolvare a conflictelor.

Deși mediul educațional a fost divers și competențele lor diferite, toți facilitatorii au avut același scop: crearea unei culturi a lecturii, stimularea lecturii și a învățării în familie.

Proiecte de literație pentru familie desfășurate în Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

Primul proiect de acest tip a fost proiectul *Vreau să-mi citești!*, desfășurat în perioada ianuarie-iunie 2013, care a avut drept scop creșterea atractivității lecturii prin dezvoltarea capacității de interrelaționare între părinți, bunici și copii.

Familiile participante au învățat cum să petreacă timp de calitate alături de copiii lor prin lectură, în bibliotecă, locul ideal pentru deprinderea abilității de a citi, multitudinea și varietatea cărților fiind o ofertă tentantă.

Proiectul, în valoare de 5.000 de dolari, a fost finanțat de Fundația IREX România în cadrul programului *Biblionet - lumea în biblioteca mea*, iar parteneri în proiect au fost: Biblioteca Municipală „Teodor Murășanu” Turda, Biblioteca Municipală Dej, Biblioteca Comunală Săndulești și Biblioteca Comunală „Ioan Ploscaru” Frata, având ca partener de instruire Asociația Learn&Vision. Din echipa proiectului au făcut parte: Anca Docolin (coordonator de proiect), Ana-Maria Dudescu, Nicolina Halgaș, Alina Ciceo, Lăcrimioara Pop, Adriana Pătăcean. Simona Bernat, expert educațional de la Asociația Learn&Vision, a fost responsabilă de livrarea cursului pentru bibliotecari, de monitorizarea impactului cursului și al atelierelor, iar Amalia Govor, coordonator PR&fundraising la Asociația Learn&Vision, a fost implicată în activități de promovare a proiectului și de diseminare a rezultatelor acestuia. Colaborarea cu mass media și actorii comunitari implicați a fost asigurată de Sorina Stanca, managerul Bibliotecii Județene „Octavian Goga” Cluj.

Sursele de informare pentru conceperea activităților din proiect au luat în considerare modele de bune practici privind literația pentru familie din Marea Britanie și SUA. Pe durata a 16 ore au fost formați 17 bibliotecari, pentru a putea gestiona ulterior grupuri multi-

generaționale, pentru a utiliza tehnici speciale de lectură și pentru a lucra cu noi tehnologii în comunitățile din care fac parte. Aceștia au aflat mai multe despre ce înseamnă învățarea intergenerațională și pentru familie, despre caracteristicile psihologice ale generațiilor implicate în proiect (copii de școală primară, adulți), despre cum să motivăm mai multe generații să învețe bine împreună, despre lectura predictivă și formularea întrebărilor bune. Pe agenda de training s-au regăsit: tehnici de activizare a lecturii, gestionarea atelierelor intergeneraționale, pregătirea activităților de formare a 3 generații.

Evaluarea cursului de formare a fost făcută prin chestionare: înainte de curs, la finalul primei zi de curs și la finalul cursului, precum și prin interviuarea participanților la training. Activitatea de evaluare a cursului a început imediat după selectarea participanților. Expertul educațional care a susținut activitatea de instruire a trimis fiecăruia prin e-mail un chestionar de evaluare inițială. Cursul a fost gândit în funcție de răspunsurile primite, din care a reieșit care sunt nevoile de instruire, ce abilități își doresc bibliotecarii să-și dezvolte cu ajutorul acestui program de formare, care sunt așteptările și angajamentele lor față de curs.

Fiecare participant a avut ca temă identificarea a două tehnici de activizare a lecturii, iar ca metodă de lucru în cadrul cursului a fost aleasă *Cafeneaua*, așa încât, în final, s-a putut realiza un instrument de lucru util (un material care a cuprins o serie de tehnici pe care le vor folosi în ateliere). S-a discutat concret despre problemele care pot apărea la ateliere și s-au căutat soluții de rezolvare a lor. În final, s-a făcut un exercițiu de selecție de texte potrivite pentru lectura intergenerațională. Au fost stabilite tipurile de texte pentru fiecare atelier: carte ilustrată, text informativ, poezie, basm/poveste, text științific, lăsând bibliotecarii

- facilitatori ai fiecărui atelier să aleagă textul propriu-zis.

Următoarea etapă a proiectului a cuprins organizarea celor 5 ateliere educaționale în fiecare bibliotecă și filială participantă în proiect. S-au desfășurat 40 de ateliere în 8 biblioteci și filiale de bibliotecă din cele 4 comunități urbane și rurale implicate, la care au participat 117 persoane. Înaintea fiecărei activități, facilitatorul atelierului a completat o fișă de proiect care a conținut: structura atelierului pe activități, timpul acordat fiecărei activități, descrierea și argumentarea fiecărei activități, reflecțiile bibliotecarului după atelier. Această fișă a fost folosită în evaluarea atelierelor.

Aceste ateliere au fost bine documentate, fotografiile și video-urile înregistrate fiind postate pe pagina de facebook a proiectului (Proiectul Vreau sa-mi citesti). Impresiile bibliotecarilor și ale participanților, precum și amănunte legate de activități au fost postate periodic pe blog-ul proiectului Blogul proiectului Vreau sa-mi citesti. Fiecare bibliotecă a făcut propriul film de prezentare a proiectului și l-a postat pe youtube. Pentru a crește gradul de interes pentru lectură al generațiilor tinere actuale și cel de alfabetizare digitală al generațiilor mature au fost realizate și activități de tip emisiune radio, dramatizare – lectură pe roluri. Au fost realizate 5 emisiuni radio de lectură pe roluri, emisiuni difuzate prin BibliotecaRadio.

Dincolo de succesul evident al proiectului, dat și de feedback-ul pozitiv al participanților, atitudinea reticentă uneori a adulților față de tehnologie și lectura digitală a constituit un punct vulnerabil.

Ulterior, proiectul a fost extins la nivelul județului Cluj, beneficiind de instruire și alți bibliotecari, care au organizat ateliere inter-generaționale și în alte 13 biblioteci din județ, iar experiența proiectului a fost împărtășită cu

colegii bibliotecari de la Biblioteca „Transilvania” din Chișinău.

Experiența dobândită în proiectul *Vreau să-mi citești!* a fost extrem de utilă în proiectul *Family Literacy Works!*, finanțat prin ERASMUS+, acțiunea-cheie 2, proiect strategic de educație a adulților, și derulat în perioada 2016 – 2019, fiind coordonat de Asociația clujeană Learn & Vision. Parteneriatul din cadrul proiectului a fost constituit din instituții și organizații private și publice: Evrocentar Obuchenie | Partnyorstvo 21 Vek EOD (Bulgaria), Agrupament de Escolas Trigal Santa Maria (Portugalia), Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj, Training Center C.E.S. (Macedonia) și Mestna Knjiznica Kranj (Slovenia), selectate pe baza experienței și expertizei în literație și în programe educaționale cu copiii și adulți.

Alegerea temei principale, literația pentru familie, a fost făcută ca urmare a observării unei realități: influența hotărâtoare pe care abilitățile de literație le au asupra reușitei școlare a copiilor, a integrării sociale a acestora. Doi factori contribuie major la depășirea amenințărilor de excluziune socială și sărăcie: rolul și atitudinea familiei în ceea ce privește crearea unui mediu literat, propice învățării și educația timpurie. În contextul scrierii acestui proiect, au fost luate în considerare rezultatele obținute în urma testelor internaționale care evaluează alfabetizarea funcțională – PISA și PIRLS și evaluările comparative internaționale

care demonstrează legătura directă dintre competențele de literație ale elevilor și atitudinea parentală față de lectură.

Sprijinirea familiilor pentru formarea abilităților de literație prin susținerea lecturii în vederea sporirii accesului copiilor din medii dezavantajate la o educație de calitate a fost scopul declarat al proiectului.

În acest sens, prima etapă a constat în elaborarea unei *Analize comparative a bunelor practici de literație în familie în Bulgaria, Macedonia, Portugalia, România, Slovenia*⁸ pe baza căreia au fost definite un profil ocupațional nou, *facilitator de programe de literație pentru familie*⁹ și un *Program de training pentru facilitatorii de programe de literație pentru familie*¹⁰. Pentru pilotarea acestui program de training au fost recrutate persoane din rândul educatorilor (educatori, profesori pentru învățământul primar și secundar, consilieri școlari, bibliotecari, psihopedagogi, logopezi, asistenți sociali), care au fost pregătiți să devină facilitatori pentru literație în familie. Rolul acestora a fost de a crea și a implementa programe de literație, având în vedere că membrii familiei sunt primii profesori ai copilului, iar în familiile dezavantajate, cu un background socio-economic scăzut, lectura nu este, în mod necesar, o prioritate. Au participat 111 facilitatori din 5 țări. Aceștia au livrat și pilotat programe pentru 608 copii și adulți,

având la dispoziție un portofoliu de materiale de învățare și resurse bibliografice. Din Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj și din bibliotecile rurale ale județului, la *Trainingul facilitatorilor de activități de literație pentru familie* au participat 14 bibliotecari. Ulterior, la activitățile organizate au luat parte 51 de familii - 121 de copii, părinți și bunici.

Impactul asupra organizațiilor implicate în proiect a constat în creșterea capacității acestora de a oferi programe de literație pentru familie și de a cunoaște și coopera cu alte instituții în promovarea literației pentru familie. Membrii familiilor participante la activitățile coordonate de facilitatori au reușit să devină mai conștienți de importanța lecturii și a dezvoltării unui mediu familial propice învățării. Îmbunătățirea relațiilor sociale și a integrării școlare pentru copiii din familii defavorizate au fost alte rezultate atinse în urma pilotării programelor de literație.¹¹

Noutatea temei și activitățile de diseminare desfășurate (conferințe, workshopuri) au reușit să atragă și alți auditori (reprezentanți ai universităților, ai inspectoratelor școlare, ai autorităților locale) care au venit în contact cu acest concept de literație pentru familie, care este tot mai des folosit în lumea educației.

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj a organizat și alte activități și programe de lectură, handmade sau știință, dedicate întregii familii:

⁸ *Comparative Research Analysis on Family Literacy Practices in Bulgaria, Macedonia, Portugal, Romania, Slovenia within the “Family Literacy Works!” Project*, „Octavian Goga” Cluj County Library, May, 2017, accesat în data de 28.12.2022, https://www.bjc.ro/new/files/family-literacy-works/comparative_analysis_draft_may_2017_final.pdf.

⁹ *Occupational Profile for the Family Literacy Facilitator*, City Library Kranj, September 2017, accesat în data de 28.12.2022, [https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0fc85d1e-e949-4531-](https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0fc85d1e-e949-4531-bc73-b52e57d02ee2/Occupational%20Profile%20for%20the%20Family%20Literacy%20Facilitator.pdf)

[bc73-b52e57d02ee2/Occupational%20Profile%20for%20the%20Family%20Literacy%20Facilitator.pdf](https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/ece1c75f-b482-49ad-87b2-2facaff8e80/Family%20Literacy%20Facilitators%20Training%20Programme.pdf)

¹⁰ *Family Literacy Facilitators Training Program*, accesat în data de 28.12.2022,

[https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/ece1c75f-b482-49ad-87b2-](https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/ece1c75f-b482-49ad-87b2-2facaff8e80/Family%20Literacy%20Facilitators%20Training%20Programme.pdf)

[2facaff8e80/Family%20Literacy%20Facilitators%20Training%20Programme.pdf](https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0fc85d1e-e949-4531-bc73-b52e57d02ee2/Occupational%20Profile%20for%20the%20Family%20Literacy%20Facilitator.pdf)

¹¹ *Raportul final al proiectului Family Literacy Works! elaborat de Asociația Learn&Vision*, ms.

Cu bebe la bibliotecă, Citesc o carte împreună cu copilul meu, LEGO Club, Laboratorul distractiv, Clubul de bricolaj pentru întreaga familie, participând și la evenimente de amploare: *Festivalul pentru întreaga familie, Festivalul Familiei LollyBoom, Orașelul copiilor ș.a.,* alăturându-se, din 2017, altor 80 de biblioteci, școli și librării din 29 de județe ale țării în sărbătorirea *Zilei Internaționale a Cititului Împreună (ZICI)*, coordonatorul la nivel național fiind grupul Citim Împreună România. Multe dintre acestea au continuat să se desfășoare online în contextul pandemiei de COVID 19.

Pentru a veni în sprijinul părinților care au copii cu vârsta cuprinsă între 0 și 3 ani și care aleg să vină în mediul plăcut și cald al bibliotecii împreună cu bebelușii lor, s-a organizat programul *Cu bebe la bibliotecă*, desfășurat săptămânal, începând cu anul 2017, în Secția pentru copii și la filialele bibliotecii, în cadrul căruia li s-au citit povești bebelușilor într-un ambient special adaptat vârstei lor. Motivația care a stat la baza inițierii acestui program de succes a fost concluzia unor studii riguroase realizate de experți pediatrii care afirmă că, până la vârsta de 3 ani, creierul uman își încheie 85% din creșterea fizică și, tot atunci, se dezvoltă circuitele neuronale care depind în foarte mare măsură de limbaj. Prin urmare, un copil căruia i se citește de foarte mic va avea abilități lingvistice și va fi mai inteligent decât un copil căruia nu i s-a citit. Așadar, în condițiile în care studiile de specialitate au evidențiat beneficiile expunerii la lectură a bebelușilor, experții în parenting încurajează părinții să le citească cu voce tare copiilor lor cât mai devreme posibil întrucât această activitate întărește relația părinte-copil, dezvoltă abilități de ascultare, susține dezvoltarea cognitivă și a limbajului, îmbogățește vocabularul, dezvoltă capacitatea de atenție și concentrarea, stimulează dezvoltarea socială și emoțională. Dar cel mai

mare avantaj adus de această activitate este fără îndoială crearea unei legături între lectură și vocea și îmbrățișarea părintelui, transmiterea aceluși sentiment de siguranță și bucurie în proximitatea cărților.

Promovând lectura ca o oportunitate minunată de conectare și ca o modalitate de consolidare a relației unui părinte cu propriul copil, programul intergenerațional *Citesc o carte împreună cu copilul meu*, lansat în septembrie 2011, și-a propus să îi familiarizeze cu biblioteca atât pe preșcolari, cât și pe părinții acestora, astfel încât familiile să se îndrepte spre carte și lectură. Întâlnirile au avut loc săptămânal, la Secția pentru copii și la filialele bibliotecii.

Întrucât, cititul împreună nu este singura modalitate de a petrece timp de calitate în familie, au fost organizate și alte programe care au ca obiectiv consolidarea relațiilor între membrii familiei prin implicarea în diverse activități plăcute și utile pe care să le realizeze împreună sub îndrumarea unui bibliotecar. De menționat sunt: *LEGO Club*, un program intergenerațional în care copiii, alături de părinți și bunici, sunt provocați săptămânal să construiască diverse modele din piese LEGO, dezvoltându-și imaginația, încrederea unora în ceilalți, construindu-și o relație armonioasă prin munca în echipă; *Laboratorul distractiv*, program în cadrul căruia se prezintă o serie de experimente științifice care se pot realiza în familie, din materiale pe care oricine le are la îndemână; *Clubul de bricolaj pentru adulți și întreaga familie*, unde participanții realizează împreună diverse obiecte handmade, stimulându-și creativitatea prin activități practice.

Recomandări

Proiectele și programele prezentate anterior constituie exemple de bune practici care merită realizate și în alte biblioteci publice

sau instituții cu profil similar. Pot fi formulate câteva recomandări care să vină în sprijinul celor care intenționează să implementeze proiecte de acest tip. Având în vedere că scopul oricărui proiect/program de literație pentru familie este acela de a stimula și dezvolta interacțiunile dintre membrii unei familii prin implicarea simultană a acestora în activități de literație, rezultatele așteptate ar trebui să vizeze fiecare membru participant.

În cazul copiilor, ar trebui să se urmărească îmbunătățirea abilităților lor de alfabetizare și a performanței școlare, dar și să educe răbdarea, atenția, concentrarea, perseverența, capacitatea de a lucra în echipă și, nu în ultimul rând, să dezvolte abilități care implică creativitate, gândire, imaginație, îndemânare.

Activitățile organizate susțin și educația parentală prin conștientizarea părinților privind importanța interacțiunii părinte-copil, a activității educaționale a copiilor și prin dobândirea de cunoștințe și metode prin care să-și motiveze copiii să învețe.

Însă, în centrul fiecărui proiect de acest fel, se află familia, iar activitățile organizate nu ar trebui să antreneze separat copiii și părinții, ci familia ca întreg, urmărind îmbunătățirea relațiilor părinte-copil în cadrul familiei prin implicarea în practici de literație în familie.

Rolul facilitatorului de programe de literație pentru familie este esențial, prin urmare este necesară pregătirea acestuia în cadrul unui program de training¹² organizat de un formator specialist. Profilul ideal al facilitatorului descrie o persoană care poate identifica nevoile familiilor și poate adapta diferite modele de lucru la diverse contexte; facilitatorul este un bun comunicator, este capabil să organizeze, să planifice și să desfășoare o lecție sau un

program, știe cum să monitorizeze și să evalueze progresul participanților, este capabil să recunoască nevoile lor, să îi susțină și să îi încurajeze în procesul de învățare. Acesta știe să includă și să conecteze toți membrii unui grup și, în același timp, să rămână neutru, planifică dinamica grupului, creează un mediu de încredere și cooperare și motivează participanții și, mai ales, are abilități de relaționare interpersonală în medii multiculturale și intergeneraționale.¹³ Pentru a încuraja participarea familiilor în aceste programe, tipurile de activități recomandate sunt cele care utilizează abordări și strategii de predare-învățare participative și interactive, care stimulează învățarea prin joc, prin auto-descoperire, creativitate și gândire critică, spre exemplu: lectură predictivă, discuții și jocuri de grup, joc de rol, ilustrare creativă, jocuri cu litere și cuvinte, ateliere creative, de lucru manual ș.a.

Impactul acestor proiecte nu este ușor de măsurat în lipsa unei standardizări. Prin urmare, pe termen scurt, evaluarea se poate face prin feedbackul obținut de la participanți la finalul activităților (aplicare de chestionare, discuții), prin observația directă, iar, pe termen lung, prin urmărirea evoluției performanțelor școlare ale copiilor, a numărului de împrumuturi de carte ale membrilor familiei și a frecvenței cu care aceștia accesează serviciile bibliotecii. Nu în ultimul rând, proiectele și programele de literație pentru familie desfășurate în bibliotecile publice pot influența benefic nu doar participanții ci, prin aceștia, întreaga comunitate locală prin creșterea gradului de conștientizare cu privire la importanța educației formale și non-formale și a rolului bibliotecii publice în acest proces educațional.

¹² Vezi nota 11.

¹³ Vezi nota 10.

BIBLIOTECILE EUROPENE ÎN PERIOADA CRIZEI ENERGETICE

MÁTÉ ERZSÉBET

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj
erzsebet.mate@bjc.ro

ABSTRACT: The negative effects of the Covid-19 pandemic in 2020 caused not only a decreasing number of the library visits, but a financial impact on the institutions, that was exacerbated by inflation in 2022, in the context of war and energetic crisis. The author analyses how the latter affected European libraries, especially their functionality.

KEYWORDS: energetic crisis, European libraries, new library services, crisis management

Se pare că, nici în 2023, instituțiile de cultură, în cazul nostru bibliotecile, nu vor avea parte de o situație ușoară. În timpul pandemiei de Covid-19 din 2020, pe lângă scăderea numărului vizitatorilor bibliotecilor, s-a înregistrat și un impact financiar asupra instituțiilor, care a fost ulterior exacerbât de procesul inflaționist din 2022, situația de război și criza energetică. În studiul de față vom încerca să analizăm în ce măsură aceasta din urmă a afectat situația bibliotecilor europene.

În perioada 20 - 28 octombrie 2022, Biblioteca Națională a Ungariei, Széchényi, a inițiat o anchetă la nivel național, în cadrul căreia au fost colectate date privind funcționarea bibliotecilor în situații de urgență energetică.¹ Scopul acesteia a fost evaluarea programului de funcționare al bibliotecilor și serviciile de bibliotecă dezvoltate în situația de criză energetică. Prima modificare identificată a vizat programul de funcționare, din noiembrie, bibliotecile fiind deschise în medie cu aproape 4

ore mai puțin pe săptămână. Analiza a relevat că cea mai mare reducere a orarului de funcționare, în medie 21 de ore pe săptămână, s-a produs în bibliotecile județene. În plus, orele de funcționare ale Bibliotecii Naționale și ale bibliotecilor filiale județene au scăzut asemenea (în medie cu 17, respectiv 16 ore pe săptămână). În cazul bibliotecilor județene, aceasta înseamnă o reducere, în medie, cu 44% a programului lor săptămânal de funcționare. În multe locuri, s-au adoptat soluții alternative: nu a fost redus programul de funcționare, dar a fost sistată încălzirea; biblioteca este deschisă doar în a doua jumătate a săptămânii²; încălzirea spațiilor se asigură doar pe baza înregistrării prealabile a vizitei la bibliotecă și în timpul derulării de activități. Între soluțiile adoptate pentru economisirea energiei a fost și relocarea, sondajul menționat anterior relevând că 3,6% dintre biblioteci au indicat că se vor muta într-o clădire nouă începând cu 1 noiembrie (sau de la o dată ulterioară specificată), într-o proporție

¹ Békésiné Bognár Noémi Erika et alii., „Könyvtarak az energia-veszélyzet idején”, Könyvtári Intézet, accesat în data de 30.11.2022, <https://www.ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-elemzo-osztaly/konyvtarak-az-energia-veszelyhelyzet-idejen>.

² „Nyitvatartás”, Széchényi István Városi Könyvtár, accesat în data de 14.11.2022, <https://www.szivk.hu/>.

mai mare decât media (8%) din bibliotecile municipale. Este semnificativă și restrângerea spațiilor utilizabile de către cititori, cel mai mult în cazul spațiilor de lectură ale bibliotecilor județene (în medie cu 700 m²), dar și la Biblioteca Națională (în medie cu 520 m²). S-a încercat satisfacerea nevoilor utilizatorilor prin extinderea serviciului de furnizare a cărții la domiciliu³, acest tip de serviciu fiind caracteristic în principal bibliotecilor orășenești cu impact la nivel județean. În același timp, s-au dezvoltat serviciile online, în multe locuri s-au asigurat pături cititorilor din sălile de lectură ale bibliotecii. O soluție este stabilirea unor limite de temperatură, dar este frecventă și închiderea completă a bibliotecilor în lunile de iarnă.⁴

În Serbia, în baza datelor furnizate de Biblioteca Națională, Biblioteca Orășenească din Belgrad⁵ și Biblioteca din Subotica, se pare că nu au apărut schimbări în programul funcționare al

bibliotecilor, dar nici la nivelul serviciilor și activităților tradiționale.

În cazul Slovaciei, situația nu mai este atât de favorabilă, criza energetică a afectat grav și instituțiile de cultură⁶, a fost redusă temperatura din interiorul acestora, s-a restricționat utilizarea aparaturii electrice neesențiale, a fost sistată ori s-a trecut la iluminarea exterioară a instituțiilor cu LED-uri.

Programul de funcționare al Bibliotecii Naționale a Slovaciei nu a fost schimbat⁷, dar în cazul altor biblioteci s-a restrâns programul de funcționare începând cu octombrie 2022 (ex. Biblioteca Pedagogică Slovacă din Bratislava). Biblioteca Științifică de Stat din Košice a introdus diferite măsuri pentru economisirea energiei: a redus programul de funcționare cu o oră, s-a stabilit un prag maxim al temperaturii interioare (20 °C), utilizatorii au fost rugați ca după

³ „Üzenetben kérjen könyvet!”, Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ, accesat în data de 14.11.2022, <https://www.gvik.hu/eztkerem>.

⁴ „Nyitvatartás”, Eger Bródi Sándor Könyvtár, accesat în data de 14.11.2022, <https://brody.iif.hu/nyitvatartas>; „Nyitvatartás”, Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ, accesat în data de 14.11.2022, https://www.gvik.hu/nyitva_tartas; „Nyitvatartás változás”, Verseghy Ferenc Könyvtár, accesat în data de 14.11.2022, <https://vmfk.hu/>; „Nyitvatartás”, Mórincz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, accesat în data de 14.11.2022, <http://www.mzsk.hu/nyitvatartas/>; „Kölcsönzési innováció a MÉLIUSZban”, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, accesat în data de 14.11.2022, <https://www.meliusz.hu/?accessibility=false>.

⁵ „Our libraries”, Belgrad City Library, accesat în data de 14.11.2022, <https://bgb.rs/en/our-libraries>.

⁶ Jana Vargová, „Takmer 57 miliónov eur. Účty za energie trápia školy, na pomoc štátu čakajú už mesiace”, *Pravda*, accesat în data de 22.09.2022, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/641165-takmer-57-milionov-eur-ucty-za-energie-trapia-skoly-na-pomoc-statu-cakaju-uz-8-mesiakov/>; Szabó Dániel, „Slovákia gazdasági összeomlása ijesztő előjel Magyarországra számára is”, *Napi.hu*, accesat în data de

28.09.2022, <https://www.napi.hu/nemzetkozi-gazdasag/eduard-heger-szlovakia-energiavalsag-recesszio-gazdasag-eu-tamogatas.760541.html>; NZS, „A Greenpeace Szlovákia aktivistái az energiaválság azonnali megoldását követelik a kormánytól”, *Felvidék.Ma*, accesat în data de 14.11.2022, <https://felvidek.ma/2022/11/a-greenpeace-szlovakia-aktivistai-az-energiavalsag-azonnali-megoldasat-kovetelik-a-kormanytol>; „Nemzetközi helyzetkép 2022. Október 5”, Könyvtári Intézet, accesat în data de 5.10.2022, <https://www.ki.oszk.hu/nemzetkozi-helyzetkep-2022-oktober-5>; „Nemzetközi helyzetkép 2022. November 9”, Könyvtári Intézet, accesat în data de 9.11.2022, <https://www.ki.oszk.hu/nemzetkozi-helyzetkep-2022-november-9>; „Nemzetközi helyzetkép 2022. November 24”, Könyvtári Intézet, accesat în data de 24.11.2022, <https://www.ki.oszk.hu/nemzetkozi-helyzetkep-2022-november-24>; „Nemzetközi helyzetkép 2022. December 15”, Könyvtári Intézet, accesat în data de 15.12.2022, <https://www.ki.oszk.hu/nemzetkozi-helyzetkep-2022-december-15>.

⁷ „Opening times”, Slovak National Library, accesat în data de 18.12.2022, <https://www.snk.sk/en/opening-times.html>.

încărcarea telefoanelor și laptop-urilor să scoată imediat din priză încărcătoarele.⁸

În Germania, instituțiile de cultură, inclusiv bibliotecile, se bucură de o protecție sporită. În sarcina bibliotecilor a căzut realizarea unui plan de măsuri cuprinzător în caz de dezastre, cu implicarea specialiștilor, iar acesta se aplică și la criza energetică (întreruperea alimentării cu gaz sau electricitate). Planul de urgență include, defalcat pe etape, când și unde ar trebui oprit aerul condiționat sau când ar trebui redus programul de funcționare. O măsură general valabilă este stingerea iluminatului decorativ pe timp de noapte, înlocuirea becurilor cu LED-uri și reducerea temperaturii. La nevoie, bibliotecile nu funcționează doar ca centre de informare, ci pot deveni și locuri de refugiu.⁹

Și în Italia s-au adoptat măsuri urgente pentru economisirea energiei (a intrat în prim plan munca de la distanță, ca soluție posibilă), dar acestea nu au afectat drastic bibliotecile. Este semnificativă reducerea programului de

funcționare¹⁰, renunțarea la programul de funcționare de la sfârșit de săptămână sau introducerea unui orar săptămânal de funcționare de patru zile.¹¹ Bibliotecile care asigură un microclimat deosebit sunt în cea mai vulnerabilă poziție¹², protecția cărților extrem de valoroase consumă sume uriașe de bani.

Într-o situație mult mai bună sunt bibliotecile din Spania. Biblioteca Națională a Spaniei funcționează cu un program neschimbat, în afara pauzelor obișnuite de mentenanță¹³, în plus, bibliotecile orășenești și-au chiar extins programul de funcționare pentru a deservi mai bine utilizatorii. Bibliotecile orășenești care oferă servicii în weekend se deschid la 8:20 a.m. și se închid la 3:20 p.m.¹⁴

În Franța, din septembrie 2022, măsurile restrictive sunt în curs, iar în octombrie, guvernul francez a elaborat un plan național (Plan de Sobriété) pentru reducerea cu 10% a consumului de energie.¹⁵

⁸ „Dôležitý oznam – úspora energií / Important notice – energy saving”, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, accesat în data de 28.10.2022, <https://www.svkk.sk/clanky/dolezity-oznam-uspورا-energii-important-notice-energy-saving.html>.

⁹ „Bibliotheken übernehmen wichtige gesellschaftliche Funktion in der Energiekrise”, Öffentliche Bibliotheken in Bayern, accesat în data de 21.09.2022, <https://www.oebib.de/beitraege/bibliotheken-uebernehmen-wichtige-gesellschaftliche-funktion-in-der-energiekrise/>; „Bibliotheken als öffentliche und solidarische Orte bei entsprechenden klimatischen Bedingungen”, Deutscher Bibliotheks Verband, accesat în data de 24.08.2022, https://www.bibliotheksverband.de/sites/default/files/2022-08/20220825_Handlungsempfehlungen_fuer_Bibliotheken_zum_Energiesparen_final.pdf.

¹⁰ „Variazioni orari Biblioteche del San Paolo”, Biblioteche Comuni di Parma, accesat în data de 25.01.2023, <https://www.biblioteca.comune.parma.it/alpi/it-IT/Variazioni-orari-Biblioteche-del-San-Paolo.aspx>; „Risparmio energetico, ridotti gli orari di apertura della

Biblioteca Comunale”, Loiano Web, accesat în data de 11.11.2022, <https://www.loianoweb.it/node/6691>; „Biblioteca di Sirtori. Nuovo orario da sabato 5 novembre 2022”, Comune di Sirtori, accesat în data de 5.11.2022, https://www.comune.sirtori.lc.it/c097076/po/mostra_news.php?id=1244&area=H.
¹¹ „Orario”, Brianza Biblioteche, accesat în data de 25.01.2023, <https://www.brianzabiblioteche.it/library/Biassono/timetable/>.

¹² Csökkentik a misék számát az energiaárak miatt”, Magyar Narancs, accesat în data de 22.09.2022, <https://magyarnarancs.hu/kulpol/csokkentik-a-misek-szamat-az-energiaarak-miatt-252492>

¹³ „Horario”, Biblioteca Nacional de Espana, accesat în data de 26.01.2023, <https://www.bne.es/es/horarios>.

¹⁴ „Las bibliotecas municipales de Madrid amplían su horario entre semana”, TeleMadrid, accesat în data de 03.11.2022, <https://www.telemadrid.es/noticias/madrid/Las-bibliotecas-municipales-de-Madrid-amplian-su-horario-entre-semana-0-2502349786--20221103052130.html>.

¹⁵ Antoine Oury, „Écologie et sobriété : quelles actions dans les bibliothèques ?”, Les univers du livre, accesat în data de 21.10.2022, <https://actualitte.com/article/>

În instituțiile publice din Paris¹⁶, temperatura maximă admisă este de 19 °C ziua și 12 °C noaptea, s-a renunțat la iluminatul public decorativ după ora 22:00 (după Turnul Eiffel, pe bulevardul Champs-Élysées¹⁷), s-a interzis utilizarea radiatoarelor electrice, s-au realizat și sunt în curs de desfășurare renovări menite să asigure economia de energie la clădirile publice, în unele locuri, s-a sistat furnizarea apei calde în toailele clădirilor publice, excepție făcând grădinițele, cantinele, vestiarele instituțiilor cu profil sportiv.¹⁸

În cazul instituțiilor de cultură și a bibliotecilor publice sau universitare, este practică reducerea orelor de funcționare¹⁹ sau închiderea temporară a acestora. Este considerată o soluție practică, în cazul bibliotecilor cu același profil, introducerea unui program de funcționare prin rotație, așa cum a fost cazul mai multor mediateci din Paris.²⁰ La Biblioteca Națională a Franței, becurile au fost înlocuite cu LED-uri, însă scăderea temperaturii în cazul colecțiilor speciale a provocat și aici

probleme. În orașele mai mici (spre exemplu, Saint-Julien-les-Villas), primăria și biblioteca sunt închise trei zile pe săptămână de la 1 ianuarie 2023.²¹

La mijlocul anului 2022, criza energetică a ridicat probleme și Norvegiei - dar din motive diferite decât în majoritatea țărilor. Norvegia este lider în producția de petrol și gaze și chiar și în utilizarea energiilor regenerabile, dar își acoperă aproximativ 90% din consumul său de energie electrică cu hidroenergie.²² Din cauza anului secetos din 2022, costurile au crescut, afectând în principal regiunea de sud. Apoi, transportul de energie între regiunile sudice și nordice este deficitar și energia electrică în sud costă de trei sute de ori mai mult decât în nord.²³ Însă, ca urmare a pierderii gazului rusesc, rolul Norvegiei a crescut, devenind, până în 2023, cel mai mare furnizor de gaze din Europa.²⁴

Pe perioada iernii, în Norvegia au fost introduse mai multe măsuri de economisire, în interiorul gărilor temperatura a fost redusă de la 21 °C la 17 °C, iar pentru cafenele, magazine, s-

108366/reportages/ecologie-et-sobriete-quelles-actions-dans-les-bibliotheques.

¹⁶ „Sobriété énergétique : les mesures mises en place”, Paris, accesat în data de 23.09.2022,

<https://www.paris.fr/pages/sobriete-energetique-paris-vise-les-10-d-economie-cet-hiver-21981>.

¹⁷ „Illuminations, enseignes, éclairages, les Champs-Élysées adoptent un plan de sobriété énergétique : la plus belle avenue du monde sera solidaire et exemplaire”, Comité Champs-Élysées, Communiqué de presse, accesat în data de 20.09.2022,

https://www.comite-champs-elysees.com/wp-content/uploads/2022/09/CP-20-septembre-2022_ChampsElysees_sobriete.pdf.

¹⁸ „Ville de Créteil. Communication au Conseil Municipal”, accesat în data de 20.09.2023, <https://www.ville-creteil.fr/PDF/PDF-actu/2022/Communication%20Plan%20d'actions%20ur%20l%C3%A9nergie.pdf>.

¹⁹ „Horaires détaillés”, Bibliothèque Sainte-Barbe, accesat în data de 16.01.2023, <https://www.bsb.univ-paris3.fr/venir/horaires-detaillees>.

²⁰ „Sobriété énergétique : l'Agglomération engagée”, Paris, La communauté d'agglomération Vallée de la

Marne, accesat în data de 9.12.2022, <https://www.agglo-pvm.fr/actualites-agenda/actualites/sobriete-energetique-lagglomeration-engagee-8007>.

²¹ „Crise énergétique: Saint-Julien-les-Villas ferme partiellement sa mairie et sa bibliothèque”, *L'Est éclair*, accesat în data de 16.12.2022, <https://www.lest-eclair.fr/id432061/article/2022-11-29/la-mairie-et-la-bibliotheque-fermees-trois-jours-sur-sept>.

²² „Vízhiány Norvégiában. Korlátozzák az energia-exportokat”, YouTube, accesat în data de 10.01.2023, https://www.youtube.com/watch?v=6BN9vMOR_-g.

²³ Nagy Noel, „Energiaexportör országmentén váratlan energiaválságba került Norvégia”, *Liner.Hu*, accesat în data de 11.08.2022, <https://liner.hu/norvegia-energiavalsag-szarazsag-europa/>.

²⁴ „Európa legnagyobb gázszállítójává nőtte ki magát Norvégia az orosz gáz kiesése miatt”, *VG/MTI*, 09.01.2023, <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2023/01/europa-legnagyobb-gaszallitojava-notte-ki-magat-norvegia-az-orosz-gaz-kiesese-miatt>.

a stabilit limita de 19 °–20 °C. Criza energetică nu a influențat viața bibliotecilor: nu s-a modificat programul de funcționare, nu au fost suspendate activități. Biblioteca Națională a Norvegiei²⁵ este oricum într-o situație privilegiată, este prima dintre bibliotecile naționale europene care și-a digitizat întreaga colecție, inclusiv opere protejate de dreptul de autor.²⁶ Dar, utilizarea acestora a fost serios restricționată, utilizatorii nu pot descărca documentele, nu au dreptul de a le copia pe propriile dispozitive, iar Biblioteca Națională nu pregătește exemplare imprimabile pentru utilizatori. Biblioteca Deichman Bjørvika din Oslo, deschisă în 2020, a fost construită după standardele casei pasive, astfel încât consumul său de energie este extrem de scăzut.²⁷ În Norvegia, se pune un accent deosebit pe faptul că esența serviciilor bibliotecii este asigurarea accesibilității tuturor. Bibliotecile sunt deschise pentru toată lumea, se poate efectua împrumut gratuit. În aceleași condiții de gratuitate se pot folosi computerele, internetul; împrumutul se face la biroul de autoservire fără implicarea bibliotecarilor.²⁸

Suedia și-a oprit pe rând, în ultimele decenii, reactoarele nucleare și și-a dezvoltat treptat

sursele regenerabile, dar mai puțin previzibile, cum ar fi energia hidro și eoliană. Creșterea prețurilor pe piața mondială și războiul ruso-ucrainean au pus presiune asupra aprovizionării cu energie a Suediei și, în luna ianuarie a acestui an, prim-ministrul Ulf Kristersson a anunțat că, pentru a garanta securitatea energetică și pentru a crește capacitatea de producere a energiei în Suedia, se pregătesc noi măsuri legislative care să facă posibilă construirea de noi centrale nucleare.²⁹

Au fost luate mai multe măsuri pentru economisirea energiei. Multe biserici, saune și piscine au fost închise pe perioada iernii, iar încălzirea bisericilor care au rămas deschise a fost redusă (la 11 °C–18 °C). Locuitorii au fost îndemnați să reducă consumul de energie al gospodăriei.

Măsurile nu au afectat funcționarea bibliotecilor: secțiile pentru public ale Bibliotecii Naționale a Suediei funcționează după programul obișnuit³⁰, unele biblioteci filiale ale Bibliotecii Orașului Stockholm au fost închise doar din cauza lucrărilor de reconstrucție și renovare.³¹ Biblioteca Universității din Uppsala este deschisă și ea fără a fi impusă vreo

²⁵ „Opening hours”, National Library of Norway, accesat în data de 10.01.2023, <https://www.nb.no/en/opening-hours/>.

²⁶ „A norvég csoda nyomában – avagy hogyan jött létre az első elektronikus nemzeti könyvtár Európában”, *Könyvtári Figyelő*, accesat în data de 07.10.2020, <http://ki2.oszk.hu/kf/2020/10/a-norveg-csoda-nyomaban-%E2%80%93-avagy-hogyan-jott-letre-az-elso-elektronikus-nemzeti-konyvtar-europaban/>.

²⁷ „Bibliotek og åpningstider”, Deichman, accesat în data de 26.01.2023, [https://roadster.hu/a-vilag-legjobb-konyvtara/](https://deichman.no/bibliotekene;Csáki Csaba, „Északra kell utazni ha látni szeretnénk a világ jelenlegi legjobb könyvtárát”, Roadster^R, accesat în data de 03.09.2021, <a href=).

²⁸ Dr. Mader Béla, „Beszámoló könyvtárosok szakmai tanulmányútról norvég és izlandi könyvtárakban 2008. október 20 – november 3”, accesat în data de 26.01.2023,

https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/13617/1/csmk_2008_1_4_szam.1.pdf.

²⁹ „Elképesztő lépésre szánta el magát Svédország az energiaválság miatt”, ATV.HU, accesat în data de 11.01.2023, <https://www.atv.hu/kulfold/20230111/elkepeszto-lepesre-szanta-el-magat-svedorszag-az-energiavalsag-miatt>.

³⁰ „Opening hours”, National Library of Sweden, accesat în data de 26.01.2023, <https://www.kb.se/in-english/planning-a-visit/opening-hours.html>.

³¹ „Opening hours”, Stockholms stadsbibliotek – Enskede bibliotek, accesat în data de 26.01.2023 <https://biblioteket.stockholm.se/en/bibliotek/enskede-bibliotek>; „Opening hours”, Stockholms stadsbibliotek – Sture bibliotek, accesat în data de 26.01.2023 <https://biblioteket.stockholm.se/en/bibliotek/sture-bibliotek>.

restricție.³² Știrile de pe site-urile bibliotecilor naționale finlandeze³³ și estone³⁴ arată că programele, expozițiile și prelegerile se desfășoară normal, programele de funcționare sunt neschimbate, iar serviciile funcționează și ele.

Biblioteca Națională a Finlandei este deschisă începând cu 1 septembrie 2022, de luni până vineri, între orele 9:00 și 18:00. Împrumutul în sistem self-service este posibil între orele 9:00 și 10:00 și între orele 17:00 și 18:00, în schimb, sălile de lectură și colecțiile speciale oferă servicii atât offline, cât și online.

În Olanda, criza energetică pune, de asemenea, o povară uriașă asupra bibliotecilor. Deși Camera Reprezentanților olandeză compensează costurile energetice ale instituțiilor culturale și sociale, bibliotecile se luptă cu creșterea costurilor. Biblioteca Națională (Koninklijke Bibliotheek) construiește un depozit durabil, care economisește energie³⁵, construcția ținând cont de protecția împotriva creșterii nivelului mării, a căldurii extreme și a inundațiilor cauzate de schimbările climatice.

Începând din septembrie 2022, mai multe biblioteci au oferit ore de consultanță gratuite pe tot parcursul anului pe probleme legate de economisirea energiei, izolarea apartamentelor, îmbunătățirea climatului interior sau reducerea emisiilor de dioxid de carbon. S-a oferit ajutor atât utilizatorilor bibliotecii, cât și persoanelor neînscrise la bibliotecă în depunerea aplicațiilor

pentru subvenția la prețul energiei. O trăsătură caracteristică este înlocuirea corpurilor de iluminat cu lămpi LED; acolo unde a fost posibil, s-a transformat și sistemul de răcire, încălzire și ventilație al bibliotecilor, au fost create locuri de încălzire pentru persoanele defavorizate. Problemele sunt în principal la bibliotecile întreținute de administrațiile localităților mai mici, drept urmare taxele de înscriere au crescut de la 1 ianuarie.³⁶ S-a sugerat și posibilitatea ca evenimentele desfășurate în bibliotecă să fie taxabile ori programul de funcționare să fie redus, ceea ce ar duce la o scădere a numărului de vizitatori ai bibliotecii, dar nu ar reduce fondurile necesare dezvoltării colecției de carte. Întrucât, achiziționând mai puține cărți, bibliotecile și-ar pierde chiar esența.

Elveția importă 30% din sursele sale de energie din Germania și Franța, dar, până în septembrie 2022, aceste importuri au scăzut. Franța și-a închis jumătate din centralele nucleare, iar Germania a redus exporturile.³⁷ Prima măsură a vizat încălzirea clădirilor guvernamentale și publice, temperatura maximă admisă s-a stabilit la 20⁰ C. Și bibliotecile au fost afectate de restricții: acolo unde a fost posibil, apa caldă a fost oprită, la fel iluminatul neesențial, timpul de funcționare a echipamentelor și sistemelor cu consum mare de energie (aer condiționat, lift) a fost redus sau

³² „Öppetider/ Opening hours”, Uppsala Universitetsbibliotek, accesat în data de 27.01.2023, <https://libcal.ub.uu.se/hours/>.

³³ „Aukioloajat”, Kansalliskirjasto Nationalbiblioteket, accesat în data de 27.01.2023, <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/asiointi/aukioloajat>.

³⁴ „Opening Times”, National Library of Estonia, accesat în data de 27.01.2023, <https://www.nlib.ee/en/content/opening-times>.

³⁵ Foekje Boersma, „The new book repository: sustainable and safe”, KB Nationale Bibliotheek,

accesat în data de 19.01.2023, <https://www.kb.nl/over-ons/onderwerpen/nieuw-boekenmagazijn/duurzaam-en-veilig>.

³⁶ „Nemzetközi helyzetkép”, Könyvtári Intézet, accesat în data de 10.12.2022, https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/nemzetkozi_helyzetkep_2022_10_05.pdf

³⁷ Gaston de Persigny, „Svájc az energiaválság szélén áll”, *The European Times*, accesat în data de 04.10.2022, <https://www.europeantimes.news/hu/2022/09/switzerland-is-on-the-brink-of-an-energy-crisis/>.

s-a procedat la oprirea lor completă.³⁸ În colaborare cu diverse organizații, Bibliosuisse a creat o platformă de informare de unde pot fi obținute toate informațiile, sugestiile, recomandările pentru măsuri specifice sau ghiduri practice privind economisirea energiei.³⁹

În anul 2022, România s-a confruntat cu unele dintre cele mai mari creșteri de tarife la nivel european, deși dispune de resurse energetice.⁴⁰ Gazele naturale s-au scumpit cu 60% față de anul 2021, iar cumulat, electricitatea, gazul și încălzirea au ajuns să coste cu aproape 20% mai mult. Pentru a soluționa criza energetică, guvernul român a adoptat măsuri pentru plafonarea prețurilor și compensarea facturilor de energie pentru populație și companii. Pe lista compensațiilor la energie au apărut familii mari, cu minim 3 copii,

bolnavii care folosesc echipamente electrice acasă, bisericile, administratorii de parcuri industriale, distribuitorii de medicamente sau Metrorex. Până în luna februarie 2023, suma totală transmisă spre decontare de ANRE a depășit 11,1 miliarde ron.⁴¹ Totodată, pe site-ul ANRE au apărut informații și sfaturi practice pentru eficientizarea consumului de energie și reducerea cheltuielilor în gospodărie.⁴² Pentru diminuarea consumului de energie s-au propus mai multe măsuri vizând la instituțiile publice: schimbarea becurilor cu LED, reducerea iluminatului exterior, deconectarea aparatelor de la sursa de energie atunci când nu sunt folosite, reducerea temperaturii în spațiile de birouri de la 26⁰ C la 23⁰ C în timpul programului de lucru (mult mai mare decât temperatura propusă de către Comisia Europeană de 19⁰ C).⁴³

³⁸ Sarkadi Zsolt, „Svájcban 20 fokra fűtik fel a középületeket”, Telex, accesat în data de 16.09.2022, <https://telex.hu/kulfold/2022/09/16/svajc-kozepuletek-20-fok>.

³⁹ „La crise énergétique dans les bibliothèques”, biblioBE.ch, accesat în data de 15.11.2022, <https://www.bibliobe.ch/fr/News/Informationen-2022-3/La-crise-energetique-dans-les-bibliotheques.aspx>; „Energiekrise”, Bibliosuisse, accesat în data de 10.12.2022, <https://www.bibliosuisse.ch/aktivitaten/energiekrise>

⁴⁰ „Criza energetică din România, agravată de haosul legislativ. Ultima decizie privind plafonarea, adoptată în pragul noului an”, Euronews.Romania, accesat în data de 01.01.2023, <https://www.euronews.ro/articole/criza-energetica-din-romania-agravata-de-haosul-legislativ-ultima-decizie-privind>; „Guvernul a adoptat noile măsuri pentru plafonarea prețurilor și compensarea facturilor la energie și gaze”, Digi24, accesat în data de 25.01.2022, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/premierul-nicolae-ciuca-anunta-ca-oug-pentru-facturile-la-energie-si-gaze-va-fi-adoptata-in-sedinta-de-guvern-1815165>; „ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ nr. 27 din 18 martie 2022 privind măsurile aplicabile clienților finali din piața de energie electrică și gaze naturale în perioada 1 aprilie 2022-31 martie 2023, precum și pentru modificarea și completarea unor acte normative din domeniul energie”, accesat în data de 09.02.2023, [https://www.engie.ro/wp-](https://www.engie.ro/wp-content/uploads/2022/12/OUG-nr.-27.2022-actualizat%C4%83-16.12.22.pdf)

[content/uploads/2022/12/OUG-nr.-27.2022-actualizat%C4%83-16.12.22.pdf](https://www.engie.ro/wp-content/uploads/2022/12/OUG-nr.-27.2022-actualizat%C4%83-16.12.22.pdf).

⁴¹ „Informare de presă în data de 07.02.2023”, ANRE, accesat în data de 07.02.2023, <https://www.anre.ro/>.

⁴² A se vedea la adresele accesate în data de 08.02.2023, file:///C:/Users/bibliotecar/Downloads/18-11-12-02-47-38Infographic-RO_FINAL.pdf; file:///C:/Users/bibliotecar/Downloads/18-11-12-02-47-36Energy-Trifold-RO_Final-PRINT.pdf.

⁴³ Raluca Nicolae, „Ce măsuri iau ministerele pentru a reduce consumul de energie cu până la 20%”, EconoMedia.ro, accesat în data de 28.09.2022, <https://economediamedia.ro/vremurile-disperate-cer-masuri-disperate-cum-vor-ministerele-sa-reduca-consumul-de-energie-de-pana-la-20.html#.Y-SSZ3ZBzVh>; Mirela Dădăcuș, „UE cere statelor membre să limiteze la 19 grade temperatura din clădirile publice, pentru a reduce consumul de gaze”, RFI Romania, accesat în data de 15.07.2022, <https://www.rfi.ro/politica-147355-ue-cere-statelor-membre-sa-limiteze-la-19-grade-temperatura-din-cladirile-publice>; Mihaela Moise, „Clădirile publice din Germania vor fi încălzite la maxim 19 grade Celsius pentru a economisi energie”, AGERPRES, accesat în data de 12.08.2022, <https://www.agerpres.ro/mondorama/2022/08/12/cladirile-publice-din-germanjia-vor-fi-incalzite-la-maxim-19-grade-celsius-pentru-a-se-economisi-energie--963459>; „UE va cere statelor membre să limiteze căldura în clădirile publice la 19 grade, iar climatizarea pe timp

Din fericire, pe lista entităților beneficiare de plafonare au fost introduse și instituțiile culturale, mai ales că la începutul anului 2022, mai multe dintre acestea (inclusiv Biblioteca Națională) s-au confruntat cu mari probleme în achitarea facturilor de energie și gaze.⁴⁴ În baza datelor furnizate de Biblioteca Națională a României și bibliotecile județene, se pare că în general nu au apărut schimbări în programul de funcționare al bibliotecilor și nici la nivelul serviciilor și activităților tradiționale.⁴⁵

În studiul de față am încercat să analizăm în ce măsură a afectat criza energetică situația

bibliotecilor europene. Așa cum reiese din paginile anterioare, ultimii trei ani au pus la grea încercare funcționarea instituțiilor culturale, inclusiv pe cea a bibliotecilor, dar bibliotecarii (la fel ca în timpul pandemiei de Covid-19), s-au adaptat rapid și ingenios la noua situație, introducând servicii inovatoare și de economisire a energiei.

Nu putem anticipa sprijinul financiar și politic la care se pot aștepta bibliotecile, dar să nu uităm, că acestea au un rol vital în comunitățile deservite.

de vară la 25 de grade”, G4Media.ro, accesat în data de 14 07.2022, <https://www.g4media.ro/ue-va-cere-statelor-membre-sa-limiteze-caldura-in-cladirile-publice-la-19-grade-iar-climatizarea-pe-timp-de-vara-la-25-de-grade.html>.

⁴⁴ Adi Moșoianu, „Scumpirea galopantă a energiei: Biblioteca Națională a României caută repetat un furnizor, pregătită să dea și peste două treimi din bugetul anual pentru a ține luminile aprinse în sălile de lectură”, Profit.ro, accesat în data de 07.01.2022, [\[salile-de-lectura-20538779\]\(https://www.g4media.ro/salile-de-lectura-20538779\); Corina Chiriac, „Biblioteca Națională riscă să devină iglu! Adrian Cioroianu: „Să dea Dumnezeu să fie iarnă normală”, Capital.ro, accesat în data de 18.10.2022,](https://www.profit.ro/povesti-cu-profit/energie/scumpirea-galopanta-a-energiei-biblioteca-nationala-a-romaniei-cauta-repetat-un-furnizor-pregatita-sa-dea-si-pesto-doua-treimi-din-bugetul-anual-pentru-a-tine-luminile-aprinse-in-</p>
</div>
<div data-bbox=)

<https://www.capital.ro/exclusiv-biblioteca-nationala-risca-sa-devina-iglu-adrian-cioroianu-sa-dea-dumnezeu-sa-fie-iarna-normala-video.html>.

⁴⁵ „Împrumut general “Petre Stoica”, Program de iarnă”, Biblioteca Județeană “Sorin Titel” Timiș, accesat în data de 09.02.2023, <https://www.bjt.ro/sectii-si-filiale/imprumut-general-petre-stoica/>; Biblioteca Județeană „Károni János” Harghita lucrează cu program redus, 8,00 – 18,00, accesat în data de 09.02.2023, <https://biblioteca.judetulharghita.ro/>.

VIZITĂ DE STUDIU LA CINCI BIBLIOTECI DIN REPUBLICA FEDERALĂ GERMANĂ

MARIAN SUCIU

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

marian.suciu@bjc.ro

ABSTRACT: “The Study Visit at Five Libraries in the Federal Republic of Germany” presents the five libraries in Germany that four librarians from “Octavian Goga” Cluj County Library visited, through the grant offered by the Association Bibliothek & Information International. The paper emphasizes that German libraries have changed and are now offering more space for their communities by sending the majority of their books in storages, developing attractive spaces with book exhibitions and preparing more frequent and diverse technological, cultural and literacy projects.

KEYWORDS: study visit, German libraries, the third space concept, community, manga in library

Biblioteca din prezent nu poate să rămână un simplu depozit de cărți, deoarece informația conținută de majoritatea documentelor poate fi găsită gratuit sau contra cost prin simpla accesare a internetului. În acest context, această instituție culturală a început să ofere „membrilor comunității spații unde aceștia continuă să învețe, dezvoltându-și abilitățile de bază, necesare pentru participarea la viața socială, culturală și economică a comunității”.¹ Această transformare a bibliotecii în „al treilea spațiu” al cetățenilor unei comunități se face cu „extinderea unor servicii prin [desfășurarea de] întâlniri, spectacole, cursuri, dezbateri și alte activități prin care biblioteca se poate promova ca o instituție socială vitală vizibilă și ca o

instituție culturală”.² În fața provocării privind transformarea bibliotecilor publice în „al treilea spațiu”, un grup de patru bibliotecari de la Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj, prin intermediul grantului oferit de Asociația Bibliothek & Information International, au putut observa cinci biblioteci model din estul Germaniei. În timpul celor cinci zile petrecute în Germania, bibliotecarii au vizitat două spații ale Bibliotecii Centrale și Regionale din Berlin (Zentralund Landesbibliothek Berlin), respectiv Biblioteca Municipală din Berlin (Berliner Stadtbibliothek) și Biblioteca Memorială Americană (Amerika-Gedenkbibliothek), Biblioteca Municipală din Potsdam (Stadt- und Landesbibliothek Potsdam) și două spații ale

¹ Agnes Erich, „Biblioteca publică și rolul ei în comunitate”, *Studii de biblioteconomie și științele comunicării/Library and information Science Research*, nr. 19, 2005: 25.

² Elin Golten, „Public Libraries as Place and Space – New Services, New Visibility”, IFLA WLIC 2019 Athens,

accesat în data de 13.09.2019, <https://library.ifla.org/id/eprint/2708/1/s09-2019-golten-en.pdf>.

Bibliotecii Municipale din Dresda (Städtische Bibliotheken Dresden), respectiv Biblioteca Centrală (Zentralbibliothek Dresden) și Biblioteca Gorbitz.

Prima oprire a fost la Biblioteca Memorială Americană, parte din Biblioteca Centrală și Regională din Berlin. Aceasta a fost construită cu fonduri primite de la guvernul Statelor Unite ale Americii pentru a comemora Blocada Berlinului (1948-1949), fiind inaugurată pe 17 Septembrie 1954. Biblioteca Memorială Americană a fost clădită după modelul bibliotecilor americane, care erau văzute „ca un simbol al oportunității și libertății”³, iar cei din Berlinul de Vest au putut să beneficieze de acces gratuit și neîngrădit la cărți și reviste din întreaga lume. În perioada de separație a Germaniei, biblioteca era cunoscută sub numele de Biblioteca Orașului Berlin și doar după unificarea Germaniei, când a fost integrată în Biblioteca Centrală și Regională din Berlin, a primit denumirea de Biblioteca Memorială Americană.⁴

La Biblioteca Memorială Americană, bibliotecarii clujeni au pătruns într-un spațiu, unde accentul era pus pe activități, expoziții și spații pentru cititori. Însă, pentru ca bibliotecarii germani să se poată concentra pe crearea de expoziții și pregătirea activităților, aceștia au automatizat procesul de restituire și împrumut. Majoritatea cărților se găsesc în depozite, iar utilizatorii solicită documentele prin catalogul online sau de la stațiile dedicate. Mai apoi, cititorii ridică documentele cerute de pe raftul atribuit de sistem și le încarcă singuri la stațiile de împrumut. La returnarea documentelor, aparatele de restituire recunosc cartea sau DVD-ul returnat și, în funcție de colecția din care face

parte, trimite documentul pe banda de transport până la coșul respectivei colecții. Prin această automatizare, bibliotecarul câștigă timp pentru alte activități și trebuie să se ocupe doar de aducerea documentelor la raftul de documente solicitate și intercalarea lor la raft după restituire.

În timpul prezentărilor făcute de bibliotecarii de la Biblioteca Memorială Americană, am aflat despre multitudinea de activități desfășurate pentru promovarea lecturii și cunoașterii, precum activități de inițiere în STEAM (știință, tehnologie, inginerie, artă și matematică) pe bază experimentală, ateliere digitale de compunere de povești, ateliere de desen în stil manga (a benzilor desenate japoneze), spectacole muzicale și alte tipuri de evenimente culturale la care sunt invitați diverși scriitori și ilustratori. Pe lângă acestea, Biblioteca Memorială Americană oferă servicii inovative precum împrumutul obiectelor de artă, punând la dispoziția utilizatorilor colecția de 1900 de opere de artă originale (desene grafice, picturi, sculpturi și fotografii), care pot fi împrumutate pe o perioadă de trei luni de zile. Nu în ultimul rând, Biblioteca Memorială Americană este deschisă și duminică, dar fără prezența personalului, iar utilizatorii pot returna documentele împrumutate anterior, pot împrumuta cărțile expuse sau se pot bucura de diverse ateliere culturale organizate în incinta bibliotecii sau pe spațiul verde din fața acesteia.⁵

O altă oprire a bibliotecarilor clujeni a fost la Biblioteca Municipală din Berlin. Aceasta „a fost înființată în 1901 ca bibliotecă centrală pentru Berlin în [zona cunoscută ca] Berlin-Mitte, care

³ Oliver Boyn, *The Divided Berlin, 1945-1990: The Historical Guide*, (Berlin: Christoph Links, 2011), 84.

⁴ Ibid.

⁵ Anna Jacobi, Marion Lais, „Lebendiger Treffpunkt für Wissens- und Fantasiereisen – auch am Sonntag”, *BuB- Forum Bibliothek und Information*, nr. 6, 2018: 324-325.

mai târziu a devenit parte a Berlinului de Est”⁶ din Republica Democrată Germană. În anii 1960, clădirea a fost reconstruită pe amplasamentul actual din zona Berlin-Mitte, deservind cetățenii din Berlinul de Est. După unificarea Germaniei, la rândul ei, această bibliotecă a devenit parte din Biblioteca Centrală și Regională din Berlin. Intrarea în această clădire este impresionantă datorită faptului că pe ușile acesteia se află grilaje de fier unde au fost inscripționate un număr de 117 reprezentări ale literei „a” în diverse limbi ale lumii, printre care și japoneză și coreeană, dar și în conformitate cu mai multe tipare de scriere occidentale. Odată trecută această ușă, se pătrunde într-un spațiu de studiu și relaxare, unde cititorii sunt înconjurați de expoziții de carte și reviste. Ca și în Biblioteca Memorială Americană, marea majoritate a documentelor se află în depozite, deoarece biblioteca prezentului trebuie să devină un „spațiu pentru crearea cunoștințelor și împărtășirea lor și nu doar pentru consumul [culturii] și împrumutarea cărților”⁷, adică să devină un al treilea spațiu al comunității. Tot în folosul comunității este și cercetarea documentelor intrate în colecțiile bibliotecii în 1943, ce cuprind numeroase cărți confiscate de guvernul nazist de la evreii care au fost trimiși în lagărele de exterminare. Cercetătorii de la bibliotecă identifică proprietarii acelor documente și, dacă proprietarii sau descendenții lor sunt în viață, trebuie să le returneze aceste cărți.⁸

În aceeași zi, bibliotecarii de la Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj au fost la Biblioteca Municipală din Potsdam. Biblioteca din Potsdam a fost înființată în 1874, dar în timpul celui de-al Doilea Război Mondial clădirea a fost distrusă, iar atribuțiile acesteia au fost preluate de către biblioteca universitară locală, nou înființată după război. Abia în 1968, autoritățile locale au susținut ideea recreării unei biblioteci pentru publicul larg, iar, în 1971, s-a pus piatra de temelie a unei noi biblioteci, care a fost inaugurată în 1974. În 2007, biblioteca a intrat în renovare, lucrările fiind finalizate în 2013. În urma modernizării clădirii, biblioteca s-a transformat dintr-un simplu depozit de carte într-un spațiu pentru comunitate și pentru educația adulților pe tot parcursul vieții.⁹ Aici am descoperit așa-numita „bibliotecă a obiectelor”, prin care se dorește încurajarea membrilor comunității să apeleze la bibliotecă nu doar pentru cărți și cunoștințe, ci și pentru a împrumuta obiecte obișnuite, dar de care nu au nevoie în fiecare zi, precum o mașină de găurit, șurubelniță sau chiar rachetă de tenis, iar cel mai căutat obiect a fost racleta de geam. Pe lângă acest serviciu inovativ, am mai aflat că bibliotecarii din Potsdam, asemenea bibliotecarilor noștri, pregătesc numeroase programe pentru copii și adolescenți, cum ar fi un club al „libromagicienilor”, prin care sunt stimulați să citească cărți, dar și ateliere de robotică, gaming, animații și benzi desenate.

⁶ Claudia Lux, „Managing Library Staff from a Different Cultural Background – the East-West Conflict in Berlin”, în *Ifla Council and General Conference. Conference Programme and Proceedings (65th, Bangkok, Thailand, August 28-29, 1999)*, accesat în data de 28.01.2023, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED441467.pdf>.

⁷ David Lankes R., „Expect More. Demanding Better Libraries for Today’s Complex World”, *Createspace Independent Publication*, 2012: 75-76.

⁸ Maria Eichhorn, „Rose Valland Institute”, *Law Text Culture*, 22, 2018: 121.

⁹ „Chronik der Stadt- und Landesbibliothek Potsdam”, Stadt- und Landesbibliothek im Bildungsforum Potsdam, accesat în data de 28.01.2023, <https://www.bibliothek.potsdam.de/chronik-stadt-und-landesbibliothek-potsdam>.

A patra oprire a bibliotecarilor a fost în Dresda la Biblioteca Gorbitz. Această bibliotecă este o filială a Bibliotecii Municipale din Dresda și a fost înființată în 1986. Biblioteca Gorbitz și-a desfășurat activitatea în mai multe spații, până să ajungă în clădirea actuală din Merianplatz. Cu toate că această filială are doar 200 m² și o colecție de 15.000 de documente, aici se oferă numeroase programe culturale și de introducere în lectura cărților pentru 17 grădinițe și 7 școlii. Această mică filială funcționează și ca un spațiu de întâlnire pentru membrii comunității, astfel că, în ziua vizitei noastre, am descoperit un grup de oameni care s-au strâns în bibliotecă pentru a povesti și a se relaxa.

Tot în Dresda, grupul a vizitat și Biblioteca Centrală, parte a Bibliotecii Municipale din Dresda. De 5 ani, aceasta se află în Palatul Culturii (Kulturpalast), clădire care adăpostește și Filarmonica din Dresda (Dresdner Philharmonie). Biblioteca Centrală are o suprafață de 5.500 m² și cuprinde 300.000 de documente, „o bibliotecă de obiecte”, spații pentru studiu, dar și spații pentru relaxare, activități, proiecții de filme și audiții muzicale. De asemenea, beneficiind de un spațiu atât de generos, aici se organizează numeroase ateliere pentru întreaga familie, atât pentru educarea tehnologică, precum atelierele de robotică sau cele de creare de filme, cât și de loisir, spre exemplu întâlnirile în care participanții se bucură de jocurile de societate de la bibliotecă. Un proiect inedit este „Lesestark!” („Cititorii puternici!”), prin care se încearcă promovarea lecturii în rândul copiilor de către bibliotecari și voluntari care le citesc acestora.¹⁰ Evenimentele din cadrul proiectului se desfășoară atât în spațiul obișnuit al

bibliotecii, cât și în alte spații, precum cel al muzeului sau al grădinii zoologice.

Nu în ultimul rând, este important de menționat că, la Biblioteca Centrală din Dresda, adolescenții beneficiază de un spațiu extins destinat lor, care conține numeroase cărți potrivite vârstei lor și jocuri de societate, dar și Playstation-uri la care se pot juca în timpul liber. În acest spațiu, există și o colecție de manga întinsă pe câteva rafturi, o colecție de muzică coreeană, răspunzând astfel cerințelor fanilor manga¹¹ și k-pop¹². De asemenea, este demn de menționat faptul că, din 2015, bibliotecarii de la Biblioteca Municipală din Dresda organizează „Noaptea Anime”, un eveniment care atrage 1.000 de participanți prin activități de genul probare de kimono-uri, ateliere de introducere în tehnica manga, întâlniri cu scriitori de cărți pentru adolescenți și concursuri de karaoke.¹³

În concluzie, putem afirma că în cadrul vizitei de studiu în Germania, susținută prin finanțarea de la Asociația Bibliothek & Information International, grupul celor patru bibliotecari de la Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj a putut descoperi modul în care zonele cu acces liber la cărți au fost transformate în spații pentru comunitate, majoritatea documentelor fiind mutate în depozite, iar în spațiile de lectură și loisir creându-se, mai degrabă, rafturi cu expoziții tematice. În zonele în care majoritatea documentelor nu s-au mutat în depozite, s-au achiziționat rafturi cu polițe care se pot schimba din poziția orizontală pentru depozitarea cărților în poziția oblică pentru afișarea cărților sub formă de expoziție tematică. Mai apoi, participanții la vizita de studiu au observat și

¹⁰ Christine Lippmann, „Dresden blättert die Welt auf”, *Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen*, nr. 3, 2017: 181-182.

¹¹ Manga = bandă sau benzi desenate japoneze.

¹² K-pop = muzică pop coreeană.

¹³ Frankisza Barthen *et alii*, „Ausbildung! Das Azubi-Projekt der Städtischen Bibliotheken Dresden”, *Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen*, nr. 3, 2015: 194-195.

diversitatea activităților propuse de bibliotecile germane, care încearcă să devină centre locale pentru învățare pe tot parcursul vieții. Un ultim aspect important este faptul că Biblioteca Municipală din Dresda promovează

multiculturalitatea prin desfășurarea evenimentelor dedicate grupurilor din comunitatea locală pasionate de manga, anime¹⁴ și Japonia, în general.

¹⁴ Anime = film sau serial animat japonez.

BLOGUL COPIILOR. INSTRUMENT ON-LINE AL BIBLIOTECII JUDEȚENE „OCTAVIAN GOGA” CLUJ. BILANȚ AL CELOR 13 ANI DE ACTIVITATE

CRISTINA VIDRUȚIU

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

cristina.vidrutiu@bjc.ro

ABSTRACT: The article presents the main on-line instruments of „Octavian Goga” Cluj County Library, and analyses the development of *Blogul copiilor*, a blog for children, aged between 7 and 14 years old, along its 13 years of activity, all within the frame of Library 2.0 and the landscape of the „biblioblogosphere”.

KEYWORDS: blog, children, library, on-line

În secolul informației și al digitalului, prezența Bibliotecii Județene „Octavian Goga” Cluj în mediul virtual este nu numai necesară, ci și extrem de benefică, deoarece, pe de o parte, încurajează creșterea vizibilității instituției la nivelul publicului larg, iar pe de altă parte, sprijină închegarea unui dialog cu comunitatea pe care o deservește, în vederea constituirii unor servicii care să răspundă nevoilor acesteia.

Funcțiile canalelor virtuale utilizate de către bibliotecă în relația sa cu utilizatorul sunt multiple: de informare cu privire la profilul și modul de funcționare a instituției, de promovare a valorilor, a colecției și a activităților bibliotecii și de oferire de produse și servicii on-line.

Avantajul principal al instrumentelor virtuale folosite de către bibliotecă este că acestea depășesc barierele de spațiu și de timp interpuse în mod normal între bibliotecă și utilizator, impuse de distanța fizică și de orarul de funcționare al bibliotecii, permițând utilizatorului accesarea acesteia de oriunde și oricând, mulțumită internetului.

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj utilizează alternativ în comunicarea virtuală cu

utilizatorul și publicul larg o serie de instrumente on-line complementare, în funcție atât de tipul informației de transmis și de modul de transmitere a acesteia, cât și de profilul publicului țintă vizat.

În ansamblul instrumentelor de informare, promovare și oferire de produse și servicii on-line propuse de către Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj, subsumând pagina web (<https://www.bjc.ro/new/>), pagina de *Facebook* (<https://www.facebook.com/bibliotecacluj/>), canalul de *Youtube* (<https://www.youtube.com/user/BibliotecaGoga>), pagina de *Instagram* (https://www.instagram.com/biblioteca_județana_cluj/), *Pagina adolescenților* (<https://www.bjc.ro/paginaadolescentilor/index.php/ro/>) și *Blogul cititorilor adulți* (<https://blogbjc.bjc.ro/>), *Blogul copiilor* (<https://copiibjc.bjc.ro/>) deține o poziție esențială, confirmată de indicatorii statistici pentru anul 2022: după 766.569 de vizite înregistrate pe pagina web a bibliotecii și 141.513 de interacțiuni înregistrate pe pagina de *Facebook* a bibliotecii, *Blogul copiilor* se situează pe poziția a treia, cu 77.858 de vizualizări, vezi *Anexa I*.

Impunerea progresivă a blogurilor printre instrumentele principale de informare, promovare și oferire de produse și servicii online ale bibliotecilor se reflectă la nivel global ca tendință a Bibliotecii 2.0.

Instrumentul definit ca „o pagină web care asigură publicarea frecventă și continuă a unor linkuri web și/sau comentarii pe o temă specifică sau pe un subiect [...], adesea sub forma unor postări scurte, aranjate în ordine invers cronologică”¹ a debutat în a doua jumătate a anilor 1990 și a cunoscut o evoluție fulminantă: de la 26 de bloguri existente în anul 1996, conform cercetării Rebecăi Blood², până la mai bine de 500 de milioane de bloguri în zilele noastre.

Momentul de maximă concentrare asupra blogurilor este atins în anul 2004, când termenul devine cel mai căutat cuvânt în cadrul dicționarului on-line Merriam Webster.³ Ulterior, pe măsura conturării unei afinități între biblioteci și bloguri, Karen Schneider definește termenul de „biblioblogosferă” drept totalitatea blogurilor create de către biblioteci și de către bibliotecari.⁴

Raportat la celelalte instrumente Web 2.0⁵, ca site-urile web și rețelele sociale, blogurile dețin un loc privilegiat în arsenalul de informare,

promovare și asigurare de servicii al bibliotecii, datorită versatilității profilului lor. Valența dublă a acestora din perspectiva comunicării le permite să fie atât un loc al împărtășirii de informații cu utilizatorii, cât și un loc al colectării de feedback de la aceștia, altfel spus „blogurile sunt un loc pentru a vorbi, dar totodată sunt un loc pentru a asculta ceea ce ne spun utilizatorii noștri”.⁶ Această calitate a blogurilor face posibil ca acestea să poată să îndeplinească simultan o serie de roluri complementare, și astfel să funcționeze ca un soi de „newsletter-e”, „birouri de informații”, locuri de popularizare a noilor achiziții, „cluburi de carte” și totodată „instrumente de marketing”.⁷ Întreaga panoplie de roluri asumată de bloguri este posibilă pentru că acestea, pe de o parte, oferă o gamă largă de conținuturi, iar pe de altă parte, devin spațiul pentru interacțiune cu utilizatorii prin intermediul comentariilor și al materialelor interactive, care valorizează răspunsul acestora.⁸

Într-o repartizare ideală a rolurilor instrumentelor bibliotecii de informare, promovare și oferire de servicii, site-ul web, blogul și rețelele sociale își arogă roluri complementare: site-ul conține „informația de bază, fixă, legată de instituție, la zi”, blogul oferă

¹ Joan M. Reitz, *Online Dictionary for Library and Information Science*, accesat în data de 10.01.2013, https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_w.aspx.

² Karami Tahereh, Oloumi Tahereh, „Libraries and Weblogs: The Role Of New Phenomenon Blogs in Library Services, Research and Learning”, *Embedding Libraries in Learning and Research: 27th IATUL Conference*, 2006: 1-2, <http://eprints.rclis.org/10824/>.

³ Michael Stephens, „Modeling the role of blogging in librarianship”, PhD diss., University of North Texas, 2007, 4, *UNT Digital Librarie*, accesat în data de 09.01.2023, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc3915/m1/1/>.

⁴ Michael Stephens, „Chapter 2. Blogs”, în *Library Technology Reports*, nr. 4, iulie-august, 2006: 15-35,

<https://journals.ala.org/index.php/ltr/article/view/4663/5526>.

⁵ Pentru mai multe legate de instrumentele Web 2.0, vezi Ivan Chew, „Web 2.0 and Library Services for Young Adults: an introduction for librarians”, *International Federation of Library Associations and Institutions*, accesat în data de 09.01.2023, <https://www.ifla.org/publications/web-20-and-library-services-for-young-adults-an-introduction-for-librarians>.

⁶ Karami Tahereh, Oloumi Tahereh, „Libraries and Weblogs”, 4.

⁷ Ibid., 5-6.

⁸ Janine Schmidt, „Promoting library services in a Google World”, *Library Management*, 28, 2007: 339, https://www.researchgate.net/publication/30002077_Promoting_Library_Services_in_a_Google_World.

„conversații ocazionale cu utilizatorii pe diferite teme”, iar rețelele sociale ajută la „promovarea vizibilității bibliotecii și crearea unei comunități”.⁹

La nivelul Bibliotecii Județene „Octavian Goga” Cluj, cifrele generoase legate de activitatea *Blogului copiilor* sunt rezultatul a doi factori: pe de o parte evoluția blogului de-a lungul celor 13 ani de existență, iar pe de altă parte transformarea digitală din anul 2020, ca urmare a pandemiei de COVID-19, care a presupus adaptarea vieții la noile condiții impuse de distanțare, respectiv mutarea centrului de greutate al activității în mediul on-line.

De-a lungul celor 13 ani de activitate, *Blogul copiilor* s-a dezvoltat firesc ca urmare a dorinței de lărgire a grupului țintă căruia i se adresează, ținând totodată cont de noile posibilități tehnice.

Implicațiile extinderii grupului țintă de la copiii cu vârste între 7 și 14 ani la părinții, învățătorii și profesorii acestora, dar și la părinții și educatoarele celor cu vârsta 0-7 ani și trecerea blogului pe platforma *Wordpress* sunt: diversificarea și implicit creșterea numărului rubricilor, de la 7 la 15, lărgirea paletii suportului postărilor, astfel încât postărilor scrise li s-au adăugat cele audio-video și cele audio. Aceste modificări au condus la creșterea numărului postărilor realizate în cadrul unei luni, de la 6 la 14, lucru care a fost posibil prin implicarea progresivă a unui număr tot mai mare de bibliotecari, respectiv mărirea colectivului redacțional, de la 7 la 14 persoane.

Rezultatele dezvoltării *Blogului copiilor* de-a lungul timpului sunt vizibile la nivel statistic. Cea de a doua variantă a *Blogului copiilor*, care a debutat în anul 2019, a înregistrat o creștere masivă a mediei numărului de vizualizări zilnice:

de la 31 la 213, și implicit o creștere a numărului de vizualizări anuale, de la 11.451 la 77.858, cifră reprezentând o creștere de aproximativ 7 ori a numărului din primul an de existență a blogului, într-un timp foarte scurt, de numai 4 ani.

Indiferent de care dintre cele două variante ale *Blogului copiilor* vorbim, scopurile acestora sunt comune și au rămas constante de-a lungul timpului: pe de o parte promovarea bibliotecii (colecție, activități și programe) în cadrul comunității, iar pe de altă parte, educarea și amuzarea copiilor și totodată oferirea părinților și educatoarelor, învățătorilor ori profesorilor a unei serii de instrumente prețioase de lucru în vederea dezvoltării intelectuale, emoționale, practice, creative, sociale a copiilor, cultivării dragostei de carte și însuflării unor valori morale.

În vederea popularizării *Blogului copiilor* în rândul utilizatorilor bibliotecii au fost luate o serie de măsuri: includerea pe pagina web a bibliotecii a link-ului către blog, generarea unui cod QR aferent blogului, care a fost popularizat în materialele promoționale realizate (Ghidul de utilizare, pliantul și semnele de carte ale *Blogului copiilor*) și distribuirea postărilor blogului pe pagina de *Facebook* a bibliotecii.

Tot în vederea popularizării *Blogului copiilor*, dar de această dată în rândul claselor de elevi colaboratoare, au fost create programul cultural-educativ *Ne vedem pe Blogul copiilor!* și *Sesiunile de instruire on-line* dedicate *Blogului copiilor*, vezi *Anexa II*. Acestea urmăresc deopotrivă 4 obiective interconectate, care se succed într-o gradație ascendentă: în primul rând, familiarizarea elevilor și cadrelor didactice cu blogul; în al doilea rând, dezvoltarea dialogului cu elevii și cadrele didactice, respectiv

⁹ Juliana Mazzocchi, „Blogs and social networks in libraries: complementary or antagonistic tools?”

Library Philosophy and Practice, 2014: 7, <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1191/>,

a interacțiunilor acestora în mediul on-line, pe blog; în al treilea rând, creșterea vizibilității și utilității blogului în context educațional; și în al patrulea rând, creșterea numărului de abonați ai blogului și constituirea unei comunități on-line.

Profilul utilizatorului *Blogului copiilor* este unul dinamic, eterogen, care se reflectă atât la nivelul celor mai accesate postări, cât și al căilor de acces sau al click-urilor.

Topul celor mai populare postări din cadrul blogului însumează o serie de articole aparținând unor rubrici complementare, cum ar fi: *Curiozități*, *Recomandări de lectură*, *Interviu cu un scriitor* și *Calendarul activităților*. Acest lucru este posibil datorită faptului că *Blogul copiilor* este gândit ca un instrument atât informativ, cât și educativ. Astfel, blogul este structurat în jurul a trei zone de interes: *Citește* (localizată în partea stângă, cuprinzând rubricile: *Cărți noi pentru voi*, *Recomandări de lectură*, *Interviu cu un scriitor*, *Galerie de cărți (în)semnate*, *Descoperă scriitorul*, *Bibliografii tematice*, *Scriitori clujeni în literatura pentru copii*), *Descoperă* (localizată în partea dreaptă, cuprinzând rubricile: *Curiozități*, *E timpul pentru quiz!*, *Explorăm lumea împreună cu Ghidușel cel istețel*, *Galaxia Bunelor Maniere*, *Minute de creativitate*, *Călătorii virtuale*) și *Informații* (localizată în partea de sus, cuprinzând rubricile: *Acasă*, *Secții pentru copii*, *Activități*, *Vreau la bibliotecă*, *Catalog on-line*, *Contact*). Este de precizat faptul că *Blogul copiilor* mai conține în afara celor trei zone de interes și rubrici inedite ca: *Ascultă o recomandare de lectură* (în

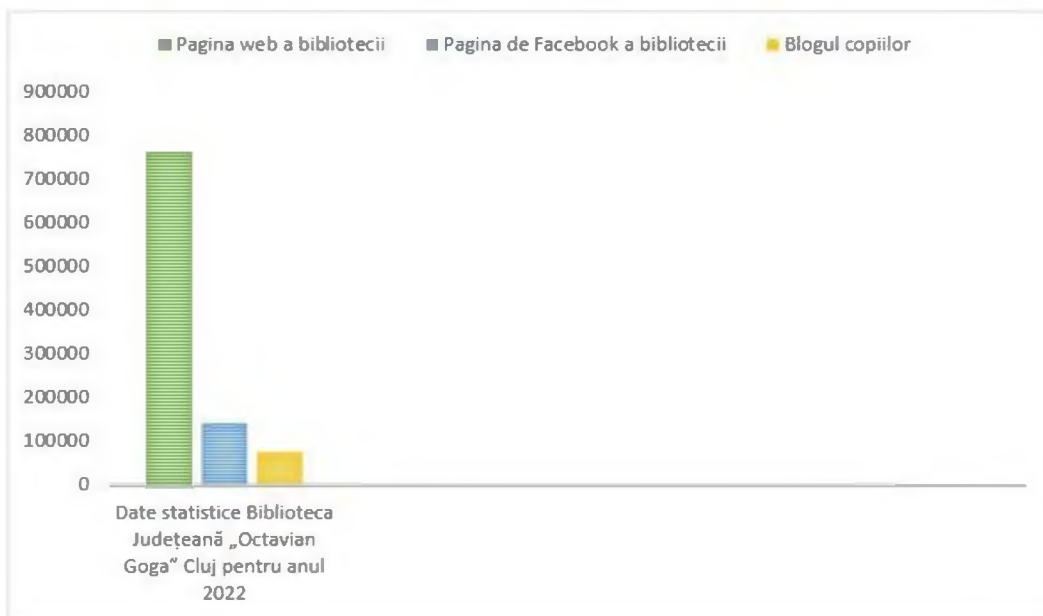
parteneriat cu Radio România Cluj), *Calendarul săptămânal al activităților*, *Spune-ne părerea ta despre o carte!* și *Filmul lunii*, vezi *Anexa III*.

În privința principalelor căi de acces ale blogului, sau altfel spus a modului în care utilizatorii găsesc blogul, se creionează 3 canale dominante: motoarele de căutare, pagina de *Facebook* a bibliotecii și pagina web a bibliotecii.

De cealaltă parte, în ceea ce privește click-urile, este de precizat faptul că utilizatorii blogului aleg să se îndrepte către 5 „destinații” principale: catalogul bibliotecii, aplicațiile *Quizziz* și *Kahoot*, canalul de *Youtube* al bibliotecii, pagina web a bibliotecii și paginile de *Facebook* ale bibliotecii (atât a sediului central, cât și ale filialelor sau secțiilor bibliotecii).

În lumina analizei de mai sus, dar și a peisajului Bibliotecii 2.0, după 13 ani de activitate, *Blogul copiilor* se distinge ca o parte esențială a serviciilor oferite de Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj, fiind o resursă valoroasă, complexă și accesibilă, aflată la un click distanță, menită să vină în sprijinul sau în continuarea procesului didactic, respectiv recreativ al copiilor, încurajând totodată în rândul acestora navigarea în siguranță pe internet, însușirea regulilor de comportament în mediul on-line, respectiv angajarea informată, respectuoasă și asumată în interacțiuni a noii generații de utilizatori on-line, și favorizând implicit dezvoltarea unei comunități on-line de iubitori de carte.

Anexe

Anexa I

Anexa II

Între noi, copiii...

Magazin online - Biblioteca Județeană "Nicolae Dăscălescu" Cluj

[Acasă](#)
[Secții pentru copii](#)
[Activități](#)
[Vizua la bibliotecă](#)
[Catalog on-line](#)
[Contact](#)

**SECȚIA
pentru
COPII**
20

CITESTE

- Căp. un profesor bun
- Recenziile de la bibliotecă
- Delectarea cu un text literar
- Habu se de curți (Educațional)
- Despreșugul curților
- Bibliotecă la domiciliu
- Serviciul de informații la Biblioteca pentru copii

TE DE CREEZI AȘA?

Ascultă o recomandare de lectură!

Recenziile de lectură cauzează în permanență...

Sparte de părerea ta despre o carte!

PĂRERILE CĂPIILOR

NOUȚĂȚI

„O șapcă în zăpadă”, de Kate Westerlund și Feridan Oral

„Hai, cum poți să ai o șapcă?” În la zădă, a nu creștea de gheață? Dar poți să ai o șapcă în zăpadă? Este Kay, un micuț cu blăniță de iepure. În zădă, nu e înghețat încă! Nu e încă foarte frig, dar el poate să se încălzească în zăpadă prin creșterea de gheață. Împreună cu prietenii săi, Kay și alții pot să crească în zăpadă și să se încălzească în zăpadă. Este o aventură în zăpadă.

„O șapcă în zăpadă”, de Kate Westerlund, ilustrații de Feridan Oral, București, Editura Publishing House, 2018, 32 p.

DESCOPERĂ

- Cuvinte
- E timpul pentru tine!
- Șapca din lână împănată cu flori și zădă, un șapcă
- Șapca din lână împănată
- Căminul și zădă

CALENDARUL ACTIVITĂȚILOR SĂPTĂMĂNALE

DORESC SĂ MĂ ABONEZ!

Introduceți adresa de e-mail în câmpul de text și apăsați pe butonul de trimite pentru a vă abona la newsletter-ul nostru. Dacă nu primiți e-mailul nostru, vă rugăm să ne scrieți la adresa de e-mail.

MĂ ABONEZ!

Anexa III

PREFERINȚE, OPȚIUNI DE LECTURĂ ȘI SOCIETATE (TRANSILVANIA ANILOR 1850-1900)*

ANCA-MARIA POP

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

anca.pop@bjc.ro

ABSTRACT: In the Transylvanian society of the second part of the 19 century, the rural population represented 80% and the illiteracy rate was more than 70%, predominantly feminine. The projects with a real impact on the evolution of literacy and on the educational level were not necessarily organized by the authorities, but often by (inside communities) the priest and the primary school teacher, or by some associations like the Transylvanian Association for Romanian Literature and the Culture of the Romanian People (ASTRA). The Romanian book production was very strongly tied to the activity of this organization. This paper shows a repertory with almost 1000 titles, whose taxonomy offers readers an idea about mass characteristics about literary taste and social environment. It also, analyzes the motivation and the context of reading. We also approach the idea that the analphabetism determined people, voluntary or not, to memorize a lot of texts, like: prayers, popular legends, myths, poetries, even novels. The books whose content was known and *consumed* orally are hard to be quantified, but they are important for the influence they had on the mentalities. Also, on that time, people lived differently, communities being united; they organized meetings for reading in places like: church, at home or in a central place. This research argues the indubitable relation established between the literary productions and consumption, on one side, and the image of the society and even the economic stage, on the other side.

KEYWORDS: literary taste, books, publications, rural society, ASTRA, literacy

Pornind de la tabloul general al lecturii, studiul de față încearcă să ofere imaginea unei lumi pe fundamentul căreia s-a construit societatea românească contemporană, lume în care scopul de a fi uniți prin limbă, cultură a fost o prioritate în împlinirea existenței sale.

Din studiul tipologiei și circulației cărților desprindem câteva noțiuni, idei despre lectură - în directă relație cu specificul societății rurale

transilvănene a celei de-a doua jumătăți de secol XIX. Dorința de publicare în limba română a venit dinspre public. Apoi, luând în considerare faptul că aceasta s-a manifestat din perioada unificării naționale, a așa numitei modernități, se poate afirma, fără îndoială, faptul că, publicațiile în limba maternă au fost mijloace puternice în efortul de împărtășire a valorilor naționale în toate zonele locuite de români. În afară de a fi o cronică a

* Idei din acest studiu au fost publicate în: „Literary consumption and society (the second part of 19th century)”, în *Connectin innovation, education and economics*, editori Lorina Culin, Ioan Hosu (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022), 229-236.

timpului, ideea de carte este exprimată în acest material sub forma percepției și înțelegerii acesteia de către publicul rural, la care ne raportăm.

Actul lecturii și consumul de carte

Nobilă preocupare, actul lecturii nu poate fi analizat decât diferențiat în funcție de mediul de viață, grupuri socio-profesionale, demografice, religioase. Tipologia (de conținut) a cărților, broșurilor, foilor populare, calendarelor care au circulat în mediul sătesc transilvănean în perioada anilor 1850-1900 oferă istoriei șansa de a forma o imagine asupra tabloului bogat, complex, al gustului pentru lectură în lumea rurală ardeleană. Cărțile denotă nevoile, gusturile, oportunitățile de lectură – în sens reversibil, influențându-se într-o mișcare permanentă de cerere - ofertă. Consumul de carte al unei nișe exprimă mesaje complexe sau caracteristici ale unei etape din existența poporului, fiind „o reconstituire cel puțin parțială a universului spiritual și mental al societății românești”.¹ În consonanță cu această idee, scriitorul Alberto Manguel susține că preferințele de lectură își lasă, indubitabil, amprenta asupra firii umane, iar gustul literar caracterizează persoana (în extensie masele) într-un fel anume și, în sens mai larg, îl transpune într-o tipologie sau alta, conform sintagmei de „cititor simbolic”: „Asocierea dintre cărți și cititorii lor nu seamănă cu nicio alta dintre obiecte și cei ce le folosesc [...] Simpla posesiune a acestora implică un anumit statut social și o anume bogăție intelectuală”.²

Pot fi decelate mai multe variabile de care se impune să ținem cont în definirea înclinației poporului spre lectură.

În primul rând, *modul de difuzare a cărții*, facilitatea de a procura cartea spre a o citi sau asculta în contexte precum: familia, situație în care

deseori citea o singură persoană fie din cauza analfabetismului, fie datorită cutumei; la biserică sau în școală dacă lectura era ghidată de către membri ai corpului parohial precum diacul, sau diaconul.

Motivația lectorilor de a (re)citi sau povesti o carte, un fragment, a fost diferită. Un context de citire poate fi generat de plăcerea provocată de actul lecturii în sine, dar mai ales de utilitatea informațiilor astfel obținute aplicabile în viața practică a oamenilor simpli, de curiozitatea cititorului de a afla lucruri noi din domenii precum istorie, geografie etc.

Accesibilitatea lingvistică și semantică a cărții (încurajarea publicării în limba română, într-o formă simplă și plăcută, măbind impactul carte – societate), a făcut parte din militantismul pentru alfabetizarea maselor.

Nu în ultimul rând, trebuie să ținem cont de *chestiuni domestice de organizare* (timpul care, într-o familie, adulții consideră că poate fi alocat cititului). În realitatea lumii rurale, date fiind nevoile de muncă în gospodărie, dorința și mai ales posibilitatea membrilor acesteia de a învăța să scrie, să citească sau să urmeze o formă de învățământ nu reprezenta o regulă, ci o reală oportunitate.

Alcătuire taxonomică a colecției bibliotecii rurale

Cercetarea propriu-zisă demarează cu studiul publicațiilor destinate mediului rural. Parcurgând revista „Transilvania: organ al ASTREI” (anii 1868-1900), calendare, cărți de sinteză, procesele verbale ale Asociației Transilvănene pentru Literatura și Cultura Poporului Român, au fost extrase toate acele titluri de cărți, broșuri, reviste, publicate pentru mediul „rural și distribuite în bibliotecile rurale, populare sau dăruite cu ocazia

¹ Doru Radosav, *Carte și societate în Nord-Vestul Transilvaniei (sec. XVII - XIX)* (Oradea: Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, 1995), 241.

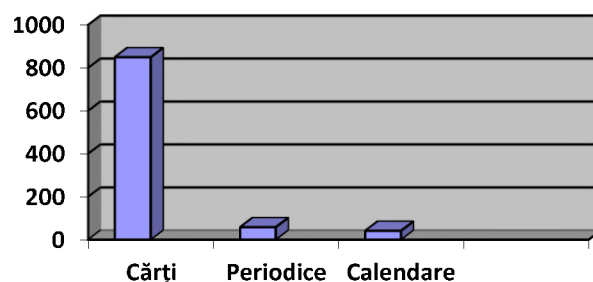
² Alberto Manguel, *Istoria lecturii* (București: Nemira, 2011), 251-252.

prelegerilor și conferințelor sătești. De asemenea, au fost adăugate titlurile la care scriitorii epocii fac referință ca existând în diverse spații rurale, studiate în contexte diverse: în căminul familial, în biserică la orele de lectură, în bibliotecile sătești, împrumutate de către învățător, diacon sau preot.³

Cărțile în sine, publicate și consumate reprezintă eșantionul care evidențiază cel mai clar aria de interes livresc a sătenilor români transilvăneni în a doua jumătate de secol XIX. Pe măsura alcătuirii fondului de carte, taxonomia a fost aranjată în 10 categorii. Cele editate de mai multe ori au fost trecute o singură dată. Cercetarea cuprinde titlurile de cărți (predominante), ziare și reviste (în total de aproape 1000), care au circulat în mediul rural, cu o frecvență mai mare sau mai mică. Acestea s-au publicat și au fost oferite lumii pentru a contribui la culturalizarea maselor în perioada premergătoare anului 1900 și au circulat automat și ulterior, mai ales în prima parte a secolului al XX-lea. Multe dintre ele, deducem din contextul publicării sau chiar din titlu, au fost scrise în mod special pentru săteni sau adaptate, având un limbaj mai simplu, mai accesibil și privind preocupările lor curente.

În funcție de tipul documentului, cele 948 de scrieri (graficul 1) rezultate din studiu au fost împărțite astfel: cărți – 849 titluri, (graficul 2) și calendare – 41 de titluri, periodice (foi populare, ziare) – 58 titluri.

³ Repertoriul a fost constituit prin însumarea și distribuirea pe conținut a titlurilor, culese din următoarele surse: revista *Transilvania: organ al ASTREI*, Tiparul Römer & Kamner, Brașov, 1868-1878, apoi apărând la Tiparul Tipografiei Arhidieceșane, Sibiu, 1881-1900; „Pentru cultura din Maramurăș”, *Gazeta Transilvaniei*, LXXXV, nr. 168, 1912: 3 - articol cu referire la biblioteca din satul leud și din volumele: Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, (București: Enciclopedică Română, 1938); vol. II (București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele

Graficul 1: Distribuția publicațiilor după formă (849 cărți, 58 periodice, 41 calendare)

Au predominat publicațiile de tipul carte, urmate de periodice și calendare. Periodicele însumează foile populare, uneori reprezentând prelegerile populare, primele ziare, gazete, cu apariții regulate, dar care adesea s-au oprit la câteva numere. Exemplificăm cu: *Foaia poporului*, ilustrată, Sibiu, 1897, apariție săptămânală; *Foaia învățătorilor poporului*, tradus din limba maghiară, Editura Ministerului Maghiar, apariție săptămânală; *Foișoară pentru răspândirea cunoștințelor folositoare și a iubirii de carte între popor*, redactor Gr. Sima lui Ioanu, Sibiu, Tipografia lui W. Krafft; *Gardistulu civicu*, foaie populară, redactor S. Ștefănescu, Galați, apariție bisăptămânală; *Higiena și școala: foaie pentru sănătate, morbi, educațiune și instrucțiune*; *Gura satului: foaie umoristică populară cu ilustrații, caricaturi*, redactori Iosif Pușcariu, Mircea B. Stănescu, Arad, apariție săptămânală; *Rândunica: revistă literar-beletristică pentru familii*, redactor Silvestru Moldovanu, Sibiu, din 1894; *Stelutia:*

Carol II, 1974); Valeriu Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat: 1700-1830* (Reșița: Banatica, 1996); Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională: 1861-1950* (Cluj-Napoca: Dacia, 1986); Emanoil Bucuța, *Cartea satului* (București: Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1936), teza de doctorat: Lucia Turc, *Biblioteci românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului XIX - începutul secolului XX (1850 - 1918)*, 115 - 116.

foaie pentru poporul român de la țară, apariție bilunară, redactor și preot paroh Simion Cobilanschi.

Calendarele adresate publicului simplu au constituit una dintre scrierile de bază în informarea acestei pătri numeroase a românilor – țărănimea. Cele mai importante subiecte abordate de calendare au fost: despre studii agrare și creșterea animalelor – găsind, ca și popor aflat înaintea perioadei de industrializare, exemple nu doar de la noi, ci și din țările mai avansate; elemente de ordin administrativ, știri de actualitate - circulația trenurilor - de mare actualitate atunci, programul poștei dinspre și înspre orașe românești și externe - Viena, Moscova, Regat, Transilvania sau Moldova; noțiuni dedicate părții feminine - despre igienă, gătit, creșterea copiilor, tradițiile și moralitatea în familie; cunoștințe astrologice după care se ghidau oamenii ca după o știință dintre cele mai fixe; previziuni meteorologice care au fost adeseori studiate după diverse semne, uneori superstiții; divertisment - glume, anecdote, bancuri, literatură ușoară. Exemplificăm cu: *Calendarul sătenilor*, București, Editura Librăriei Naționale și Editura Societății Cooperative; *Calendarul bunului econom*, cu ilustrații, Sibiu, Editura Tipografiei Iosif Drotleff & Comp., întocmit de D. Comsia și Eugenu Brote; *Calendarul oierilor*, *Calendarul săteanului*, Sibiu, Editura lui W. Krafft; *Calendarul Poporului*, Sibiu; *Predicatoriul săteanului român*; *Calendarul Aurorii*, ilustrat, Gherla, Tipografia „Aurora”; *Posnașul: unicul calendar umoristic de dincoace de Carpați, cu trimitere francată*, Sibiu, edit. W. Krafft. Importanța „călindarelor” românești a fost recunoscută și apreciată ca o valoare literară și de informare excepțională între publicațiile românești ale vremii: „avem câteva calendare excelente (luat pentru exemplu *Calendarul*

poporului aferent anului 1896 – n.n.) cum rar se găsesc la alte popoare cu mult mai înaintate”.⁴

Scriitorii de beletristică publicau în calendare ceea ce putea studia lumea simplă, multe texte din literatura vremii (Alecsandri fiind foarte îndrăgit etc.) sau istorie, geografie, însă și studii tehnico-agrare adaptate înțeleșului omului simplu.

După conținut, cărțile se împărțeau pe următoarele domenii:

I. Gospodăria rurală (87 de titluri), cu

- I.1. Agricultură (48),
- I.2. Creșterea animalelor (10),
- I.3. Noțiuni de economie (15),
- I.4. Învățăături practice (14);

II. Sănătate, igienă (38 de titluri);

III. Învățământ (154 de titluri), cu

- III.1. Pedagogie (51),
- III.2. Manuale (103);

IV. Beletristică (331 de titluri), cu

- IV.1. Literatură română cultă (166),
- IV.2. Literatură română populară, folclor (108),
- IV.3. Traduceri din literatura universală (57);

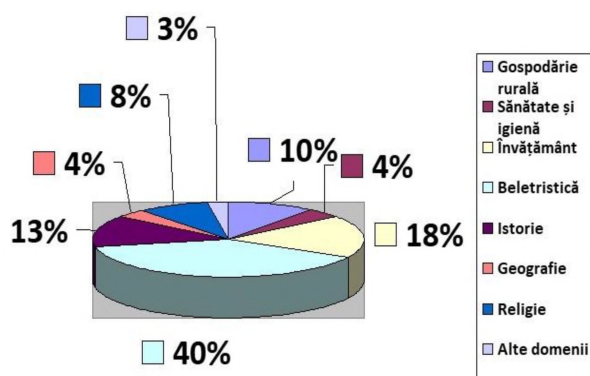
V. Istorie (114 de titluri);

VI. Geografie (34 de titluri);

VII. Religie (69 de titluri);

VIII. Altele (22 de titluri).

⁴ „Transilvania. Partea oficială. Raport general”, *Transilvania*, Supliment, XXVII, nr. 11 (1896): LVI.

Graficul 2: Repertoriul cărților după conținut accesibile mediului rural în perioada anilor 1868 – 1900

Deși categoria cărților religioase a fost mai prezentă în viața populației decât reiese din studiul efectuat, cărțile de rugăciuni, psaltirea, legendele, „cărțile-talisman” au fost adesea moștenite în familie sau au fost copiate și după apariția cărților tipărite, îndeosebi în comunitățile periferice. Diagrama reflectă statutul cărților publicate, iar consumul și rata de lectură sunt de abia până la un anumit punct oglindite în producția editorială. Luând în considerare și cartea transmisă prin viu grai, tabloul fondului de lectură este variabil și foarte bogat. Prin excelență, producătoarele cărților din regiune au fost subordonate sau înființate de către episcopiile românești - ortodoxă și greco-catolică, prin centrele de la Sibiu și Blaj. Migrația publicațiilor a fost susținută și de către clerici. La mijlocul secolului al XIX-lea, Banatul căuta să achiziționeze cărți tipărite la Blaj precum *Triodul* tipărit în anul 1813 (Blaj), dintre care sunt menționate 5 exemplare (din totalul de 19) vândute în: Reșița, Forotic, Petroșnița, Bozovici, Lăpușnicel. Interesul arătat cărților circulante între provincii denotă capacitatea publicațiilor de a fi agent activ socio-politic sau religios. Cărți din Ardeal care se regăsesc în Banat nu provin exclusiv de la Blaj ci și

⁵ Valeriu Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat: 1700-1830* (Reșița: Editura Banatica, 1996), 89-92.

⁶ Leu, *Cartea și lumea*, 89-92.

din celelalte centre de carte transilvănene (Sibiu, Brașov). Blajul s-a remarcat, însă, ca fiind producător și livrator prin excelență de cărți în limba română pentru mediul bănățean, urmărind chiar să acopere golurile din producția tipografiilor de baștină. O altă carte care a circulat aici a fost *Biblia (Cartea Cărților)*, regăsită în multe localități rurale bănățene, la mijlocul secolului al XIX-lea⁵.

Una dintre cele mai întâlnite cărți în casele românilor a fost *Psaltirea* (în mare parte regăsită și în Biblie), care s-a tipărit de aproximativ 30 de ori în secolul al XVIII-lea, inclusiv în limba română cu litere latine (1835, la Blaj). Practica lecturii *Psaltirei* este la fel de veche precum învățarea rugăciunilor elementare („Tatăl nostru,” „Crezul”, „Născătoare de Dumnezeu” sau „Ave Maria”). *Psalmii* lui David și *Sfânta Evanghelie* erau interpretați în funcție de gândirea fiecărei persoane, fiind surse de învățăminte și, prin prisma versetelor, conferă un sens religios vieții.⁶

Unele din cărțile de rugăciuni au fost purtătoare de nume în funcție de editori, binecuvântători, sponsori. De exemplu, în anul 1899 s-a tipărit și a circulat prin bibliotecile ASTREI și prin muzee *Cartea de rugăciuni a mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu*. Aceasta a fost donată de către autor Muzeului Etnografic din Sibiu, de abia deschis.⁷

Unele eresuri, rugăciuni „false”, au provenit din scrierile bulgărești ale preoților Isodor Italianul, Ieremia, Bogomil, Iacov Tzentzal care au prejudiciat cuvintele transmise de apostoli și le-au oferit populației simple și credule, deschise spre mistic. Textele bogomilice sunt atât de similare cu anumite legende populare încât se pot confunda, iar originea bogomilică sau din popor adesea poate fi greu de identificat.⁸ Legende populare,

⁷ Dr. Iosif Șt. Șuluțiu, dr. Ilie Beu, „Proces verbal din 20 iulie 1899. Ședința ordinare a comitetului central al Asociațiunii”, *Transilvania*, XXX, nr. 9, (1899): 90.

⁸ Provenind de la Popa Bogomil, popa Isidor (probabil același) și alții, literaturile sub numele bogomilică au fost

povestirile cu conținut religios din secolul al XIX-lea puteau fi, facil, de proveniență bogomilică. Cu toate acestea, din bogomilicele analizate de către savantul B. P. Hasdeu s-a argumentat că niciuna din opere nu era, la origine, decât creație populară (aspect care reiese din studiul realizat de către istoricul literar Nicolae Cartoian, analizând literatura română veche și cărțile populare).⁹ Este vorba despre operele, cunoscute și azi mai ales în mediile rurale sau în cele religioase: „Rugăciunea de scoaterea dracului”, „Călătoria Maicii Domnului în iad”, „Apocalipsa Sfântului apostol Paul”, „Cugetări în ora morții.” Cu atât mai mult, au fost necanonice practicile de tipul vrăji și așa zisele rugăciuni pentru friguri ș.a.¹⁰ Unele dintre cele mai frumoase legende românești sunt provenite din aceste fonduri literare - majoritatea nescrise. Fundamentul practicării creștinismului este, totuși, unul pozitiv, urmând valori morale sănătoase.

Eșantionul literaturii, beletristicii, care conduce detașat în statistica noastră, cuprinde atât literatura română cultă și populară, cât și cea universală, special tradusă în conformitate cu limbajul rural. Centrele producătoare de carte au mizat pe ușurința de a învăța istoria folosind literatura, legendele, așadar, acest domeniu înglobează și cărți de literatură istorică. Literatura proprie se construiește pe literatura orală, beletristica fiind, la început, alcătuită din traduceri sporadice. Literatura populară este așezată pe podium odată cu istoria lui Nicolae Cartoian, care îi alocă valoarea de literatură. Existența unei literaturi bogate și variate etnic și lingvistic, cu adaos de retorică, melodicitate, adecvate sensibilității rurale, cu un public majoritar

analfabet, conferă literaturii populare statutul de complementaritate celei oficiale sau culte.

Din cele 331 titluri identificate în bibliotecile populare care au fost distribuite sătenilor, 166 au fost scrise de autori români și acestea cuprinzând motive de inspirație folclorică. Printre autorii publicați sunt: N. I. Popescu, B. P. Hasdeu, Nicolae Filimon, Dimitrie Bolintineanu, Andrei Mureșanu, Iosif Vulcan, Silvestru Moldovan, Matilda Poni, C. D. Aricescu, Vasile Alecsandri (mai cunoscut pentru poeziile populare) ș.a. Au fost găsite 108 titluri de volume, cărți de literatură populară (legende, doine, balade, povești, povestiri) și 57 traduceri din literatură universală (predominând Gogol, poveștile lui Hans Christian Andersen, *Virgiliu și Eneida*, *Operele* lui Cezar, poezii de Racine, câteva titluri de A. Dumas, Daniel Defoe cu *Robinson Crusoe* ș.a.).

În unele cazuri, deprinderea scrisului și cititului a fost organizată inclusiv pentru adulți, alături de învățarea chestiunilor utile gospodăriei prin conferințe, prelegeri, în spații precum: școlile ASTREI, în cadrul bisericii, în căminul cultural, în grupuri private, unii de la alții, prin învățare empirică. Domeniile preferate au fost cele calendaristice, practice, agrare, literare, religioase. Numeric vorbind, repertoriul pune literatura pe primul loc.

Locul al doilea este ocupat de publicațiile didactice, pedagogice și cuprinde atât manualele cât și cărțile de metodologie și didactică. Acestea au fost folosite în cadrul formal, în școală, necesitând alfabetizarea elementară înaintea unei lecturi voluntare. Dar, cea mai frecventă lectură liberă, din proprie inițiativă, a fost totuși cea religioasă.

de sorginte eretică, din secolul al X-lea, texte apocrife. La mijlocul secolului al XVI-lea, popa Gregoriu în neștiință și dificultatea de a deosebi eretismele de ortodoxia canonică a copiat o parte din acestea și le-a transmis.

⁹ Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I (București: Editura Enciclopedică

Română, 1938); vol. II (București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1974).

¹⁰ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cuvinte den bătrâni*, vol. I (București: Editura Cultura Națională, 1937), 139-154.

Semnificațiile cărții

Biblioteca uriașă a satului secolului al XIX-lea poate fi structurată, din punct de vedere al formei cărții, în trei categorii: cartea tipărită, cartea al cărui conținut era transmis pe cale orală, cartea manuscris. Nu putem discuta despre marea bibliotecă a săteanului român fără a lua în calcul toți acești piloni. Fiind mediul cel mai greu flexibil datorită rolului important pe care îl deține mentalitatea colectivă, tradițională prin excelență, cartea al cărui conținut era transmis pe cale orală a fost factorul dominant în suma cărților care constituie biblioteca rurală a perioadei cercetate. Indiferent de formă, cartea, ideea platoniciană de carte, a purtat cu sine diverse valori.

Lectura de plăcere se găsește în mediul cercetat doar ca o *complementaritate a utilului*, nu ca scop în sine. Cartea se considera mai mult poartă spre dezvoltare deoarece nicio schimbare în societate nu a fost posibilă fără cărți. De-abia apoi reprezintă o plăcere constructivă, care poate ghida demersul vieții înspre mai bine, înspre evoluție, modernitate.

În ce privește contextul de lectură, găsim determinarea tatălui în lectura religioasă pentru toți și interpretarea alături de familie. Din punct de vedere al adultului, cartea din familie, biserică sau bibliotecă, a reprezentat șansa la educație pe tot parcursul vieții, accesul la înțelegeri existențiale și actualizările cunoștințelor despre ocupațiile principale.

Obiceiul participării la cercurile de lectură din intimitatea casnică a fost și un mod de a consolida relațiile intergeneraționale în care lectorul deținea un atu al superiorității alocate prin acest rol. În grupurile în care se citea, cartea a avut rolul de catalizator al membrilor. Lectura individuală nu poate oferi ad-hoc un atât de mare eșantion de

întrebări și răspunsuri precum într-un grup coordonat.¹¹

Conștiința, spiritualitatea vie în teritoriul limbii române a fost întreținută de circulația publicațiilor în provinciile proprii, dar și de circulația acestora între regiuni, de curtoazia pe care personalitățile din domeniul umanist au întreținut-o. Deși aflată sub Imperiu, Transilvania a fost cunoscută prin scriitorii săi, până la Dunăre și peste Prut. Operele literare, înțelese de toate mediile socio-profesionale, ajunse în toate satele și orașele, cuprind elementele esențiale ale spiritului și gândului comunității românești: „O întreagă viață națională curgea în cuprinsul lor, viața Ardealului asupra, acolo unde învățătorul era stejarul păstrător al limbii și istoriei românești, plugarul o garanție a existenței etnice, preotul un apostol al naționalității”.¹² Pe fondul frământărilor politice, cărțile românești pentru săteni (reprezentând majoritatea poporului) au fost unul din elementele care au permis națiunii să existe.

Prin folosirea limbii materne și unificarea normelor lingvistice, cartea a fost o armă a unificării culturale a românilor, aspirând la apartenența la aceeași țară. Alfabetizarea oamenilor nu a fost doar un semn de civilizație, de elitism, ci și un mijloc de conservare a istoriei poporului și de unire prin limbă. Există în literatura topicului și asocierea între ortodoxism, greco-catolicism și limba română, impunerea acestora fermă fiind în antiteză cu limbile slavonă și maghiară. Cu toate că provinciile românești nu aveau aceeași conducere și religia predominantă sau impusă a diferit, cărțile au circulat dincolo și dincoace de Porțile de Fier ale Transilvaniei. De exemplu, Banatul avea tipografiile sale, dar a primit cu bucurie apariții de la Blaj și Sibiu și invers, grație solidarității etno-lingvistice, dorinței

¹¹ Georgiu Popa, *Merinde de la scôla séu Invetiaturi pentru popor: culese din diariul unui scolaru* (Gherla: Tiparul „Aurora”, 1888), 120-126.

¹² Ion Bulei, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I: lumea românească 1900-1908* (București: Tritonic, 2004), 97.

populației de a citi orice carte scrisă în limba română. Chiar dacă nu se știe exact câte cărți românești ardelenene au ajuns în restul țării, cel puțin în Banat au fost regăsite în număr mare și personalități din lumea literelor au efectuat deseori vizite culturale. Unele dintre cele mai populare publicații ardelenesti cu circulație în secolul al XIX-lea în comunitățile bănățene sunt: *Biblia*, *Gramatica româno-nemțească*, *Istoria românilor*, *Prediche* (tipărite în Buda), *Calendariu de o sută de ani*, *Geografia românească*, *Pedagogia* (Brașov), *Propovedaniile la îngropăciunea oamenilor morți* (Buda, 1809), *Didahii adecă învățături pentru creșterea fiilor* (Buda, 1809), *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (Buda, 1812), *Istoria Bisericii Românești* (Buda, 1813), *Lexiconul împreună cu Ortografia română sive latino valachica și Dialog pentru începutul limbii românești* (1825). Acestea, regăsite atât în sate, cât și în muzeele timișorean și reșițean, în toate mediile socio-demografice, denotă marea apreciere și recunoaștere cu care cărțile din Transilvania au fost primite.¹³

Unul din filioanele pe care omul comun l-a exploatat prin simțurile sale a fost acela de consolidare a unității poporului în jurul cărții, dovadă fiind mențiunile care au însoțit donațiile de carte către biserici, strană, biblioteci, donații care specifică dorința insistentă de a rămâne cartea acolo atâta timp cât vor exista români sau pe toată existența poporului sau a bisericii etc. Ideea unității a fost promovată intens în perioada Școlii Ardelene, în Iluminism, preluată de intelectualitatea laică abia construită a secolului al XIX și cea religioasă (ortodoxă și unită).¹⁴ S-a înfăptuit ulterior, făcând uz de unitatea limbii în toate provinciile.

Modul în care cărțile au fost percepute denotă valoarea lor imaterială dar și materială, prin prețul cărților. Donațiile sau moștenirile de carte se făceau cu titlu de mare importanță. Nerespectarea beneficiarului sau eventuala sustragere a cărților cădea sub incidența unor blesteme, de-a dreptul. De exemplu, găsim o astfel de însemnare pe un *Penticostar* procurat de la renumitul negustor de cărți din zona Blajului în Banat, în secolul al XIX-lea, numit Bucureanu: „Acest sfânt *Penticostariu* s-au cumpărat sfintei biserici (din) Săceni cu bani 40 fl. v.v. zic patruzeci (...) în bani și cine va vrea să o fure, să fie afurisit de 300 și 18 sfinți părinți de la Nicheea. Și s-au cumpărat de la vânzătorul de cărți Bucureanu din Sălișu de jos, 1835, iulie, 26”. Acest blestem a fost scris pe o carte religioasă, editată în localitatea Blaj în anul 1808, exemplarul provenind de la Traian Vuia (D.J.C.V. Timiș, neinventariat).¹⁵ Apoi, se făcea o distincție între cărțile parohiale (care nu puteau fi înstrăinate prin niciun mijloc) și cărțile poporului, ale satului, poate din bibliotecile parohiale, survenind diferența, chiar în cadrul bisericii, între cartea specială, „de neatins” de către popor și cartea ce putea fi împrumutată, dar se conserva în altarul bisericii.¹⁶

Din punct de vedere religios, cartea a fost pentru țăranul român, matricea de păstrare și transmitere a credinței și bisericii spirituale peste timpuri. Majoritatea scrierilor au fost, deocamdată în acest veac, de natură religioasă - evaluând numeric circulația acestora în orice formă și, mai ales, lectura lor. Prin prisma intimității, lectura cărții, respectiv rugăciunea și citirea psalmilor, evangheliilor, a legendelor ș.a., au semnat (și semnifică) o cale de manifestare a pioșeniei, devoțiunii, dialogului personal, comuniunii cu divinitatea. Cartea a fost considerată un obiect

¹³ Leu, *Cartea și lumea*, 75-76, 189-191.

¹⁴ Keith Hitchins, *Cultură și naționalitate în Transilvania* (Cluj: Dacia, 1972), 30-36.

¹⁵ Mureșianu, *Cartea veche...*, 271, Leu, *Cartea și lumea*, 89.

¹⁶ Doru Radosav, *Sentimentul religios la români: o perspectivă istorică (sec. XVII-XX)* (Cluj-Napoca: Dacia, 1997), 69-78.

sacru, „purtătoare a cuvântului divin”.¹⁷ Fiind mediul cel mai conservator, satul a păstrat parțial aceste credințe, chiar dacă uneori se află la limita canoanelor bisericești.

Desigur, cartea a fost mereu și un obiect comercial, atât în epoca Gutenberg, cât și, mai ales înainte, datorită rarității și costului ridicat de producție (scriere, legătorie, copertare). Posibilitatea de a avea sau dona o carte a fost apanajul claselor sociale înstărite sau de condiție medie. Valoarea mare a cărților a crescut prestigiul bibliotecilor, dar valoarea mică a facilitat accesibilitatea oamenilor simpli la cărți și alte publicații ale timpului.

Cartea este echivalentă a înțelepciunii, iar pasiunea învățării sau față de cărți, simbol al civilizației. Acestea sunt percepții care converg spre ideea că portalul prin care se poate conduce și schimba soarta națiunilor, nu doar a indivizilor, este cartea. Persoanele care aveau obiceiul de a citi au fost considerate deschizătoare de drumuri, luau decizii bune, fiind lideri în comunitate.

Cartea ca și exprimare a forței conducătoare a fost recunoscută și de către săteni, cele religioase având binecuvântarea episcopilor, înalți arhierilor (le confereau o mai mare importanță culturală și materială), cele laice (domenii diverse) având fie cuvânt de mulțumire sau explicație a contextului social, politic care a făcut posibilă apariția cărții, fie manifest pentru consolidarea limbii române.

Prin funcția ei de a transmite un mesaj, cartea este o punte peste veacuri. Niciun alt element nu poate atinge veșnicia în asemenea măsură. Prin scriere, lectură și conservare, informații, mode, sentimente, gânduri, idei, istorii și istorii ale istoriilor sunt regăsibile peste veacuri: „Tot ceea ce se consideră memorabil își găsea astfel, prin scris,

calea sigură spre generațiile viitoare, spre eternitate în fapt”.¹⁸

Bibliofilia, iubirea de carte, transcende toate funcțiile pe care le deține cartea prețuită, atât datorită rarității acesteia, dar și calității fizice și/sau de conținut. Considerațiile poporului vis-a-vis de carte intră în zona respectului, încrederii în cele scrise, nevoii imediate de a o conserva cât mai mult timp bucuriei de a o lectura. Și în familiile renumite exista o adevărată venerație a cărții. Alisandru Mocioni¹⁹, la primirea din partea tatălui a unui jurnal destinat notițelor de la școală (obiect rar pentru acel timp), descrie cu acuratețe frumusețea legăturii și a foilor albe, destinate notării lucrurilor importante.²⁰

Concluzii

Specificul lecturilor mediului rural dezvăluie nu doar gustul literar al perioadei și al categoriei de cititori, ci și modul de a trăi, întrucât omul simplu avea ca lecturi principale cărțile, revistele, calendarele din care folosea informații utile în agricultură, creșterea animalelor, gospodărie și cele care îl apropiau de divinitate.

Propagarea cărții în mediul sătesc a fost realizată cu eforturi care au presupus și creșterea alfabetizării nu doar creșterea producției de carte și periodice, iar demersurile s-au efectuat cu aportul asociațiilor precum ASTRA și din inițiativa comunităților locale, mai puțin cu susținerea autorităților. Luând în considerare acești factori, susținem afirmația că lectura și cartea influențează, amprentează cât se poate de serios societatea și comunitățile, aducând schimbare în viața oamenilor și ridicând, întâi intelectual și emoțional, apoi economic, nivelul de trai. Legătura indubitabilă între nivelul cultural, economic și social, a fost susținută de către elitele ultimelor

¹⁷ Ibid., 68.

¹⁸ Leu, *Cartea și lumea*, 121.

¹⁹ Familie prestigioasă din secolul al XIX-lea, susținătoare a culturii și educației, din zona Aradului,

Alexandru (Alisandru) fiind fiul Ecaterinei Mocioni de Foen și al lui Mihai Mocioni.

²⁰ Popa, *Merinde de*, 7.

decenii ale secolului al XIX-lea. Canonicul de la Blaj, Timotei Cipariu, deplângea precara situație a nivelului de lectură, a instituțiilor de învățământ, în anul 1855 existând „de abia un gimnaziu modest pe ici pe colo” - elemente care nu permiteau progresul și nici supraviețuirea.²¹

În urma cercetărilor efectuate, putem deduce anumite linii directoare ale societății românești rurale transilvănene din a doua jumătate de secol XIX, pornind de la specificul lecturilor, interesul asupra domeniilor de lectură și contextelor.

Populația, majoritar rurală, era caracterizată de aspirații de cunoaștere mai vaste, care aveau ca bază informarea necesară desfășurării muncilor gospodărești. A fost preocupată preponderent de scrierile agrare, religioase, apoi de literatură, legende, scrieri istorice și descrieri geografice.

Căminul familial a fost celula de rezistență și păstrare a culturii, a fost mediul în care circulația cărților al căror conținut era transmis pe cale orală, dar nu numai, era intensă. Aici, în familie, se afla geneza dorințelor de școlarizare și progres.

Viața religioasă a fost extrem de bogată, creștină și limitrofă, cu reminiscențe păgâne –

găsite în cartea religioasă scrisă și vorbită. Populația se afla sub influența elementelor necreștine menținute în mentalul colectiv (al femininului în general), fixate de ziceri, zicale, superstiții, vrăji, blesteme, cutume etc., dar se supunea în mai mare măsură normelor creștine impuse de biserică și adesea fără a face o distincție între natura acestor reguli la care își aliniau viața.

Există dorința acerbă de construire a unității prin limbă și cultură ceea ce a generat unificarea normelor lingvistice și circulația între provincii a cărților în limba română, destul de intens.

A fost o extremă diferență între mediile sociale – fiind necesare cărți special comandate pentru țărâtime, ASTRA premiind la publicare acele cărți adecvate, cu informații necesare sătenilor, având înțeles simplu, fiind instructive și captivante în același timp.²² Oglindirea stării poporului în literatură este susținută și de către literații timpului. Pentru că, așa cum afirmă istoricul Ion Bulei, literatura vremii este o expresie a „stării sufletești a unei colectivități”.²³

²¹ Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni* (București: Humanitas, 1997), 104.

²² Andrei Bârseanu, „Ce cetimu si ce sè cetimu?”, *Transilvania*, XII, nr. 23-24, 1881: 202-204.

²³ Ion Bulei, *Lumea românească la 1900* (București: Eminescu, 1984), 43.

DESPRE CONDIȚIA CĂRȚII ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

ADRIANA SZEKELY

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca

adriana.szekely@bcucluj.ro

ABSTRACT: The condition of the Romanian book in the interwar period will be approached under two aspects: the book, as a commercial object and as a means of cultural promotion. By approaching the first aspect, we intend, on the one hand, to briefly present the situation of some publishing houses, printing houses and bookstores noticed for their activity in the interwar period, and on the other hand, we try to identify the main topics of the debate related to book production and distribution, as outlined in the press or specialized works.

In order to approach the book as a means of cultural promotion, we will present two ways in which the achievement of this cultural goal was attempted between the two World Wars: the promotion of the book through exhibitions and the celebration of the book through various cultural events such as "Book Day", "Book Week", "Book Month".

Keywords: book, printing house, publisher, reader, book promotion, interwar Romania

Cartea, ca obiect comercial

O abordare contemporană asupra cărții și bibliotecii surprinde circuitul cărții dintr-o perspectivă socio-culturală.¹ Despre procesul de pătrundere a cărții în rândul populației, încă din perioada premergătoare Marii Uniri, se vehicula ideea că trebuia „să se publice ... [în Transilvania] tot ce avem noi mai bun, într-o ieftină bibliotecă populară”.² În ce privește condiția cărții, așa cum a fost exprimată extrem de sugestiv de Tudor Arghezi de pildă, presupunea existența vocației la eternitate: „Omul și-a făcut cartea în toată materialitatea și spiritualitatea ei; el o gândește, el o scrie, el îi dă hârtia, cerneală,

tiparul, el îi adună foile, i le coase, i le leagă; el o citește”.³

Aceeași idee este mărturisită și din perspectiva unui editor, precum Nicolae Th. Ionnițiu.⁴ Principalii actori ai lanțului cărții erau considerați *autorul, editorul, librarul, criticul și cititorul*, Ionnițiu realizând și scurta portretizare a fiecăruia dintre acești actanți ai cărții.

Despre *autor*, Nicolae Th. Ionnițiu afirma că „e omul către care converg toate privirile și nădejdlile editorilor”. *Editorul* era considerat un participant activ la viața cărții, având sarcina de a alege ce să publice și ce să nu accepte pentru publicare. *Librarul*, un alt participant implicat în răspândirea

¹ Mircea Popa, *Cărți, manuscrise, biblioteci* (Cluj-Napoca: Eikon, 2010), 5-6.

² Ibid., 6.

³ Pavel Petroman, „T.Arghezi – omagiul cărții și al autorului”, în *Chemări spre Casa cărții*, coord. Vasile Popeangă (Arad: Vasile Goldiș University Press, 2009), 5.

⁴ Nicolae Th. Ionnițiu, *Despre carte și slujitorii ei* (București: Cartea Românească, 1940), 15.

cărții, era considerat ca fiind veriga care lega autorul și editorul de cititor. O recomandare pentru librar era aceea că el trebuia să învețe să cunoască psihologia clientului și să se adapteze într-un mod flexibil nevoilor și preferințelor acestuia. Diferența între *pseudo-critică* și *critica autentică* avea relevanță doar atunci când se analiza rolul ei în circuitul cărții. Dacă aprecierile subiective privind forma de publicitate a unei cărți, recenzia elaborată în grabă de vreo gazetă sau critica pozitivă contra cost, plătită de editor, cadrau, în opinia lui Ionnițiu, în categoria *pseudo-criticii*, dezbateră autentică avea abilitatea să ghideze atât pe autor, cât și pe editor. *Cititorul*, ca destinatar al creației autorului, era considerat „adevăratul stăpân al destinului unei cărți”, având capacitatea de a-i hotărî succesul, dictând astfel editorului cererea la care acesta din urmă trebuia să se conformeze, dacă dorea să aibă la rândul său succes comercial.⁵

Editori-librari și edituri

Parcurgerea unei alte lucrări a lui Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii românești*, scrisă din perspectiva sa ca editor, tipograf și librar deopotrivă, oferă cititorului interesat de evoluția editurilor românești o sursă excelentă de informare asupra acestor instituții culturale.⁶

Dintre reprezentanții de seamă ai editorilor-librari dinainte de 1918, care au influențat într-un mod sau altul evoluțiile culturale interbelice, ne oprim asupra câtorva nume: Alcalay, Ionnițiu, Sfetea, Socec. Leon Alcalay a fost inițiatorul unei bogate edituri didactice, încununate cu preluarea în 1899 de la Carol Müller a colecției *Biblioteca pentru toți*. Despre colecția *Biblioteca pentru toți*, editorul-librar Nicolae Th. Ionnițiu scria la acea vreme că întreaga colecție devenise un reper important în mediile culturale, fiind cea mai

importantă colecție de cultură generală. Lui Socec i se datorează inițiativa editării unor cărți de școală și literatură, care se executau, pe atunci, doar de Tipografia Statului, dar și editarea operelor unor autori români, pe care i-a încurajat spre publicare – de pildă, *Istoria Critică a României*, a lui B.P. Hasdeu. Coleg cu Ion Socec în perioada uceniciei la librăria lui George Ioanid, Nicolae Th. Ionnițiu și-a început activitatea de librar cu activitate editorială în jurul anului 1882, când firma inițială, Frații Ionnițiu & Co., pe care o ridicase cu fratele său Constantin Ionnițiu, va fi împărțită în două firme distincte. După moartea lui Nicolae Th. Ionnițiu, librăria sa, bogată și în activitatea editorială, este inclusă în componența societății *Cartea Românească*. În constituirea aceleiași societăți intrase și editura *Constantin Sfetea*, cu o activitate editorială prolifică. Constantin Sfetea, care își făcuse ucenicia la librăria lui Socec, și-a continuat activitatea editorială și după intrarea în societatea *Cartea Românească*, fiind unul dintre conducătorii ei (s.n. până în 1924).⁷

O imagine asupra vieții culturale din perioada interbelică nu se poate contura fără a se prezenta dezvoltarea pe care au cunoscut-o unele edituri. Dintre cele mai importante amintim: *Casa Școalelor*, *Cartea Românească*, *Editura Fundațiilor Regale*, *Editura Cultura Națională* etc. În anul 1896, luase ființă o editură cu un rol deosebit în dezvoltarea cărții românești și a materialului didactic. Ministrul inițiator al acestei edituri a fost Petru Poni. *Editura Casa Școalelor* avea menirea de a suplina unele lipsuri ale editurii particulare, care nu-și putea îngădui luxul întreprinderilor sortite de la început eșecului. Din anul 1927, editura și-a schimbat denumirea în *Casa Școalelor și a Culturii Poporului*, asigurând, pe lângă producția de carte, și dotarea cu cărți a bibliotecilor, dar și a școlilor, cu manuale pentru

⁵ Ibid., 39.

⁶ Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii românești* (București: Cartea Românească, 1943), 223.

⁷ Ibid.

ciclul primar.⁸ Editura a tipărit o sută de mii de abecedare pentru adulți și le-a distribuit gratis în toată țara. De asemenea, editura a avut o contribuție importantă la crearea și dotarea bibliotecilor publice care, în concepția inițiatorilor lor, aveau rostul de a intermedia populației rurale legătura cu cartea și după terminarea școlii sau a cursurilor de alfabetizare. Munca de învățător trebuia însoțită de munca de bibliotecar.⁹

Începutul perioadei interbelice a marcat și întemeierea *Societății Cartea Românească*, care avea la bază librăriile editoare aparținând lui Nicolae Theodosiu Ionnițiu și Constantin Sfetea. *Editura Cartea Românească* a fost o editură concepută în refugiu la Iași de un grup condus de prof. Ion Athanasie și prof. Ion Simionescu și realizată la București. În componența editurii au intrat *Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”* (sponsor Ion St. Rasidescu) și librăria editoare „*Theodosiu Ionnițiu și fiii*” (sprijinită financiar de Vintilă Brătianu), la care s-au adăugat prin cumpărare librăria editoare și tipografia lui „C. Sfetea”, *Institutul de Arte Grafice și Editura Flacăra* și *Institutul de Arte Grafice „Minerva”*.¹⁰

Pe lângă editura de stat *Casa Școalelor*, exista și *Editura Fundațiilor Regale*, care, deși avea sprijinul statului, dispunea de autonomie în activitatea sa, în acest sens asemănându-se cu editurile particulare. Câteva exemple de colecții tipărite de aceste fundații sunt *Colecția Enciclopedică*, *Colecția Autorilor Români Contemporani*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Cartea Satului* sau revista populară *Albina*.

Fundația Culturală Regală *Principele Carol* văzând numărul mic de cărți destinate satelor și mai ales modul în care erau tipărite, adesea sub

calitatea altor publicații, a decis să vină în sprijinul acestora.¹¹

Dintre editurile din Transilvania, amintim editura lui Alexandru Anca înființată încă de la 1908, editura *Lepage* de la Cluj sau editura și Tipografia Românească de la Oradea, dar și editurile aparținând instituțiilor religioase din Ardeal, cum ar fi Librăria Diecezană din Arad, înființată în 1909 de Eparhia Ortodoxă Română și care a editat *Semănătorul. Almanahul Graficei Române*.¹²

Avalanșa de tipărituri diferite apărute în perioada respectivă, care ar fi trebuit să fie o epocă de ofensivă culturală, și-a avut rostul său. Revistele și cărțile imprimate, cu toată lipsa de cititori și cu toată scumpirea tiparului și a hârtiei, au fost cu mult mai bine lucrate din punct de vedere tipografic decât cele din epoca anterioară războiului. Meșteșugul tipografic s-a industrializat fie prin contopirea în mari societăți anonime ale micilor ateliere risipite pe întreg teritoriul, fie prin importarea tehnicii moderne, pentru acea vreme. Industria tipografică s-a dezvoltat într-o țară care avea peste 40% de analfabeți, încercând să răspundă cerințelor unui are tiraj de carte și presă scrisă în limba română.¹³

Dezbaterea subiectului propagandei sau a politicii de popularizare a adus în prim plan raportul dintre calitatea tipăriturilor, tiraj și profitul noilor societăți tipografice. Cartea, care urma să se adreseze în primul rând populației rurale, a fost realizată în condiții „tot așa de mizerabile ca și toată viața în care ea stagna”.¹⁴ Astfel, în primii ani de după război au fost tipărite cărți într-o manieră neglijentă și pe o hârtie de calitate inferioară, cu toate că dotările din atelierele tipografice se

⁸ Ibid.

⁹ Grigore Georgiu, *Istoria culturii române moderne* (București: Comunicare.ro, 2002), 254.

¹⁰ Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii*, 223.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., 225.

¹³ Ion Dongorozi, „Frânturi de gând”, în *Almanahul Graficei Române* (Craiova: Editura Grafica Română, 1925), 70-74.

¹⁴ *Almanahul Graficei Române* (Craiova: Editura Grafica Română, 1931), 74.

îmbunătățiseră. Motivul a fost unul comercial. Se credea că și cartea se poate „industrializa” pe principiul că o calitate inferioară ar fi facilitat uzura și, prin urmare, ar fi dus la un consum mai mare pe piață.

Piața de desfacere a cărții a dovedit că populația românească era refractară și saturată de carte de propagandă și școlară. O altă etapă de acțiune a fost orientarea activității tipografice și editoriale spre reglementarea în cadrul aceleiași edituri a modului de ordonare a publicațiilor tipărite în „biblioteci”, „colecții”, „serii” bine distincte. Se trecuse în cealaltă extremă, opusă popularizării, și anume la intelectualismul de rigurozitate academică. Această orientare s-a dovedit însă nerentabilă și mai puțin solicitată de piața cărții.

Cartea ca mijloc de propagandă culturală

Societatea românească a înțeles, după terminarea Primului Război Mondial, că expozițiile au devenit un mijloc de propagandă culturală care oferea un cadru de atragere atât a producătorului, cât și a consumatorului, în cazul nostru, de carte, de cultură. Expoziția a reușit să fie așezată în perioada interbelică pe locul imediat următor după presă și radio, în ceea ce privea „criteriul de acțiune zilnică asupra individului”.¹⁵

Propaganda culturală în interiorul țării, însă, era apreciată datorită manifestărilor și evenimentelor culturale legate de carte și bibliotecă (expoziții, lansări de carte, inaugurări de biblioteci etc.) la care presa interbelică era chemată să relateze. Pentru a se încerca rezolvarea problemei, s-a lansat ideea propagandiștilor culturali retribuiți de stat. Alegerea se putea face dintre cei mai buni

învățători și profesori din toate zonele țării cărora urma să li se asigure mijloace materiale, un program și o direcție serioasă de acțiune. Cu alte cuvinte, se arăta că instituția propagandei culturale trebuia să fie stratificată și bine remunerată, deoarece profesorul sau învățătorul trimis la graniță pentru propagandă culturală avea o „leafă derizorie de 4-700 lei lunar”. Cu acest prilej a fost lansat un apel public în favoarea învățătorilor, prin care s-a subliniat că „nu se poate face nimic în domeniul cultural fără contribuția largă a corpului didactic”.¹⁶

Cartea a fost întotdeauna privită nu numai ca un mijloc de răspândire a cunoștințelor, dar și ca o lucrare de artă. Acest caracter al cărții a fost păstrat mereu, deși s-a estompat pe măsură ce știința de carte și tiparul au luat amploare. Producția de carte ieftină a influențat producția cărții de calitate. Ziarul, care se arunca după ce se citea, broșura de câteva pagini și foaia de propagandă au contribuit la „slăbirea sfințeniei puse în carte”.¹⁷

Pentru reșezarea cărții la locul care i se cuvenea, s-a ales calea expoziției internaționale. *Fundația Culturală Regală „Principele Carol”* a participat la o serie de expoziții în centre culturale prestigioase, reprezentând cu succes România Mare. În primăvara anului 1922, Florența a găzduit prima ediție a unei expoziții internaționale a cărții, fiind pentru prima dată când România participa la o astfel de manifestare culturală. România a luat parte și la expozițiile universale de la Barcelona (1929), dar și la cea de la Paris (1937). Cea mai importantă manifestare internațională de gen a fost *Expoziția internațională de la Paris* din anul 1937, eveniment pentru care s-au făcut pregătiri intense și cheltuieli substanțiale. Dimitrie Gusti a

¹⁵ Radu Romînașu, *Manifestări cultural-artistice românești din Oradea și județul Bihor în perioada interbelică* (Oradea: Editura Universității din Oradea, 2007), 115-116.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ „Cartea, arta grafică și legătoria românească la expoziția de la Paris din 1937”, *Sociologie românească*, I, nr.1 (1936): 29.

fost desemnat Comisarul general al părții române. În cadrul pavilionului românesc, care avea în componență mai multe părți, se găsea și o vitrină deosebită, în formă de carte, care oferea privirilor vizitatorilor toate publicațiile editate de *Fundație* până atunci. Pe mai multe panouri erau expuse și rezultatele cercetărilor efectuate de *Institutul Social Român*, alături de experiențele Echipelor Regale Studentești în mediul rural. Au fost prezentate rezultatele cercetărilor monografice, activitățile căminelor culturale etc. În încăperile pavilionului românesc se găseau expozate cu specific național, printre care și o serie de fotografii ale bisericilor de lemn din Maramureș.¹⁸

În Expoziția de la Paris, a fost prezentată și cartea românească, întrucât, așa cum a subliniat D. Gusti în discursul său, „cititul este una din marile trebuințe și nădejdi ale oricărei societăți culte”.¹⁹ Secția românească din cadrul Expoziției Universale de la Paris a fost proiectată să conțină trei categorii de materiale: cartea propriu-zisă, în exemplare alese; forme de artă grafică originale de inițiale, ilustrații, modele de literă și de punere în pagină; legătorie. Cartea românească s-a transformat astfel, în perioada interbelică, în mijloc și obiect de propagandă culturală a României.²⁰

„Sărbătoarea cărții”

Dimitrie Gusti a fost cel care a contribuit și pe plan intern la dezvoltarea unei propagande regale pe un fundal cultural. Un exemplu elocvent pentru modul în care a fost abordată problematica cărții și a bibliotecilor în perioada interbelică îl reprezintă manifestările publice și oficiale care s-au desfășurat la București în mai 1933, amintind

dintre acestea cursurile pentru bibliotecari și *sărbătoarea cărții*. Cu prilejul acelor manifestări, s-au discutat „pe toate fețele”²¹ problemele cărții și bibliotecii, subliniindu-se necesitatea formării unei convingeri despre rostul acestora în societate.

Tot în anul 1933, Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor a luat decizia de a organiza o zi a cărții. Decizia oficială a Ministerului de a institui *Ziua cărții* a fost publicată în Monitorul Oficial din 28 aprilie 1933. Printre prevederile cele mai importante se număra organizarea de expoziții de carte cu vânzare, atât la sate, cât și la orașe, organizarea de congrese legate de problema cărții și a lecturii și întâlniri cu cititorii. Bibliotecarii, editorii și librarii erau invitați să își promoveze cărțile și serviciile în cadrul unor conferințe și șezători. Publicului i se oferea șansa de a se implica în activități de colectare de carte pentru înzestrarea bibliotecilor și a instituțiilor culturale fără posibilități materiale.²²

În acest context, se deschidea, sub patronajul Majestății Sale, *Ziua de 20 Mai 1933*, prima zi a cărții sărbătorită în România interbelică. Ziua a debutat cu o ședință a *Asociației Bibliotecarilor din România* (ABR.), aflată sub președinția lui Ioan Bianu, ședință care a avut loc la *Academia Română*. *Asociația*, deși în cei nouă ani trecuți de la înființare (1924) nu se mai reunise într-o ședință, a activat prin mulți dintre membri, astfel încât, mai multe puncte din programul ABR au fost realizate treptat. Unul dintre punctele programului ABR era și sărbătorirea unei zile a cărții.²³

La sate, *Ziua cărții* a fost percepută ca „un episod de luptă împotriva neștiinței scrisului și cetitului”, cu toate că trebuia să fie un motiv de

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid, 31.

²⁰ Ibid.

²¹ Iosif Gabrea, *Cartea : politica ei și a bibliotecii* (București: Editura Institutului Pedagogic Român, 1933), 3.

²² „Decizia ministerială pentru instituirea unei Zile a Cărții”, în Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, cultelor și artei* (București, 1934), 1341.

²³ Gabrea, *Cartea : politica ei*, 3.

sărbătoare, pentru cei mai mulți era probabil un motiv de tristețe, fiindcă nu se puteau bucura de cărți pe deplin, ci doar prin intermediul lecturilor pasive; ei, neștiind să citească, erau nevoiți să asculte cele citite de „știutorii de carte”.²⁴

Sărbătorile cărții au apărut pe fondul unei crize a lecturii, pe care multe voci o puneau pe seama lipsei de interes a publicului pentru carte. Statisticile despre numărul de cititori și datele prezentate de diverse personalități din domeniul cultural prezentau o situație îngrijorătoare atât în domeniul industriei editoriale, cât și al desfacerii de carte. Societatea simțea nevoia unei acțiuni coordonate și sistematice, cu o acoperire la nivel național și cu impact asupra tuturor categoriilor

sociale. *Ziua cărții* a dobândit treptat valențe multiple pentru cei implicați direct - autori, editori, tipografi, librari, bibliotecari, dar și pentru publicul cititor. De aceea, dacă la început (1933) festivitățile au avut loc sub denumirea de *Ziua cărții*, în scurt timp s-a ajuns la *Săptămâna cărții (1934)*, iar în anul 1936, s-a vorbit chiar despre *Luna cărții* în societatea românească.

Serbarea cărții nu s-a limitat doar la orașe, ci a cuprins întreaga țară. La îndemnul *Fundației*, căminele culturale, casele naționale, casele de sfat și de cultură din toate satele au lucrat alături de școli pentru organizarea evenimentelor dedicate cărții.

²⁴ *Boabe de grâu*, V, nr. 3 (1934): 168.

O DESCRIERE A CLUJULUI DIN 1734

FABIAN RÓBERT-DONÁT

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

robert.fabian@bjc.ro

ABSTRACT: The establishment of the Habsburg domination in Transylvania at the beginning of the 18th century came with the need of the Habsburg monarchy to know the Principality better: in 1734, it is desired that some maps be drawn up. The drawing up of these maps was supported by the production of some descriptions of the settlements, and it was in this context that the manuscript *Descriptio Civitatis Claudiopolis* was born. Four inhabitants, delegated by the city, wrote the first detailed description of the town. The present study aims to present the context in which the manuscript was written and provides a brief overview of its subsequent reception.

KEYWORDS: Cluj, 1734, urban history, manuscripts, description of the town, Principality of Transylvania, Habsburg monarchy

Transilvania la începutul secolului al XVIII-lea

Tentativa eșuată a turcilor de a ocupa Viena, în 1683, s-a soldat cu formarea, în 1684, a unei alianțe antiotomane, iar manevrele militare care au urmat au plasat Principatul Transilvaniei într-o situație dificilă. Pe de-o parte, succesele militare ale Imperiului Habsburgic prevesteau finalul unei noi dominații asupra spațiului central-european, pe de altă parte, în incertitudinea momentului, Principatul nu dorea să riște un amplu conflict militar cu Poarta. Ocuparea militară habsburgică a Transilvaniei, la sfârșitul secolului al XVII-lea, nu a făcut decât să alimenteze lipsa de popularitate a viitorilor noi stăpâni. Documentul, cunoscut în istoriografie sub numele de *Diploma leopoldină* (1961), însemna nu doar sfârșitul Principatului Transilvaniei și al suzeranității otomane, dar și înglobarea lui în Imperiul Habsburgic, înființarea Guberniului, sfârșitul multor manevre militare și diplomatice legate de Principat (încheiate prin Pacea de la Karlowitz) și începutul unei noi ere pe

plan administrativ. Războiul curuților din primul deceniu al secolului al XVIII-lea a întârziat instaurarea regimului Habsburgic în Transilvania, iar Pacea de la Satu Mare (1711) a condus, în următoarele decenii, la consolidarea regimului și la formarea unor noi realități în statutul juridic al Transilvaniei, la evoluția structurilor administrative, a instituțiilor locale și centrale, și la noutăți pe plan economic și social.

Istoria unei descrieri a orașului Cluj

Cu instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania (deși stările privilegiate sperau să nu aducă modificări majore în sistemul politic al principatului), vechile rânduieli au devenit instabile ca urmare a încercărilor absolutiste ale curții de la Viena de a adopta o politică sistematică de „modernizare”, de punere în valoare a resurselor Transilvaniei. Trebuie menționată și preocuparea constantă a curții de a restaura și consolida catolicismul, politică ale cărei efecte s-au resimțit și în Transilvania.

Consolidarea regimului¹ a venit și cu nevoia autorităților centrale de a avea o evidență cât mai detaliată despre Transilvania și locuitorii săi. Curtea de la Viena și-a propus întocmirea unor hărți cât mai exacte: acestea aveau nu doar un scop administrativ, ci și militar. Pentru înlesnirea alcătuirii unor astfel de hărți militare și administrative, aveau să fie întocmite descrieri ale orașelor. În acest context, s-a născut și descrierea urbei, din 1734.²

Descrierea orașului Cluj din 1734 nu este un manuscris necunoscut istoriografiei. *Istoria Clujului* în trei volume³, scrisă de istoricul și arhivistul Jakab Elek (1820-1897), este o lucrare de referință pentru istoria urbei de pe malurile Someșului Mic. În această lucrare, Jakab Elek pomeneste manuscrisul din 23 iunie 1734 ca singura descriere amănunțită a orașului, pe care o cunoaște. Geneza manuscrisului o pune pe seama ordinului din 1 mai 1734, emis de Franz Anton Paul, conte de Wallis, comandantul militar cu funcția de *Praesides* (guvernator) al Transilvaniei între 1732-1734. Ordinul stipulează dorința Curții de la Viena de a fi întocmite de către experți în topografie militară hărți detaliate ale Transilvaniei. Încercările din trecut s-au soldat cu refuz sau împotrivire. Din această cauză, la cererea locotenent-colonelului Johann Conrad von Weiss (însărcinatul Vienei privind fortificațiile din Transilvania), guvernatorul a solicitat structurilor locale să vină în ajutorul topografilor, oferind și îndrumări legate de datele necesare redactării unei descrieri a așezărilor, acestea

urmând să completeze hărțile. Ordinul, care se aplica și consiliului orășenesc din Cluj, cerea date istorice, sociale, economice mult mai detaliate în cazul urbei decât în cazul altor așezări: informații nu doar despre locuitori și religiile practicate, ci și despre statutul juridic, venituri, posesiuni etc., dar și date istorice despre stema orașului, despre geneza acestuia, originea numelui, venituri din fondurile forestiere, venituri din negoțul cu vin și viță de vie etc.⁴

Pentru întocmirea descrierii orașului Cluj, sfatul orășenesc sau magistratul, a delegat trei senatori (*senatores*), pe Paulus Pater, Stephanus Pataki (cel bătrân) și Paulus Gyergyai, respectiv notarul Georgius Füzéri (*Juratum Civitatis Notarium*). Ei au fost și reprezentanți ai principalelor culte ale orașului: Paulus Pater a fost catolic, Paulus Gyergyai era unitarian, iar Stephanus Pataki reformat. Despre Paulus Pater știm că a reprezentat Clujul în 1725, cu mai multe ocazii, la dieta de la Sibiu (în calitate de *comes*). Stephanus Pataki, s-a îngrijit, din 1711, de administrarea ospiciului orașului, iar, din 1713, a fost curatorul bisericii reformate. Unitarianul Paulus Gyergyai a fost învățător în vechiul Trascău (azi Rimetea), iar după întoarcerea la Cluj, în 1707, a devenit notar, apoi este pomenit de documente ca „generalis perceptor”, iar, în final, senator al orașului. Jakab Elek vorbește despre cei trei ca făcând parte din breasla croitorilor. Notarul orașului, Georgius Füzéri, apare și el adesea pomenit în documentele breslei aurarilor.⁵

¹ Ladislau Gyémánt, „Politica Habsburgilor: absolutism, reformism și liberalism,” în *Istoria Transilvaniei, Vol. III (de la 1711 până la 1918)* (Cluj-Napoca-Deva: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane - Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016), 205-206.

² Titlul integral în latină: *Descriptio Civitatis Claudiopolis, ab origine repetita, cum Inscitionibus, in moeniis [corect: in moenibus] et aliis notabilibus Aedificiis undique conspicuis, pro augmento et varietate Incolarum ac Religionum, vicissitudinibus factorum, Directione item Politica, usque ad modernum Statum,*

continuata et compendiose concinnata. Per Deputatos, pro hoc negotio Civitatis, Amplissimos dominos Paulum Pater, Stephanum Pataki seniore, Paulum Gyergyai Senatores et Georgium Füzéri Juratum Civitatis Notarium.

³ Cele trei volume au apărut între anii 1870-1888.

⁴ Jakab Elek, *Kolozsvár története, Vol. I* (Buda: Egyetemi Könyvnyomda, 1870), 16-17.

⁵ Jakab Elek, *Istoria Clujului, seria 1, vol. III* (Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2019), 144.

Manuscrisul latin este terminat într-o perioadă relativ scurtă de la emiterea ordinului mai sus amintit, la 23 iunie 1734, însă nu a fost și tipărit. Lucrarea nu doar că nu a văzut lumina tiparului, dar nici originalul nu a fost găsit de Jakab Elek; astăzi, presupunem că acesta s-a pierdut.⁶ Au rămas însă pentru posteritate mai multe copii ale manuscrisului. Un exemplar fusese donat în 1865 de Jakab Elek arhivei orașului, a fost achiziționată de la avocatul clujean Veres Lajos. Tot Jakab Elek a fost acela care a mai identificat copii în biblioteca Teleki de la Târgu-Mureș, în arhivele orașului Brașov, la Pesta, în colecțiile bibliotecii Academiei Maghiare. Un exemplar se află la Muzeul Național al Ungariei, unul la Alba-Iulia, în colecțiile Bibliotecii Batthyaneum.⁷ Trei copii au mai putut fi identificate și consultate de Jakab Elek; acestea erau atunci în posesia unor entități private. Pe vremea aceea încă trei exemplare se aflau în diferite fonduri, în posesia Societății Muzeului Ardelean (fondurile au fost naționalizate în 1949). Astăzi mai găsim copii la Biblioteca Națională Széchényi din Ungaria (Fol. Latin 1208) și la Österreichische Nationalbibliothek (Cod. 14345 HAN MAG). O copie destul de veche, executată în 1739 de Nagy György, se află în posesia filialei din Cluj a Arhivei (Arhi)episcopale și Capitulare de Alba Iulia (Documentele Parohiei Sfântul Mihail, cut. 11). În posesia Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca se pot consulta astăzi patru copii din secolul al XVIII-lea (Ms. 603, Ms. 606, Ms. 839, Ms. 3002).

În 1865, o primă traducere a *Descrierii...* a văzut lumina tiparului⁸, fiind tălmăcită în

maghiară de profesorul piarist Vass József (1813-1973). Lucrarea este precedată și de o introducere, în care traducătorul elogiază istoria Clujului și din care putem afla că la baza tâlcuirii a stat o copie aflată în posesia clujeanului Pataki József, pe care însă translatorul a confruntat-o adesea cu un exemplar aflat în posesia arhivarului și istoricului Mike Sándor.⁹ Tălmăcirea lui Vass utilizează o maghiară arhaică, greoaie, pe alocuri cu un text adaptat de traducător. Traducerea s-a efectuat la cumpăna profesionalizării istoriei și denotă particularitățile epocii. O nouă traducere a bibliotecarului și profesorului de maghiară și latină (la Colegiul Unitarian din Cluj), Márkos Albert, a văzut lumina tiparului în 1944.¹⁰ Versiunea lui Márkos - după cum reiese din *Introducere* - s-a bazat pe o copie din 1770, aflată în arhiva bisericii unitariene (Ms. 1364), copistul fiind albaiulianul Dobó József. Traducerea a fost coroborată și cu exemplarele care la acea vreme se aflau în posesia Societății Muzeului Ardelean (cu ajutorul arhivarului Kelemen Lajos).

O descriere din secolul al XVIII-lea a orașului Cluj

Descrierea începe cu etimologia numelui: sunt trecute în revistă explicațiile lui Bonfini, dar și cele care trimit la epoca antică, respectiv perioada romană. Explicațiile autorilor, pe alocuri, nu urmăresc rigorile științifice de astăzi, scopul lor era de a așterne pe hârtie ceea ce vedeau, ce au auzit din cele mai îndepărtate timpuri. Din acest unghi trebuie privite și etimologizările speculative prezente din abundență în text.

⁶ Jakab, *Kolozsvár története*, 17.

⁷ Identificabil sub nr. Ms. a. 1747 (nr. 150) în Beke Antal, *Index mancriptorum Bibliothecae Batthyanae Dioecesis Transsylvanesis* (K-Fehérvár: Ny. a Püspöki Nyomdában, 1871), 16-17 și Robertus Szentiványi, *Catalogus concinnus librorum mancriptorum Bibliothecae Batthyanae* (Szeged: 1958), 194, (Ms. 1747, nr. 326).

⁸ Vass József, *Emléklapok Kolozsvár előkorából* (Kolozsvártt: Stein József Bizomány, 1865).

⁹ Ibid., 8-9.

¹⁰ Gyergyai Pataki, Füzéri Péter, *Kolozsvár leírása 1734-ből*, trad. și red. de Márkos Albert (Kolozsvár: Minerva, 1944) (seria Erdélyi könyvritkaságok 18).

Autorii iau la pas ulițele orașului și notează informații referitoare la porțile cetății, cele mai proeminente clădiri, case și biserici și observă, notează cu meticulozitate toate elementele arhitectonice, inscripțiile întâlnite. Descrierea este completată de un capitol distinct, dedicat „genezei religiilor”: sunt luate în vizor bisericile celor trei culte importante (catolic, luteran, unitarian), dar *Descrierea...* oferă și o incursiune în istoria bisericilor locale. Un nou capitol, dedicat „destinului și vicisitudinilor orașului”, reprezintă o trecere în revistă a celor mai importante pierderi suferite de oraș de-a lungul istoriei, respectiv a vicisitudinilor întâmpinate din 1178. Posesiunile, respectiv forma de organizare a administrației orășenești și funcțiile electivă, sunt și astăzi un izvor pentru o mai bună înțelegere a modului de funcționare a urbei, iar *Descrierea...* oferă și un prim recensământ al orașului.¹¹

Descrierea dorea să vină în completarea unei hărți a orașului. De la instaurarea Habsburgilor în Transilvania avem mai multe reprezentări ale Clujului. O primă hartă din această perioadă este cea din 1691¹², avându-l ca autor pe Giovanni Morandi Visconti, pe aceasta găsim punctat Someșul-Mic, Canalul Morii, dar și principalele artere ale cetății, fără însă ca autorul să numească și străzile.¹³ Jakab Elek a publicat, în 1870, fără a da multe detalii, o hartă¹⁴, pe care este prezentată și fortificația de pe dealul Cetățuia (construită între 1715-1723). Aceasta este datată de Szabó T. Attila, ca fiind întocmită în

1718¹⁵, identificată de Asztalos Lajos¹⁶ ca fiind o hartă întocmită de Joseph Helfst (în 1714). Pe aceasta sunt prezente principalele străzi ale orașului, se pot identifica porțile, bastioanele, dar și împrejurimile Clujului. Harta din 1734, denumită *Plan der Stadt und Schloßes Clausenburg*, a fost publicată pentru prima dată de Borbély Andor, în 1943, împreună cu mai multe reprezentări și hărți ale principalelor orașe transilvănene.¹⁷ Este una mai puțin detaliată decât cea din 1718, cu o prezentare a principalelor clădiri ale orașului, care arată expansiunea urbei și modificările structurale suferite în timp.¹⁸ Aceste hărți vor fi urmate de unele mult mai detaliate, mai ales dacă ne gândim la rezultatele evaluărilor topografice militare din anii 1769-1773 și la hărțile rezultate. Harta din 1743, „citită” împreună cu *Descrierea Clujului*, reprezintă un izvor valoros cu privire la istoria Clujului din secolul al XVIII-lea.

Dincolo de elementele speculative ale textului (specifice epocii), această lucrare, coroborată cu alte surse epigrafice, hărți, imagini din epocă, poate fi o sursă pentru reconstruirea unei părți însemnate din cultura materială și a patrimoniului construit¹⁹, mai ales din cetatea medievală, din care s-a păstrat atât de puțin pentru posterioritate. Confruntarea copiilor descrierii orașului Cluj, cercetarea lor multidisciplinară, inclusiv cea filologică, istorică, epigrafică, și de istoria artei ar oferi șansa identificării acelor manuscrise care stau cel mai

¹¹ Vezi și: Ștefan Pascu, *Istoria Clujului* (Cluj-Napoca: 1974), 215-217.

¹² Hărțile originale sunt păstrate la Arhivele Militare din Viena (Kriegsarchiv, Österreichischen Staatsarchiv).

¹³ Szabó T. Attila, *Kolozsvár települése a XIX század végéig* (Kolozsvár: Minerva, 1946), 9.

¹⁴ Jakab Elek, *Kolozsvár története világosító rajzai: (melléklet az I. kötethez)* (Buda: Nyomatott a M. Kir. Államnyomdában, 1870), anexa IV.

¹⁵ Szabó T., *Kolozsvár települése*, 9.

¹⁶ Vezi: Asztalos Lajos, *Kolozsvár: hely és településtörténeti adattár* (Kolozsvár: Kolozsvár

Társaság – Polis Könyvkiadó, 2004), Mellékletek [anexe]: Kolozsvár térképe. Helfst Joseph metszete (1714).

¹⁷ Borbély Andor, *Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból* (Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása, 1943), (seria Erdélyi Tudományos Füzetek, nr. 161), anexa 6.

¹⁸ Szabó T., *Kolozsvár települése*, 16-17.

¹⁹ Un bun exemplu de valorificare este studiul lui Lupescu Radu, „Kolozsvár korai történetének buktatói”, *Erdélyi Múzeum*, LXVII., caietele 3-4. (2005), Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása (Kolozsvár: 2005): 25-76.

aproape de originalul din 1734. În ultimele decenii, s-au făcut pași rezezi pentru aducerea la o etapă nouă a interpretărilor învechite despre Clujul medieval și premodern. O ediție critică, însoțită de o traducere, ar oferi un instrument util

celor interesați de cercetarea științifică a dezvoltării urbane, dar și pentru cititorul interesat doar de memoria și istoria locală.

PERSONALITĂȚI ALE ȘCOLII MEDICALE CLUJENE, ADEPTE ALE MIȘCĂRII EUGENICE. REDACTORII REVISTEI „BULETIN EUGENIC ȘI BIOPOLITIC”

MONICA LUCREȚIA STOICA

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca

stoicalm@gmail.com

ABSTRACT: The occurrence in 1927, in the Romanian publishing landscape, of *The Bulletin of Eugenics and Biopolitics* magazine would make widely known the eugenic ideas that had already spread in Europe. The collaborators of the Cluj periodical were well-known doctors and professors of the Faculty of Medicine from the town by the Someș river. Among these personalities were Iuliu Moldovan, Petre Râmneantu, Iordache Făcăoaru, Iuliu Hațieganu, Sabin Manuilă, but also others, as we will show during our research. In the articles they signed, they addressed several themes such as the modernization of the Romanian society, by paying special attention to some fundamental aspects: hygiene, public health, and education. By outlining some short portraits, with an emphasis on their activity in propagating the eugenics movement in Romania, we aimed to highlight their contribution to this movement.

Keywords: eugenics movement, Cluj, magazine, *The Bulletin of Eugenics and Biopolitics*, doctors, professors

După 1918, au existat inițiative de aplicare a ideilor eugeniste în viața publică și cea universitară din România, însă aceste acțiuni s-au desfășurat lent. Intelectualii au încercat prin realizarea unor buletine informative sau scrieri de specialitate să promoveze importanța prevenirii bolii și păstrării sănătății, prin conștientizarea necesității acordării unei atenții mai mari igienei personale și bunului trai. Astfel, a fost creată la Cluj revista „Buletin Eugenic și Biopolitic”, care a încercat, alături de alte scrieri și lucrări de specialitate, să informeze populația cu privire la normele sanitare și la legislația din acest domeniu. În paginile sale, revista a tratat o gamă variată de teme, precum: teorii ale evoluției, teorii rasiale, probleme ale

eredității, studii demografice, probleme de sănătate publică, statutul femeii, puericultura. Periodicul a apărut cu sprijinul „Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA).

Principalul obiectiv al publicației a fost precizat în primul număr de către inițiatorii săi, medicii clujeni Iuliu Hațieganu și Iuliu Moldovan. Astfel, scopul principal al revistei era „de a răspândi în cercuri cât mai largi cunoștința legilor biologice, care ne guvernează soarta ca indivizi, națiuni, patrie și de a arăta calea, cum va trebui să ne conformăm în concepția de viață, în activitatea noastră, în răspunderi și îndatoriri acelor legi, pentru a nu ne periclita viitorul prin ignoranță și neglijență ori pentru ca alții să nu

ni-l periclitizeze exploatând slăbiciunea noastră”.¹ De-a lungul timpului, în paginile revistei au publicat articole importanți cercetători ai școlii medicale clujene. Evident, mai întâi s-au impus creatorii acesteia, însă, treptat, și ucenicii profesorilor au început să publice.

Așadar, cele mai importante contribuții au fost, într-o primă etapă, cele ale medicului Iuliu Moldovan (1882-1966), care a fost și unul dintre cei mai importanți promotori ai mișcării eugenice din România. În 1919, odată cu preluarea Universității din Cluj de către statul român, el a contribuit în mod esențial la organizarea Facultății de Medicină din oraș. În cadrul acesteia, a reușit, printr-o campanie care a avut drept scop implementarea igienei sociale ca specializare de bază în programul de cursuri ale instituției, să imprime viziunea eugenistă. Profesorul clujean a condus, de altfel, Catedra de Igienă și Igienă socială din chiar anul înființării acesteia, 1919, până în 1948.²

Cu studii de medicină la Universitatea din Viena și la Praga, Iuliu Moldovan a obținut titlul de doctor în științe medicale în mai 1906.³ Ulterior, s-a specializat la Institutul de Medicină tropicală din Hamburg (1912), la Institutul Pasteur din Paris (1913) și la Stațiunea zoologică din Napoli (1914).⁴

În perioada Primului Război Mondial, s-a implicat activ pe front, iar munca sa a fost recompensată cu medalia „Signum Laudis”.⁵ Ca un semn de respect, dar și de recunoaștere a activității sale, la 15 decembrie 1918, a fost numit

secretar general pentru asistență socială în Consiliul Dirigent Român, funcție pe care a deținut-o până în 1920. Măsurile pe care le-a adoptat în această perioadă au reflectat convingerile sale despre importanța dezvoltării medicinei preventive. Prin acțiunile sale din acea perioadă, a urmărit să asigure populației din mediul rural acces la serviciile de bază ale medicinei preventive, dar și la educația sanitară.⁶

După dizolvarea Consiliului Dirigent, în 1920, Iuliu Moldovan a fost numit inspector sanitar general pentru Transilvania.⁷ Ulterior, în anul 1928, a fost numit secretar general al Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale din partea Partidului Național Țărănesc, al cărui susținător a fost.

De altfel, de-a lungul timpului, în implementarea politicilor sale, a avut sprijinul acestui partid. În demersurile lui, Moldovan a căutat un aliat politic care să sprijine și reformele mișcării eugenice. Or, unii membri ai acestui partid au apreciat mișcarea eugenică mai ales pentru atenția acordată populației din mediul rural.⁸

Calitățile de bun organizator și le-a demonstrat în chiar primul deceniu de după Marea Unire. Pe fondul unui sistem medical lacunar, Iuliu Moldovan a fondat Spitalele din Abrud și Reghin, Spitalul de Femei din Cluj, Sanatoriul de Tuberculoși din Aiud, Institutul pentru Studiul și Profilaxia Cancerului din Cluj, Institutul Surorilor de Ocrotire din Iași, Leprozeria

¹ I. Moldovan, I. Hațieganu, „Introducere”, *Buletin Eugenic și Biopolitic*, I (1927): 1.

² Cristian Bârsu, *Repere din istoria disciplinelor de farmacologie, biochimie, igienă, microbiologie, epidemiologie și istoria medicinei ale Facultății de Medicină din Cluj în perioada 1919-1979* (Cluj-Napoca: U. T. Press, 2010), 67.

³ Maria Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică* (Iași: Polirom, 2005), 56.

⁴ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale [în continuare SJAN Cluj], Fond personal *Dr. Iuliu Moldovan*, f. 505-510.

⁵ A fost Medalia Militară de Merit în Imperiul Austro-Ungar, creată de împăratul Franz Joseph în 1890, pentru merite deosebite în război și acordată apoi și pentru servicii deosebite aduse în timp de pace. Vezi Bârsu, *Repere din istoria*, 68.

⁶ Bucur, *Eugenie și modernizare*, 57.

⁷ *Ibid.*, 60.

⁸ *Ibid.*, 61.

din Tichilești, Sanatoriul de Tuberculoși din Săvădisla, Cluj.⁹

Activitatea sa didactică a început la 1 septembrie 1919, când a fost numit profesor de igienă și igienă socială la Universitatea din Cluj și director al Institutului Pasteur, devenit ulterior Institutul de Igienă Publică. Cu timpul, instituția a devenit, conform opiniei istoricului Maria Bucur, cea mai importantă instituție în susținerea eugeniei din România.¹⁰ Institutul a devenit practic creuzetul în care s-au format generațiile de medici, care au deprins teoriile eugeniste, pe care ulterior au căutat să le și aplice.¹¹ Între funcțiile administrative deținute de Moldovan o menționăm și pe cea de decan al Facultății de Medicină în perioada 1924-1925, dar și pe cea de președinte al Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA).¹²

De-a lungul timpului, Iuliu Moldovan a publicat mai multe lucrări¹³ prin care a urmărit să popularizeze conceptele din domeniul eugeniei, precum: igienă socială, determinism biologic, determinism ereditar, stat etnic, biopolitica, etnobiologie. Cu același obiectiv, a coordonat, în perioada 1927-1947, periodicul „Buletin Eugenic și Biopolitic”, publicat la Cluj.

Prin lucrările sale și, în special, prin *Igiena națiunii* (1925) și *Biopolitica* (1926), Iuliu Moldovan a urmărit să contureze o conștiință biologică, să determine un sentiment de responsabilitate față de generațiile viitoare.¹⁴

Ideea în jurul căreia și-a conceput lucrarea *Biopolitica* a fost dominația conceptelor de ereditate, diferențiere, adaptare și selecție asupra vieții.¹⁵ În aceeași lucrare, profesorul și-a evidențiat apartenența la mișcarea eugenică prin definirea termenului de națiune. În percepția sa, națiunea era o comunitate de sânge, tradiție și destin și, în consecință, conform acestei aserțiuni, corpul națiunii române era format din indivizi legați prin sânge, tradiții și limba vorbită¹⁶, așadar un organism ereditar.¹⁷ Nu excludea nici existența altor grupuri etnice, însă menționa, de fiecare dată, supremația populației majoritare. Pornind de la aceste premise, considera că autoritățile guvernamentale trebuiau să aibă pe agenda lor, în primul rând, soluționarea problemelor majorității populației și, abia apoi, alocarea de resurse publice minorităților, proporțional cu numărul lor sau în funcție de „semnificația capitalului lor biologic”.¹⁸

În opinia istoricului Maria Bucur, Iuliu Moldovan s-a familiarizat cu determinismul ereditar și cu principiile eugeniei datorită experienței sale din Viena și Hamburg.¹⁹ Aici a luat el contact cu școala eugenică germană, reprezentată de Alfred Ploetz, Ernst Rudin, Friz Lenz.²⁰

Întreaga activitate a profesorului Iuliu Moldovan, desfășurată fie la catedră, fie în funcțiile publice, a reflectat viziunea sa eugenistă, conform căreia medicina curativă trebuia să fie combinată cu cea preventivă, iar cercetarea trebuia completată cu practica medicală.

⁹ SJAN Cluj, Fond personal *Dr. Iuliu Moldovan*, f. 505-510.

¹⁰ Bucur, *Eugenie și modernizare*, 58.

¹¹ *Ibid.*, 58.

¹² Mihail Mihailide, „Iuliu Moldovan, întemeietorul sănătății publice în România”, *Viața medicală* (2012), <https://www.viata-medicala.ro/na/iuliu-moldovan-intemeietorul-sanatatii-publice-in-romania-4698>.

¹³ Reputatul medic Iuliu Moldovan, în vasta lui carieră didactică și publicistică, a redactat mai multe lucrări. Amintim câteva din acestea: *Amintiri și reflexiuni* – este

o autobiografie a autorului; *Introducere în etnobiologie și biopolitică; Igiena națiunii; Biologia familiei și etnobiologia; Combaterea tuberculozei; Organizarea sanitară rurală în România*.

¹⁴ Bucur, *Eugenie și modernizare*, 124.

¹⁵ *Ibid.*, 125.

¹⁶ *Ibid.*, 131.

¹⁷ *Ibid.*, 137.

¹⁸ *Ibid.*, 132.

¹⁹ *Ibid.*, 56.

²⁰ *Ibid.*, 90.

În pregătirea și, ulterior, în activitatea sa, profesorul clujean a fost susținut de Fundația Rockefeller. Societatea americană a sprijinit proiectele lui Moldovan, întrucât îl considera ca principalul promotor al sănătății publice în România.²¹

Unul dintre cei mai importanți discipoli ai profesorului Iuliu Moldovan a fost Petre Râmneanțu (1902-1981). Apreciat de maestrul său, el a fost trimis să se perfecționeze la Universitatea „John Hopkins” din Baltimore. După anii petrecuți aici, 1932-1933, a obținut diploma de master în igienă și sănătate publică, dar și de specialist în biostatistică. Ulterior, a urmat și cursurile Facultății de Științe Statistice, Demografice și Actuariale a Universității din Roma.²² După finalizarea studiilor, a fost numit asistent la Institutul de Igienă și Igienă Socială din Cluj. Cariera sa continuă cu funcția de șef de secție al aceleiași instituții, apoi șef de lucrări onorific. Din 1937, a activat și ca expert tehnic și statistician în Corpul tehnic al statisticienilor din România.²³

De-a lungul carierei sale, Râmneanțu a publicat un număr important de lucrări²⁴ care au avut la bază analiza statistică și diverse măsurători bio și antropometrice pentru a determina fondul genetic și potențialul ereditar al populației din Transilvania, de-a lungul unor axe etnice.²⁵ Și el, la fel ca și colegul său, lordache

Făcăoaru, a fost influențat de ideile eugenice din Germania. Studiile sale despre identitatea ereditară a populației de secui din sud-estul Transilvaniei au primit o recunoaștere continuă, sub forma unor premii prestigioase în perioada de după 1944.²⁶ O altă temă abordată în mai multe cercetări de către Petru Râmneanțu a fost problema rasială, dar și cea a avortului. Igiena rasială s-a bazat pe convingerea eugenistilor germani, dar și a celor americani și europeni, potrivit căreia preceptele biologiei puteau servi pentru ameliorarea sănătății națiunii.²⁷ Eugenist convins, medicul Râmneanțu a și scris un studiu despre avort. Cercetarea „Micșorarea natalității în Banat prin avorturi criminale” a fost realizată împreună cu G. Oprea, fiind publicată în 1928.²⁸

Un alt apropiat și ucenic al lui Iuliu Moldovan a fost lordache Făcăoaru. Acesta și-a luat doctoratul la Facultatea de Filosofie a Universității din München în 15 august 1931.²⁹ Tributar al pregătirii de factură germană, el a fost susținătorul măsurilor eugenice coercitive. A căutat să identifice soluții eficiente pentru menținerea sănătății națiunii române și pe viitor. Subiectele sale de cercetare preponderente au fost familiile și genealogiile acestora.³⁰ Ca teme secundare și doar în măsura în care se întrepătrundeau cu caracteristicile ereditare, medicul clujean a studiat și educația, economia sau statisticile individuale.³¹ A cercetat aspectele

²¹ Ibid., 99.

²² Bârsu, *Repere din*, 80.

²³ Ibid.

²⁴ Amintim câteva studii: *Cercetări asupra constituției umane la români; Constituție și fertilitate; Contribuții la studiul debilității congenitale și la combaterea mortalității; Elemente de biometrie medicală și statistică vitală; Evoluția neamurilor sau Problema căsătoriilor mixte în orașele din Transilvania.*

²⁵ Bucur, *Eugenie și modernizare*, 69.

²⁶ Ibid.

²⁷ Maria Sophia Quine, *Population Politics in Twentieth-Century Europe. Fascist dictatorship and liberal democracies* (Routledge, London, New-York, 1996), 101.

²⁸ Bârsu, *Repere din*, 81.

²⁹ Conform cererii de echivalarea a diplomei de doctor pe care o adresează Ministerului Instrucțiunii Publice și a Cultelor la 15 februarie 1936. SJAN Cluj, Fond Universitatea Regele Ferdinand - Cluj, dosar an 1936, f. 1.

³⁰ Câteva din lucrările editate de acesta: *Antropologia în stat ca știință și ca obiect de învățământ; Criteriile pentru diagnoza rasială; Devalorizarea patrimoniului ereditar într-o familie de intelectuali sau Structura rasială a populației rurale din România.*

³¹ Bucur, *Eugenie și modernizare*, 70-71.

care-l interesau din aceste domenii pentru a putea creiona portretul românului autentic și a-l detașa de orice alteritate. În portretizarea pe care a făcut-o, Făcăoaru a recurs la sintagma „puritatea rasei sau etniei”, ceea ce l-a apropiat de tezele lui Friederich Lehman, care a promovat la finele anilor '20 purificarea rasei ariene. Poziția medicului clujean trebuie citită și prin apropierea lui de formațiunile de extremă dreaptă, fiind și membru al Gărzii de Fier.³² Susținător al programelor eugenice germane, a fost, de altfel, și „ideologul regimului legionar în probleme legate de sănătate și puritate rasială”.³³

Subiectul pe care l-a propus, cu predilecție, a fost setul de măsuri de selecție socială. În opinia lui, acestea erau foarte importante în procesul de creare a unui stat eugenic.³⁴ De asemenea, a subliniat, de câte ori a putut, inegalitatea rasială, proiectând relațiile dintre români și celelalte etnii într-un mod profund rasist.³⁵

Mihai Zolog (1894-1943) a fost un alt apropiat al profesorului Iuliu Moldovan. Cu o pregătire în Germania, la Düsseldorf, la Westdeutsche Sozialhygienische Akademie, dar și în SUA, la Harvard School of Public Health, acesta avea calificarea necesară pentru a ocupa catedra de Igienă Generală, creată de Iuliu Moldovan. Printr-o activitate susținută, Zolog a contribuit decisiv la organizarea și dezvoltarea cursurilor de igienă școlară, de statistică, demografie, igienă alimentară sau igienă industrială.³⁶

Activitatea de cadru didactic și-a început-o, în octombrie 1919, ca preparator la Facultatea de Medicină a Universității din Cluj, la Catedra de Igienă și Igienă socială, condusă de profesorul Iuliu Moldovan. În decembrie 1925, el a devenit asistent definitiv la Institutul de Igienă și Igienă Socială. Ulterior, în aprilie 1927, a fost promovat șef de lucrări, iar o lună mai târziu, i s-a conferit

titlul de docent în igienă. În perioada 1927-1934, a predat cursul „Elemente de Igienă și Bacteriologie” pentru studenții anului III ai secției de Farmacie. Paralel cu activitatea didactică, a activat ca medic bacteriolog la Inspectoratul de Igienă și Igienă Socială din Cluj, în perioada iunie 1921- iulie 1925, inspector de „geniu sanitar” (de igiena mediului) la Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, din ianuarie 1929 până în ianuarie 1930, inspector șef de secție la Institutul de Igienă și Igienă Socială din Cluj și membru al Consiliului General al Sănătății și Ocrotirilor Sociale, în Comisia de Salubritate și Igienă industrială.³⁷

Cercetările lui Mihai Zolog au fost focalizate pe igiena localităților rurale, în special pe aprovizionarea cu apă și salubritate, dar și pe igiena școlară și sănătatea publică.

Un alt discipol al profesorului Iuliu Moldovan a fost Ilie Ardelean (1906-1972). Acesta a urmat studiile superioare la Facultatea de Medicină din Cluj în perioada 1926-1932. La finalul acesteia, a obținut titlul de doctor în medicină și chirurgie. Debutul carierei sale didactice a avut loc în 1933, când a fost angajat preparator bugetar la Institutul de Igienă și Igienă Socială. În perioada 1936-1937, a urmat cursuri de specializare la Universitatea Harvard. După ce a revenit în țară, a fost asistent bacteriolog la Laboratorul de Igienă din Cluj. Între 1937-1940, a lucrat în aceeași calitate la Institutul Regional de Igienă din Cluj. În 1939, Ardelean a fost numit asistent la Catedra de Igienă și Igienă Socială, iar în 1947, a fost avansat la treapta de conferențiar. Un an mai târziu, a fost înaintat profesor de microbiologie la aceeași Facultate. În 1948, a fost transferat la București, ca profesor de Igienă Generală și titular al disciplinei de Igienă Generală și Comunală. Bun administrator, el a condus Institutului de Igienă și

³² Ibid., 71.

³³ Ibid., 72.

³⁴ Ibid., 159.

³⁵ Ibid., 160.

³⁶ Bârsu, *Repere din*, 74.

³⁷ Ibid., 75.

Sănătate Publică din București în perioada 1948-1961.³⁸

Un alt specialist care s-a remarcat atât în domeniul biologiei, cât și al medicinei și care a publicat în „Buletin Eugenic și Biopolitic” a fost Valeriu Lucian Bologa (1892-1971). Studiile universitare le-a urmat la Facultatea de Științe din Leipzig (din 1911), la Facultatea de Medicină din Jena (din 1912) și la Facultatea de Medicină din Innsbruck. În perioada 1912-1913, a fost preparator la Institutul de Anatomie și Histologie al Universității din Jena. În momentul declanșării Primului Război Mondial, a fost mobilizat ca medic de trupă și apoi a activat ca medic secundar la câteva spitale militare. În 1919, s-a înrolat în corpul de voluntari români din Italia, cu care a venit în România. La scurt timp după demobilizare, în octombrie 1919, s-a înscris în anul al III-lea la Facultatea de Medicină din Cluj, care tocmai se organizase. Fiind licențiat în biologie, în anul universitar 1919/1920, a fost încadrat preparator la Institutul de Histologie de la Facultatea de Științe. În perioada 1920-1921, a lucrat ca preparator la Clinica Infantilă. În aprilie 1921, a fost numit asistent la Institutul de Istoria Medicinii. Bologa și-a luat doctoratul în medicină și chirurgie în 1923. A urcat în cariera academică la gradul de conferențiar în 1932 și profesor din 1937. A condus Catedra de Istoria Medicinii în arcul de timp cuprins între 1930-1962, iar între 1942-1944, a fost prodecan al Facultății de Medicină din Cluj, pe când aceasta se afla în refugiu la Sibiu. Una dintre cele mai importante

realizări ale lui Vasile Bologa a fost înființarea Muzeului de Istoria Farmaciei din Cluj, în 1949.³⁹

Ovidiu Comșia a fost un alt specialist în igienă, care a contribuit cu cercetările sale la evoluția disciplinei.⁴⁰ În perioada 1927-1940, a lucrat la Institutul de Igienă și Igienă Socială din Cluj. În 1928, și-a susținut teza de doctorat cu titlul *Studii asupra cancerului. Reacțiunea Freund-Kaminer, Botelho. Antagonismul între cancer și siriloza recurentă*, avându-l ca președinte al comisiei pe profesorul Iuliu Moldovan.⁴¹ În 1930, în calitate de asistent, a predat pentru studenții farmaciști din anul III seminarul Elemente de Igienă și Bacteriologie.⁴² La 10 mai 1940, pentru activitatea științifică depusă, a fost propus pentru decorare, având un an vechime în grad ca șef de lucrări și 12 ani de serviciu.⁴³

Un alt autor care și-a publicat cercetările în „Buletin Eugenic și Biopolitic” a fost Cornel Crișan (1895-1958). Studiile superioare le-a început la Budapesta și le-a finalizat la Cluj, la Facultatea de Medicină a Universității din oraș. În 1920, a fost numit preparator la Institutul de Histologie și Embriologie de la Facultatea de Științe din Cluj. A fost promovat asistent în 1921, iar doi ani mai târziu a absolvit facultatea. Titlul de doctor în medicină și chirurgie i s-a acordat în 1925, atunci a fost avansat ca șef de lucrări. Doar în 1941, a devenit profesor titular. Elev al profesorului Ioan Drăgoiu, creatorul disciplinei de Histologie, Crișan a preluat conducerea disciplinei între anii 1941-1958. Cercetător remarcabil, profesorul Cornel Crișan a reeditat, în 1942 și în 1946, manualul de histologie al fostului său maestru.⁴⁴

³⁸ Ibid., 51.

³⁹ *Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu” 1919-1994* (Cluj-Napoca, 1994), 82; Marius Bojiță, et alii, *Școala clujeană de medicină și farmacie* (Cluj-Napoca: Editura Medicală Universitară „Iuliu Hațieganu” Cluj-Napoca, 2004), 117.

⁴⁰ Mulțumim și pe această cale doamnei Lavinia Boldiș, secretara Liceului „Radu Negru”, care ne-a oferit cu amabilitate date din arhiva instituției.

⁴¹ Valeriu Bologa, Lia M. Dima, *Bibliografia Tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj (No 1-1000)* (Cluj, 1936).

⁴² *Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj, pe anul Școlar 1929-1930*, (1930): 127.

⁴³ SJAN Cluj, Fond *Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj*, dosar *Acte Normative*, nr. 117/1940.

⁴⁴ *Universitatea de Medicină*, 75; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 90.

Ca specialist în domeniul igienei și ca autor al unor articole în periodicul mișcării eugenice din Cluj s-a remarcat și Salvator Cupcea (1908-1958). A studiat filosofia și apoi a urmat cursurile Facultății de Medicină din Cluj (1933-1939). S-a specializat în psihiatrie și igienă, obținând atât diploma de specialist în igienă, cât și diploma de specialist în igiena școlară. A fost mai întâi medic psihotehnician la Institutul Psihotehnic din Cluj, apoi entomolog în echipa antimalarică din Oradea - Satu-Mare, organizată de Institutul de Igienă din Cluj. În 1941, a fost încadrat ca medic malariolog și șef al Secției de Cercetare Științifică a Institutului de Igienă și Sănătate Publică din Sibiu. În 1943, a devenit șef de lucrări la Catedra de Igienă Generală a Facultății de Medicină. Doi ani mai târziu, a fost numit Secretar General în Ministerul Sănătății. În 1948, a fost ales decan al Facultății de Medicină. A condus Catedra de Igienă Specială între 1949-1950. Din 1950 până în 1958, a fost titularul Catedrei de Igienă Generală și directorul Institutului de Igienă din Cluj. Prin activitatea sa, a avut contribuții deosebite în reorganizarea serviciilor sanitare în perioada postbelică. A inițiat ample cercetări asupra poluării atmosferice și aprovizionării cu apă. Împreună cu profesorii Leon Daniello și Leon Prodan, a primit premiul de stat, în 1951-1952, pentru cercetările efectuate în domeniul silicozei.⁴⁵

Iacob Iacobovici (1879-1959) a avut contribuții științifice importante în „Buletin Eugenic și Biopolitic”. Studiile superioare le-a făcut la Facultatea de Medicină din București. A obținut titlul de doctor în medicină și chirurgie în 1905. În timpul războiului balcanic, în 1913, a fost desemnat să coordoneze Misiunea sanitară din Bulgaria. Pentru rezultatele obținute a fost decorat cu Meritul Civil în grad de ofițer. În anul

1919, a fost numit profesor titular și director al Clinicii Chirurgicale a Facultății de Medicină din Cluj. A condus instituția, în perioada 1921-1922, ca decan. Calitatea de bun administrator l-a propulsat și în fruntea Universității din Cluj, ca rector în perioada 1922-1923 și prorector între 1923-1924. Ca rector al Universității din Cluj și decan al Facultății de Medicină, a înființat prima editură românească de cărți științifice și didactice universitare, scriind mai multe lucrări. Din 1933, a preluat conducerea Clinicii a II-a Chirurgicale de la Spitalul Brâncovenesc. Datorită întregii sale activități a fost considerat „întemeietorul școlii chirurgicale din Ardeal”.⁴⁶

Prin contribuțiile sale științifice Leon Daniello (1898-1970) s-a remarcat ca unul dintre cei mai prolifici autori ai revistei „Buletin Eugenic și Biopolitic”. Studiile superioare le-a început la Facultatea de Medicină din Budapesta, însă, după două semestre, a fost încorporat la Regimentul 63 Infanterie austriac și a efectuat serviciul militar până la sfârșitul Primului Război Mondial. Din 1918, și-a continuat studiile la Facultatea de Medicină de la Cluj. Din 1921, a fost preparator la Clinica Medicală, apoi a fost promovat asistent universitar provizoriu. La inițiativa lui Hațieganu, în 1926, a creată filiala clujeană a Societății pentru Profilaxia Tuberculozei, al cărei secretar onorific a fost până în 1940. În 1928, și-a susținut teza de docență intitulată *Studiul clinic despre debutul ftiziei la adult*. În 1937, a fost numit conferențiar universitar provizoriu, iar doi ani mai târziu, a fost definitivat în această funcție. În 1942, a fost avansat profesor titular. În perioada 1949-1957, a condus Institutul de Ftiziologie. Profesorul a desfășurat o rodnică și susținută

⁴⁵ *Universitatea de Medicină*, 78-79; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 81.

⁴⁶ *Universitatea de Medicină*, 36; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 39.

activitate în perioada 1952-1968 și ca director al Spitalului Clinic Antituberculos.⁴⁷

Eugen Moraru (1907-1985) a fost un alt important semnatar de articole publicate în coloanele revistei „Buletin Eugenic și Biopolitic”. Studiile superioare le-a făcut la Facultatea de Medicină din Cluj. Și-a desăvârșit studiile în centre medicale de prestigiu în specialitate la Aachen, Frankfurt, Berlin, Bad Nauheim. În 1931, a fost încadrat preparator la Institutul de Igienă și Igienă Socială, condus de Iuliu Moldovan. Ulterior, Moraru a obținut titlul de doctor în medicină și chirurgie în 1933. Câțiva ani mai târziu, în 1940, a fost avansat șef de lucrări, iar în 1947, a fost numit profesor agregat, încredințându-i-se conducerea Clinicii de Balneologie din Cluj, în fruntea căreia s-a aflat timp de 25 de ani. Ca director general în Ministerul Sănătății a avut o contribuție importantă la dezvoltarea sectorului balnear în țara noastră.⁴⁸

Ion Prodan (1904-1970) s-a remarcat ca specialist în medicina socială. A urmat cursurile Facultății de Medicină din Cluj, iar în 1929, a obținut titlul de doctor în medicină și chirurgie. Între 1 iulie 1933 și 1 februarie 1940, a fost medic șef al plasei Gilău, înființată de Iuliu Moldovan. În anul 1948, a condus disciplina Medicina Socială a Catedrei de Igienă. În perioada 1949-1953, a fost director al Secției de Organizare a Ocrotirii Sănătății din Institutul de Igienă din Cluj. A fost prodecan al Facultății de Medicină în perioada 1 septembrie 1956 - 1 iunie 1960. În 1960, a fost numit director al Institutului de Igienă și Sănătate Publică.⁴⁹

Un alt discipol al profesorului Iuliu Moldovan care s-a făcut remarcat a fost Leon Prodan (1902-1984). Studiile superioare le-a urmat la Facultatea de Medicină din Cluj, în 1927, obținând

titlul de doctor în medicină și chirurgie. În 1924, a fost numit preparator onorific la Institutul de Igienă și Igienă Socială. Între 1925 - 1928, a fost preparator, iar în 1928, a primit titlul de asistent onorific. A beneficiat de o bursă Rockefeller în perioada 1929-1931, iar în 1931, a revenit în țară, fiind numit șef de laborator la Institutul de Igienă și Sănătate Publică din Cluj. Profesorul Moldovan i-a încredințat cursul de Igienă muncii pentru medicii care își făceau specializarea la Institutul de Igienă și la Institutul Surorilor de Ocrotire a Sănătății, înființat în 1919. În paralel cu această funcție, între 1933 și 1937, a fost medic igienist al orașului Cluj, iar din 1937 până în 1940, medic șef al județului Cluj. În 1946, a reintrat, în calitate de șef de laborator, la Institutul de Igienă și Sănătate Publică. De asemenea, a fost numit șef de lucrări suplinitor la catedra de Igienă, ținând cursuri de Igienă muncii. În 1949, a devenit șeful Secției de Igienă muncii la Institutul de Igienă. Leon Prodan a fost ales membru al Academiei de Științe din New York în 1981.⁵⁰

Iosif Stoichiță (1892-1972) a fost un alt important autor al revistei „Buletin Eugenic și Biopolitic”. În 1910, s-a înscris la Facultatea de Medicină a Universității „Franz Josef” din Cluj. Apoi, între 1913-1914, și-a continuat studiile medicale la Facultatea de Medicină din Graz. Activitatea didactică a lui Stoichiță a debutat în 1914, ca preparator la Clinica Medicală din Graz. În 1915, și-a susținut examenul de doctor în medicină și chirurgie la Facultatea de Medicină din Cluj. Beneficiind de o bursă a Consiliului Dirigent al Transilvaniei, I. Stoichiță a fost, timp de șase luni (decembrie 1918 - iunie 1919), asistent la Clinica Terapeutică de la București. În octombrie 1919, a fost încadrat preparator la Clinica Medicală din Cluj, iar din octombrie 1920,

⁴⁷ Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 99.

⁴⁸ *Universitatea de Medicină*, 19-20; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 141.

⁴⁹ *Universitatea de Medicină*, 77; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 131.

⁵⁰ *Universitatea de Medicină*, 77-79; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 122.

a fost avansat asistent. Ajuns la apogeul carierei sale, în 28 ianuarie 1941, i s-a acordat funcția de Secretar General al Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. Cariera sa didactică a fost reluată în 1943, când a fost încadrat ca profesor la Catedra de Igienă Generală a Facultății de Medicină din Cluj.⁵¹

Profesorul de epidemiologie Titu Turcu (1894-1976) s-a numărat, de asemenea, printre autorii care au publicat în „Buletin Eugenic și Biopolitic” și care au avut, totodată, o carieră academică. Studiile superioare le-a început la Facultatea de Medicină din Budapesta. În perioada 15 martie – 1 septembrie 1919, a fost intern la Spitalul Județean din Turda, apoi și-a continuat studiile la Facultatea de Medicină din Cluj. În 1922, a absolvit facultatea și a devenit preparator onorific la Clinica Dermato-Venerologică din Cluj, condusă de profesorul Coriolan Tătaru. A urmat specializări în patologie tropicală și parazitologie medicală la Institutul de Medicină Tropicală din Hamburg (1925-1926). A participat la acțiuni de combatere a malariei în Italia și Albania în 1929. Din 1 februarie 1923, a devenit preparator la Institutul de Igienă și Igienă Socială a Facultății de Medicină din Cluj. În 1927, a fost numit asistent, iar doi ani mai târziu, șef de lucrări. În timpul refugiului la Sibiu, a desfășurat o rodnică acțiune de combatere a numeroaselor epidemii din Transilvania, contribuind la elaborarea diferitelor dispoziții și regulamente sanitare. După revenirea Facultății la Cluj, în anul 1946, a fost numit conferențiar la disciplina de Epidemiologie, iar în 1950, a fost transferat la disciplina Bacteriologie a Facultății de Igienă din Cluj. În același an, și-a început activitatea de medic primar al Institutului de Ftiziologie, filiala

Cluj, condus de profesorul Leon Daniello. Doi ani mai târziu, Turcu a revenit la Epidemiologie, iar din 1955, a fost avansat profesor, devenind conducătorul acestei discipline.⁵²

Concluzii

Pregătiți la institutele sau universitățile germane, profesorii clujeni au fost tributari lecturilor parcurse în anii formării lor. În aulele școlilor și bibliotecilor germane au luat contact cu teoriile eugeniste. Însă, descifrarea poziției lor în propagarea ideilor eugeniste trebuie făcută tocmai prin cheia originii instruirii lor.

Filogermani, eugeniștii clujeni nu s-au limitat doar la o simplă copiere a discursului omologilor germani. Susținători ai acestor idei, eugeniștii români au avut viziuni diferite în privința modului de implementare a teoriilor eugeniste. Astfel, o parte, al cărei reprezentat a fost Iuliu Moldovan, susținea aplicarea acestora în timp, prin educație, prin popularizare prin intermediul publicațiilor și al conferințelor. Adepții acestei direcții au urmărit conturarea unei „conștiințe biologice” în rândul maselor. A existat, este adevărat, și o altă grupare, dominată de figura medicului lordache Făcăoaru, care a susținut intervenția rapidă a statului printr-o legislație adecvată.⁵³

Beneficiari ai bursei oferite de Fundația Rockefeller, Iuliu Moldovan, lordache Făcăoaru, Petru Râmneanțu sau Mihail Zolog au încercat să implementeze nu doar teorii, ci și programe și instituții după modelul celor din Statele Unite. Ideile lor s-au numărat, de altfel, printre temele propuse spre lectură în revista „Buletin Eugenic și Biopolitic”. Chiar dacă aspirațiile eugeniștilor nu se regăsesc în perioada respectivă și nici mai târziu la nivelul implementării politice, legile și

⁵¹ *Universitatea de Medicină*, 77; Bârsu, *Repere din*, 76; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 69.

⁵² *Universitatea de Medicină*, 63; Bojiță et alii, *Școala clujeană*, 89.

⁵³ Lucian Butaru, *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România, până la Al Doilea Război mondial* (Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2010), 230-232.

regulamentele inițiate de aceștia, precum și reformele ce au vizat domeniul educației, au avut

consecințe pe termen lung, consecințe vizibile încă și în perioada contemporană.

ACTIVISMUL FEMININ ROMÂNESC ÎN CLUJUL INTERBELIC¹

GHIZELA COSMA

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

ghizela.cosma@bjc.ro

ABSTRACT: In the post-1918 political context and in a city with a specific demographic landscape, women's activism was shaped by ethnic and religious criteria, as well as by other specific objectives. Applying this typology to Romanian women's societies, the study offers a view on some of the most prominent associations from Cluj, through a series of monographic notes that retain their most important defining elements: objectives, activity and significant accomplishments, also listing the individual particularities of each society. The short histories include micro-biographies of the leadership – some of the most important representatives of the Cluj women's movement. Going from description to analysis and by discerning the particular elements of each society, their leadership and also their discourse, the study emphasises the local particularities of interwar women's activism; originating in the pre-war era, Romanian women's interwar activism maintained the line of a national militancy, served through piety, charity and emancipation. This context left little interest for radical emancipation ideas; therefore, militancy for women's rights centred on the objective of feminine emancipation as the ultimate purpose is not witnessed. Considered on a regional and national scale of female interwar activism, Romanian women's activism from Cluj is part of a regional current of the feminist movement, with a traditionalist moderate tendency inside the larger Romanian feminist movement. The local Cluj branch of the Romanian Women's Group (Gruparea Femeilor Române), who followed the model of their mother-society, promoted a distorted interpretation of women's rights, in an anti-democratic authoritarian ideological construct marked by strong nationalist accents. On the other hand, after 1918, within new political and state realities, the activities of Cluj women established their objectives in tight connection to the main determining factors of the specific local realities of the era (demographic, economic, social, and cultural factors), and in the service of asserting and consolidating the newly found Romanian identity of the city.

KEYWORDS: Romanian women's societies, interwar Cluj, nationalism, piety, charity, emancipation

Introducere

Folosind termenul de activism feminin în accepțiunea sa de angajament colectiv pentru o cauză (culturală, religioasă, caritabilă etc.), deci ca expresie comportamentală colectivă, studiul nostru își propune reconstituirea formelor sale de exprimare în cadrul societăților de femei din

Clujul interbelic, în particular, ale româncelor. Nu ne-am propus să adunăm în aceste pagini monografii exhaustive, de altfel imposibil de redus la dimensiunile unui studiu, aceasta în condițiile în care, unele societăți clujene

¹ Varianta în limba română a articolului *Romanian Women's Activism in Cluj during the Interwar Years*, apărută în „Territorial Identity and Development”, Volume 7, nr. 2, Autumn 2022, republicată cu acordul redacției.

beneficiază deja de astfel de reconstituiri¹, în timp ce istoria altora constituie încă teritorii deschise pentru cercetări ulterioare mai ample. Un element de noutate al demersului nostru ar fi încercarea de a oferi o imagine cuprinzătoare asupra societăților clujene ale româncelor și încadrarea lor într-o tipologie sugerată.

Sucesiunea de notițe monografice au ca scop evidențierea principalelor obiective/realizări ale fiecărei societăți aduse în atenție și a mijloacelor de atingere ale acestora, cu trasarea particularităților individuale. În micile istorii prezentate am introdus micro-biografii ale liderelor acestor societăți, destul de puțin cunoscute în istoriografie. Cu puține excepții², animatoarele mișcării femeilor clujene nu au atras până acum atenția și interesul cercetătorilor. Abordării descriptive ne propunem să-i asociem una analitică, aplicată atât evocărilor micro-monografice și micro-biografice, cât și celei de-a treia componente, cea discursivă. Prin acestea urmărim obiectivul final al demersului nostru, decelarea elementelor specifice, evidențierea particularităților locale ale activismului feminin românesc interbelic. Nu în ultimul rând, în limitele stadiului actual al cercetării problematice, ne propunem integrarea rezultatelor analizei noastre într-o perspectivă regională și națională asupra activismului feminin al epocii.

Contextualizare

În Clujul interbelic s-a practicat un intens activism feminin, oglindit de numărul mare al societăților de femei la care fac referire diverse surse documentare ale timpului. El a fost marcat de o serie de particularități, unele izvorâte din specificul local al structurii etnice a populației orașului și redefinirea statutului fiecărei comunități etnice după Unire. În Clujul anilor 1920, principalele etnii în funcție de ponderea lor în structura demografică erau: românească, 33% din populația urbei, maghiară 50%, evreiască 12%. Până în anul 1938, din totalul locuitorilor, românii au ajuns la un procent de 41%, maghiarii 41%, evreii 14%.³ Această situație demografică se corela cu o nouă realitate politică după 1918, care a marcat și activismul feminin clujean. Comunitatea maghiară, devenită minoritară în noul cadru statal, a îmbrățișat ideea de corp unic al comunității etnice, considerând activitatea instituțiilor tradiționale – biserică, școală, familie, drept garant al identității sale.⁴ De aici a rezultat un set de valori îmbrățișate și de mișcarea femeilor maghiare, care nu cadrau cu ideile radicale de emancipare a femeii. La nivelul comunității evreiești erau perceptibile cinci orientări: a celor ce se identificau cu maghiarii, a sioniștilor, a evreilor ultrareligioși, a susținătorilor integrării româno-evreiești, precum și a adepților ideologiilor supranaționale, aceste delimitări neeliminând suprapuneri

¹ Mihai Alexandrescu, „Privire asupra evoluției filialei clujene a Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române (1920-1948)”, în *Condiția femeii în România secolului XX*, II, coord. Ghizela Cosma, Virgiliu Țârău (Cluj-Napoca: Editura Neremia Napocae, 2002), 79-86; Lavinia Buda, „Reuniunea „Sf. Maria” a femeilor române greco-catolice din Cluj, o „reuniune mariană atipică””, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, LVII, nr. 2 (2012): 5-22; Ana-Maria Stan, „Asociaționismul cultural și academic în perioada interbelică. Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj, 1925-1931”, *Historia Universitatis Iassiensis*, I (2010): 131-149.

² Ana-Maria Stan, „Eliza Constantinescu Bagdat, portretul unei feministe din lumea academică interbelică”, *Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca*, XLIX (2010): 245-257; Ghizela Cosma, *Din istoria Clujului la feminin. Crochiuri biografice* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2019).

³ Octavian Buzea, *Clujul 1919-1939* (Cluj: 1939), 95.

⁴ Lónhárt Tamás, „Asociațiile femeilor maghiare din Transilvania în prima jumătate a secolului XX”, în *Condiția femeii în România în secolul XX. Studii de caz*, coord. Ghizela Cosma, Virgiliu Țârău (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002), 68.

permanente și identități hibride. Dar tendința majoră a fost aceea de afirmare a identității evreiești.⁵ Femeile au activat în domeniul caritabil în colaborare cu instituțiile religioase și prin Asociația Femeilor Izraelite, în cadrul unor organizații laice culturale, ca asociația femeilor lehudit și, cu răspândirea sionismului, în WIZO (Women's International Zionist Organization).⁶ Comunitatea românească era majoritară în noul cadru statal dar, la nivel local, s-a situat pe al doilea loc ca pondere în structura etnică a orașului până spre 1938. În acest context, chiar dacă politic se realizase obiectivul major al mișcării naționale, Unirea, în plan local, a rămas obiectivul consolidării și afirmării comunității românești. Mișcarea femeilor române a rămas astfel legată de postura antebelică a militantismului național, un set de valori tradiționale fiind cultivate în continuare, adaptate doar la noul context politic și local. În concluzie, obiectivele care reuneau în jurul lor clujencele puteau fi diferite, dar orientau eforturile lor doar spre propria comunitate etnică, imprimând mișcării femeilor un caracter tradiționalist.

Apoi, separatismul etnic s-a combinat și cu delimitări de ordin religios, în cadrul unor puternice grupări de femei organizate sub patronajul bisericilor încă din perioada antebelică. După Unire femeile maghiare au devenit model de asociere, în contextul în care s-a încercat instituționalizarea reprezentării intereselor minorității maghiare prin intermediul bisericii.⁷ Acestea activau în societățile de femei catolice, reformate, unitariene și luterane. Femeile izraelite își desfășurau și ele activitatea în strânsă colaborare cu instituțiile religioase.

Organizațiile femeilor colaborau cu Hevra Kadisha. Apoi, acțiunile de caritate ale Confreriilor Sacre erau gestionate de organizațiile de femei. Ele aveau în administrare și grădinițe, se îngrijeau de educația religioasă și morală a fetelor din comunitate.⁸ Tot sub patronajul bisericilor s-au constituit și cele mai puternice societăți ale românelor: Reuniunea *Sfânta Maria* a femeilor greco-catolice și filiala locală a Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române.

Societăți patronate de biserici

Reuniunea femeilor greco-catolice a fost prima societate a românelor constituită la Cluj, la 16 iunie 1902, cu scopul declarat de înfrumusețare a bisericii Bob, denumită ca atare Reuniunea femeilor greco-catolice *Sfânta Maria* pentru decorarea bisericii greco-catolice din Cluj. Prima președintă a reuniunii a fost Ana Popp, născută Lemeni.⁹

Nepoată a episcopilor Lemeni și Bob, Ana Popp s-a stabilit la Cluj în 1870, ca soție a avocatului Alexa Popp. A luat parte la toate acțiunile de afirmare națională, iar căminul ei a fost un focar de viață socială, artistică, de susținere a românilor.¹⁰ Sub conducerea ei, reuniunea a fost un model de angajament social atât în domeniul religios, cât și caritabil. În perioada războiului, s-a implicat în asigurarea asistenței răniților prin *Ambulanța Petran*, primul spital românesc din Clujul acelor ani care, după război, a devenit sediul unui orfelinat, patronat de acum de Societatea Ocrotirea Orfanilor din Război, care a început să activeze și la Cluj.¹¹

⁵ Gidó Attila, *Două decenii. Evreii din Cluj în perioada interbelică* (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2014), 237, 239.

⁶ Ibid., 188.

⁷ Lőnhárt, „Asociațiile femeilor”, 68.

⁸ Gidó, *Două decenii*, 188.

⁹ Simona Știgher, „Mișcarea feministă din Transilvania. Constituirea și evoluția reuniunilor de femei”, *Crisia*, XIX (1989): 447.

¹⁰ [Cronicar], „La moartea unei matroane române”, *Gazeta ilustrată*, VI, nr. 5-6 (1937): 7.

¹¹ Buda, „Reuniunea „Sf. Maria””, 8-10.

Primii ani postbelici au adus afirmarea caracterului exclusiv unit al societății, cu părăsirea ei de către doamnele ortodoxe, care și-au înființat propria reuniune. Ana Popp s-a retras de la conducere, dar a deținut în continuare funcția de președintă de onoare până la moartea sa, în 1937.¹² Locul ei a fost ocupat de Eugenia Tripon.

Fiică a protopopului din Iclod, Ion Parpiriu Pop, Eugenia a fost căsătorită cu Gavril Tripon, avocat, puternic implicat în viața socială și culturală românească la Cluj și Bistrița și în mișcarea națională.¹³ Eugenia Tripon a susținut și ea cauza națională, activând în mișcarea femeilor la Bistrița, apoi la Cluj, unde a ajuns cu soțul ei, în 1920. Aici a deținut președinția Regionalei IX Cluj a Societății pentru Ocrotirea Orfanilor de Război¹⁴ și a Reuniunii *Sfânta Maria* a Femeilor Române Greco-Catolice.

În perioada mandatului său au continuat acțiunile de înfrumusețare a bisericii Bob și s-a urmărit câștigarea bisericii minorităților, vechea biserică nemaifăcând față afluxului de credincioși. Au fost derulate acțiuni umanitare destinate clujenilor, dar și victimelor catastrofei de la Lupeni.¹⁵

La 15 februarie 1923, invocând motive familiale, Eugenia Tripon a predat funcția de președintă Liviei Boilă, care a început cel mai îndelungat mandat în fruntea societății, ce a durat până în 1935.

Livia Boilă a fost fiica Elenei, sora lui Iuliu Maniu. Acesta s-a îngrijit de creșterea și educația nepoților săi după decesul prematur al soțului surorii sale. Livia s-a căsătorit cu Romul Boilă, profesor universitar de drept de la Universitatea

din Cluj și om politic, figură marcantă a Partidului Național Țărănesc. Soție și mamă a cinci copii, Livia Boilă a fost profund implicată în activitățile sociale, culturale și caritabile clujene. Inspirată de mama sa, care a condus Reuniunea Femeilor Române din Năsăud și Blaj și a deținut și vicepreședinția Uniunii Femeilor Române din Transilvania¹⁶, la rândul ei, s-a angajat în activitatea mai multor societăți ale femeilor din Cluj, remarcabilă dovedindu-se activitatea sa în cadrul Reuniunii *Sfânta Maria* a Femeilor Române Greco-Catolice. Pentru munca depusă în cadrul acesteia din urmă, a fost recompensată de papa Pius al XI-lea cu decorația *Pro Ecclesia et Pontifice*.¹⁷

Perioada mandatului Liviei Boilă în fruntea reuniunii femeilor greco-catolice a fost una de avânt deosebit. S-au înființat filiale în Mănăștur, Cordoș, Dâmbul Rotund, ajungându-se în 1928 la un număr de 711 membre. A continuat îngrijirea bisericii Bob, apoi și a bisericilor Schimbarea la Față și Calvaria din Mănăștur. Au fost sprijinite cu importante sume de bani filialele, spre a-și putea înălța lăcașuri de închinare. În plină dezvoltare a fost și activitatea caritabilă a societății. Pe lângă numeroase serate cu scop filantropic, reuniunea a inițiat din iarna anilor 1933-1934 organizarea unei „mese a săracilor”, programul fiind extins ulterior și în beneficiul elevilor și studenților nevoiași. La acestea s-au adăugat două opere sociale importante:

Căminul studenților greco-catolici deschis la 1 octombrie 1927 și Căminul de zi pentru copii *Sfânta Maria* din Cartierul Iris, inaugurat în 1935¹⁸, unde erau adăpostiți și hrăniți peste zi 30

¹² [Cronicar], „La moartea”, 7.

¹³ Emil Precup, *În amintirea lui Dr. Gavril Tripon* (Cluj: 1940), 7-25.

¹⁴ „Convocare”, *Gazeta Poporului*, II, nr. 50-51, 16 april. 1922: 4.

¹⁵ Buda, „Reuniunea „Sf. Maria””, 12.

¹⁶ Cristian Borz, *Monografia satului Bădăcin și a familiei Maniu* (Zalău: Editura „Caiete Silvane”, 2012), 242-243, 227-228.

¹⁷ Buda, „Reuniunea „Sf. Maria””, 15.

¹⁸ Ibid.; Anton Rus, „Reuniunile Mariane în eparhiile greco-catolice românești (1900-1948)”, *Studia*

de copii proveniți din familii nevoiașe.¹⁹ Din 1923, s-au inaugurat conferințele educative pentru femei. La inițiativa Lievei Boilă, s-a introdus aniversarea Zilei Mamei și a Copilului, marcate alături de alte sărbători naționale și religioase de peste an.²⁰

În anul 1933, odată cu federalizarea tuturor reuniunilor mariane și constituirea Uniunii Mariene a Femeilor Române Unite, Livia Boilă a devenit președintă a acesteia.²¹ În contextul activității organizatorice regionale a reuniunilor mariane, în septembrie 1934, s-a constituit și Uniunea Reuniunilor Mariene Diecezane de Cluj-Gherla, la președinția căreia a fost desemnată Elena Aciu²² care, anul următor, avea să preia de la Livia Boilă și președinția Reuniunii Mariene din Cluj.

Elena Aciu, fiică a dascălului Nicolae Fabian din Bârsana, a studiat la Sighetu Marmației, apoi la Cluj și Budapesta, la Institutului Pedagogic Superior, unde s-a specializat în științe pedagogice, limbi străine, istorie și geografie. A activat ca profesoară la Beiuș și la Șimleul Silvaniei²³, unde a locuit o vreme împreună cu soțul ei, avocatul și omul politic Alexandru Aciu. În anul 1934, la pensionarea Elenei, cuplul s-a mutat la Cluj, unde Alexandru Aciu fusese numit notar public.²⁴

Elena Aciu a preluat aici președinția reuniunii femeilor greco-catolice, venind cu o bogată experiență dobândită în cadrul Reuniunii Femeilor Române din Beiuș, dar și a Reuniunii

Femeilor Române Sălăjene, a cărei președintă a fost între anii 1924-1934. Medalia *Crucea Regina Maria*, clasa a II-a, oferită de Regele Ferdinand pentru activitatea de îngrijire a soldaților răniți în timpul campaniei din Ungaria, dar și ordinul *Meritul Sanitar* gradul I, conferit în 1934 pentru activitatea desfășurată în cadrul Reuniunii Femeilor Române din Sălaj, confirmau aprecierea eforturilor sale. Elena Aciu a mai obținut și unul din cele trei premii decernate în cadrul competiției organizate cu prilejul celui de-al doilea Congres Internațional de la Paris, axat pe problematica maternității, *La mère au foyer, ouvrière de progrès humain*, pentru lucrarea sa monografică dedicată Clarei Maniu, mama lui Iuliu Maniu. Acest demers literar nu a fost unul excepțional, Elena Aciu manifestând și preocupări literare, ca autoare de piese de teatru pentru școlari.²⁵

Cu preluarea conducerii filialei clujene a Reuniunii *Sfânta Maria* a Femeilor Române Greco-Catolice de către Elena Aciu, care deținea și președinția Uniunii Reuniunilor Mariene Diecezane de Cluj-Gherla, practic activitatea celor două organisme s-a confundat, marianistele clujene încercând să impună la nivelul întregii dieceze acțiuni pe care le-au întreprins cu succes la nivel local. Aceasta se datora și faptului că, în linia generale, comitetele de direcție erau conduse de aceleași persoane, alături de Elena Aciu, funcțiile de vicepreședinte fiind deținute de Maria Agârbiceanu și Ida Breban.²⁶ Aceasta din urmă

Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia catholica, LVI, nr. 1 (2011): 31-32.

¹⁹ Livia Deciu, „Darea de seamă asupra înființării și funcționării „Căminului de zi Sf. Maria” a copiilor săraci din cartierul Iris, Cluj”, *Clujul creștin*, II, nr. 26-29, iul. 1936: 7-10.

²⁰ Buda, „Reuniunea „Sf. Maria””, 12-16; Rus, „Reuniunile Mariene”, 31-32.

²¹ Rus, „Reuniunile Mariene”, 38.

²² Buda, „Reuniunea „Sf. Maria””, 16.

²³ Marin Pop, „Cultură și politici culturale în viața și opera Elenei Aciu (1875-1955)”, *Țara Bârsei. Revistă de*

cultură, Serie nouă, V(XVI), nr. 5 (2006): 26-40; Pamfil Bilțiu, „Elena Dr. Aciu – scriitoare și reprezentantă de seamă a mișcării feministe din Sălaj”, *Acta Musei Porolissensis*, XXIII - 2 (2000): 190-191.

²⁴ *Sălaj - oameni și opere. Dicționar biobibliografic*, Ediția a II-a adăugită și revizuită, coord. Florica Pop (Zalău: [s.n.], 2017), 12-13.

²⁵ Pop, „Cultură și politici”, 26-40; Bilțiu, „Elena Dr. Aciu”, 193-198.

²⁶ Buda, „Reuniunea „Sf. Maria””, 16.

avea să preia în 1939 conducerea societății clujene.

Urmărind datele legate de membrele comitetului societății la 1928, se poate constata prezența în cadrul acestuia a soțiilor unor cunoscuți universitari clujeni. De remarcat e și numele Oliviei Deleu, președintă a Societății *Caritatea*, sau al Anei A. Papp, președintă a Societății *Cununa Surorilor de Cruce*.

Privită în perspectiva evoluției sale în timp, Reuniunea *Sfânta Maria* a Femeilor Române Greco-Catolice nu a fost o *reuniune mariană tipică*. Fără a-și neglija îndatoririle spirituale și îndeplinind toate devoțiunile prescrise de statute, a fost însă mai curând o alternativă la reuniunile mariane clasice, mai pragmatică și ancorată în realitățile cotidiene.²⁷

A doua mare reuniune de femei clujeană aflată sub patronajul bisericii a fost cea a femeilor ortodoxe. În 14 aprilie 1920, a avut loc la Cluj, în casa Rosettei N. Petala, soția generalului Nicolae Petala, comandantul Corpului VI Armată din Cluj, o întâlnire în care s-a pus problema creării unei asociații a femeilor ortodoxe la Cluj.²⁸ Ideea venea pe fondul unei susținute activități a Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române (SONFR), fondată în anul 1910 la București și aflată acum sub președinția Alexandrinei Cantacuzino, de înființare de filiale în noile provincii ale României Mari.²⁹ Societatea femeilor ortodoxe din Cluj s-a constituit ca filială a SONFR, adoptând obiectivul societății mamă acela de: „dezvoltarea culturii și educațiunii copiilor români din punctul de vedere religios și național” și statutele acesteia, cu completarea privind susținerea de către filiala clujeană a construirii unei Catedrale Ortodoxe în

oraș. Președintă a fost aleasă Rosette N. Petala, iar secretară Elena Popescu-Voitești.³⁰

În primii ani, principala preocupare a societății a fost adunarea de fonduri pentru renovarea Bisericiuței din Deal și pentru viitoarea Catedrală Ortodoxă. Însă, la nivelul conducerii, societatea a fost marcată la începuturile sale de numeroase schimbări și neînțelegeri în cadrul comitetului. După moartea Rosettei Petala în 1921, postul de președintă a fost lăsat vacant un an în semn de doliu, fiind ocupat în 1922 de Maria Florescu, tot soție de general. Cum, în 1923, Maria Florescu a părăsit Clujul schimbându-și domiciliul, locul său a fost ocupat, în octombrie 1923, de Silvia Comșa. Contestată, aceasta a demisionat în 1924 și, din nou, postul de președintă a rămas vacant un an. În februarie 1925, a fost aleasă în funcția de președintă Elena Popescu-Voitești.³¹

Elena Popescu-Voitești, născută Tomescu, a fost soția profesorului universitar Ion Popescu-Voitești. Stabilirea cuplului la Cluj, în 1919, a fost legată de intrarea lui Ion Popescu-Voitești în corpul profesoral al Universității, el fiind considerat organizatorul învățământului geologic românesc din Transilvania.³²

Timp de trei ani, funcția de președintă a filialei clujene a SONFR din Cluj a fost deținută de Elena Popescu-Voitești, din 1925 până în 1928, o perioadă de așezare și diversificare a activităților. Perspectiva sa personală asupra activismului feminin transpusă la nivelul societății al cărui lider a fost, a accentuat particularitățile locale ale acesteia, în spiritul cărora a solicitat în numele filialei un regulament separat.³³ Preocuparea principală a societății a rămas legată de adunarea

²⁷ Ibid., 22.

²⁸ Alexandrescu, „Privire asupra”, 75.

²⁹ Elvira Ecaterina Ivănescu, *Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române (1910-1948; 1990-2001)* (Craiova: Universitaria, 2001), 180, 184.

³⁰ Alexandrescu, „Privire asupra”, 75.

³¹ Ibid., 76.

³² Alexandru Maxim, „Profesorul Voitești”, *Transilvania*, 76, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1945: 59-67.

³³ Elena Popescu-Voitești, „Societatea ortodoxă națională a femeilor române – filiala Cluj - Raportul prezidentei Doamna Elena P. Voitești asupra activității acestei filiale de la înființare până astăzi (20 Aprilie 1920 — 1 Iulie 1925) prezentat la Congresul Societății

de fonduri pentru Biserița din Deal, Catedrala Ortodoxă și tipărirea Bibliei în alfabetul Braille. Activitatea educativă, de propagandă religioasă și națională s-a materializat în organizarea de conferințe pentru tineretul intelectual, de șezători cu caracter educativ pentru muncitori, tipărirea de conferințe, slujbe religioase pentru școlari și sprijinirea studiului religiei ortodoxe în școli prin recompensarea cu premii a elevilor studioși.³⁴ Societatea nu a desfășurat activități caritabile, neasumându-și acest profil, singurele ajutoare fiind oferite în scopuri culturale, pentru ridicarea unor biserici sau monumente în alte localități.³⁵ Nu în ultimul rând, membrele societății au participat la comemorări, festivități, dar și la diverse acțiuni patronate de alte societăți ale femeilor clujene.³⁶

În anul 1925, președinta lucra cu un comitet alcătuit din 23 de doamne și 6 bărbați de încredere, societatea numărând 186 de membri. Acest număr mic de membri, în opinia liderei, era cauzat de diversitatea confesională specifică Ardealului.³⁷ În aceste condiții, o aspirație a mandatului Elenei Popescu-Voitești a fost apropierea celor două confesiuni românești, ortodoxă și greco-catolică.³⁸

Dintre colaboratoarele apropiate Elenei Popescu-Voitești sunt de amintit cele două vicepreședinte ale societății, Constanța Bogdan-

Duică și Vera Bohățiel.³⁹ Prima a fost soția cunoscutului critic și istoric literar, profesor universitar Gheorghe Bogdan-Duică și o figură reprezentativă a învățământului preșcolar din Cluj.⁴⁰ În ce o privește pe Vera Bohățiel, era soția arhitectului clujean Leo Bohățiel.⁴¹ De amintit mai este și faptul că, în timpul mandatului Elenei Popescu-Voitești, au intrat în societate Zina Moroianu, în mai 1925, iar în ianuarie 1926, Sofia Meteș, ambele viitoare președinte ale reuniunii.⁴²

În anul 1928, Elena Popescu-Voitești a demisionat din funcția de președintă invocând motive de sănătate, dar a deținut în continuare funcția de președintă de onoare și, ca o recunoaștere a meritelor activității sale, a fost decorată cu medalia *Răsplata muncii pentru biserică* clasa I. A mai rămas la Cluj până în anul 1936, când profesorul Popescu-Voitești s-a mutat la Universitatea din București.

Funcția de președintă a societății a fost ocupată de Zina Moroianu, sora istoricului Pavel Gore, cunoscut militant pentru Unirea Basarabiei cu România. S-a căsătorit cu economistul și diplomatul Gheorghe Moroianu, profesor universitar la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj între anii 1921-1938, care fusese și el implicat în lupta pentru cauza Unirii.⁴³

ținut în București la 26—29 Iunie 1925" (III), *Renașterea*, III, nr. 32, 9 aug. 1925: 3-4.

³⁴ Elena Popescu-Voitești, „Societatea ortodoxă națională a femeilor române – filala Cluj - Raportul prezidentei Doamna Elena P. Voitești asupra activității acestei filiale de la înființare până astăzi (20 Aprilie 1920 — 1 Iulie 1925) prezentat la Congresul Societății ținut în București la 26—29 Iunie 1925" (II), *Renașterea*, III, nr. 31, 2 aug. 1925: 4-5; Elena Popescu-Voitești, „Darea de seamă asupra activității Comitetului Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor române, Filiala Cluj pe anul 1927", *Renașterea*, VI, nr. 30, 22 iul. 1928: 1-6.

³⁵ Popescu-Voitești, „Societatea ortodoxă" (III), 3-4.

³⁶ Popescu-Voitești, „Darea de seamă", 1-6.

³⁷ Elena Popescu-Voitești, „Societatea ortodoxă națională a femeilor române – filala Cluj - Raportul

prezidentei Doamna Elena P. Voitești asupra activității acestei filiale de la înființare până astăzi (20 Aprilie 1920 — 1 Iulie 1925) prezentat la Congresul Societății ținut în București la 26—29 Iunie 1925" (I), *Renașterea*, III, nr. 29, 19 iul. 1925: 1-2.

³⁸ Popescu-Voitești, „Societatea ortodoxă" (III), 3-4.

³⁹ Octavian Costea, „Raport despre activitatea Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, Filiala Cluj, în anul 1925", *Renașterea*, IV, nr. 18, 2 mai 1926: 7.

⁴⁰ Cosma, *Din istoria*, 76-79.

⁴¹ Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. I (Cluj-Napoca: Dacia, 1994), 238.

⁴² Costea, „Raport despre", 7.

⁴³ Gheorghe Munteanu, Ionuț Tănase, „George Moroianu – apostolul unirii tuturor românilor", *Țara Bârsei. Revistă de cultură*, nr. 4 (2005): 98-100.

Astfel, participarea Zinei Moroianu la acțiunile pentru Unire din Basarabia nu a fost întâmplătoare. Olimpiu Boitoș avea să mărturisească rolul jucat de salonul de la Odessa al Zinei Moroianu în propagarea și susținerea ideii unirii Basarabiei cu România.⁴⁴

La Cluj, Zina Moroianu s-a înscris oarecum firesc în societatea femeilor ortodoxe din localitate, o societate de propagandă moral – religioasă și națională. A ocupat funcția de președintă în anul 1928, fiind deținătoarea unuia dintre cele mai longevive mandate la conducerea acestei societăți, încheiat în 1938. Ideologic și discursiv s-a menținut în vechiul făgaș stabilit de înaintașe. În domeniul editorial, nu a fost preocupată de probleme feministe, preferând traduceri din literatură rusă.⁴⁵

Fără a reconsidera obiectivele majore ale societății, ca un element de noutate în perioada mandatului Zinei Moroianu a fost inițierea unor gesturi filantropice orientate spre ortodocșii săraci din oraș.⁴⁶ Apoi, în anul 1930, a fost finalizată tipărirea Bibliei în alfabetul Braille.⁴⁷ Tot sub președinția Zinei Moroianu, pe lângă străduințele depuse pentru înălțarea și împodobirea Catedralei și a Bisericii *Sf. Nicolae* din Calea Regele Ferdinand, societatea a fost

implicată în anul 1934 în înființarea mănăstirii de călugărițe, surori de caritate, *Sf. Elisabeta* din Cluj.⁴⁸

În anul 1929, societatea a ajuns la 356 de membre.⁴⁹ Între adepți s-au numărat începând din 1930 Lucreția Barbul, președinta Societății *Principele Mircea* din Cluj, Eliza Constantinescu-Bagdat, vicepreședintă a filialei clujene a Grupării Femeilor Române.⁵⁰ Alte lidere ale activismului feminin clujean interbelic s-au alăturat societății: Marcela Fabius, urmașa Lucreției Barbul la președinția Societății *Principele Mircea*, Elena Bratu, președinta Societății Femeilor Creștine din Cluj. Alături de Zina Moroianu, deosebit de activă a fost în această perioadă Sofia Meteș care, în anul 1931, avea să urce în ierarhia conducerii societății la statutul de vicepreședintă.⁵¹ La 19 aprilie 1931, ca semn al recunoașterii meritelor pentru activitatea desfășurată, Zina Moroianu, Vera Bohățiel și Sofia Meteș au fost decorate cu *Răsplata muncii pentru biserică* clasa I.⁵²

În anul 1938, după un mandat foarte scurt de președintă al Elenei Ștefănescu-Goangă, funcția a fost preluată în același an de Sofia Meteș, soția lui Ștefan Meteș, preot și istoric cu amplă activitate editorială care, în 1920, a ocupat funcția de director al Arhivelor Statului din Cluj.⁵³

⁴⁴ Olimpiu Boitoș, „Realități basarabene”, *Lucefărul*, Serie nouă, IV, nr. 3, martie 1944: 108.

⁴⁵ A.I. Kuprin, „Sulamita [Sulamith]”, *Cosânzeana*, nr. 3, 1927: 42-43.

⁴⁶ Zina Moroianu, „Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române filiala — Cluj. Dare de seama asupra activității comitetului pe anul 1929/30”, (I), *Renașterea*, VIII, nr. 47, 23 nov. 1930: 4; Zina Moroianu, „Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române filiala — Cluj. Dare de seama asupra activității comitetului pe anul 1929/30”, (II), *Renașterea*, VIII, nr. 48, 30 nov. 1930: 3-4; Zina Moroianu, „Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române filiala — Cluj. Dare de seama asupra activității comitetului pe anul 1929/30”, (III), *Renașterea*, VIII, nr. 49, 7 dec. 1930: 4-5.

⁴⁷ „Adunarea generală a Societății ortodoxe naționale a femeilor române, filiala Cluj”, *Renașterea*, IX, nr. 17, 26 april. 1931: 5-6.

⁴⁸ Iosif Naghiu, „Mănăstirea „Sf. Elisaveta” din Cluj”, *Viața ilustrată*, V, nr. 2, febr. 1938: 16.

⁴⁹ Sofia Meteș, „Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române - filiala Cluj. Raportul Dnei Secretară Sofia Meteș, citit la adunarea generală a Filialei, la 5 Maiu 1929”, *Renașterea*, VII, nr. 45, 10 nov. 1929: 1-4.

⁵⁰ „Adunarea generală a Societății ortodoxe naționale a femeilor române, filiala Cluj”, *Renașterea*, VIII, nr. 49, 7 dec. 1930: 4-5.

⁵¹ „Adunarea generală a Societății femeilor ortodoxe române, filiala Cluj”, *Renașterea*, XV, nr. 15, 11 april 1937: 2.

⁵² „Adunarea generală”, 1931, 5-6.

⁵³ *Clujeni ai secolului 20. Dicționar esențial*, coord. Tiberiu Iancu (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2000), 202.

De la intrarea sa în filiala clujeană a SONFR, Sofia Meteș s-a dovedit o membră extrem de activă și influentă. Relația ei cu Alexandrina Cantacuzino, președinta SONFR, s-a răsfrânt asupra demersurilor Sofiei Meteș pe tărâmul activismului feminin clujean și a evidențiat și afinități la nivel ideologic și discursiv.

Încă din perioada președinției Zinei Moroianu, la nivelul SONFR s-a declanșat o criză cu reverberații locale, cu două momente culminante: unul în anul 1935 și altul în 1939. A început cu contestarea autorității Alexandrinei Cantacuzino, căreia i s-a reproșat că, în calitatea sa de președintă a unei societăți cu caracter confesional, avea tendința „de a da manifestărilor sale publice un pronunțat caracter feminist, internațional”. Cum Alexandrina Cantacuzino nu a cedat, s-a produs o divizare la nivelul organizației centrale și implicit a filialelor, care s-au alăturat unei tabere sau alteia, cea clujeană susținând-o pe Alexandrina Cantacuzino. Practic, în 1935, funcționau în paralel două Comitete Centrale, iar conflictul a fost dus în instanță care, în 1939, a constatat ilegalitatea actelor comitetului condus de Alexandrina Cantacuzino. Ca urmare, s-a constituit la nivel central o Comisie Interimară, în fruntea căreia a fost numită Aretia Gh. Tătăărăscu.⁵⁴

Relația filialei clujene cu noua conducere a devenit încordată, demersuri precum susținerea înzestrării armatei fiind contestate de la București, de unde s-a sugerat că nu acesta era rolul SONFR. Dar, filiala clujeană și-a continuat activitatea pe această direcție, susținerea înzestrării armatei fiind considerată un obiectiv primordial. În acest scop, filiala a donat din fondurile sale suma de 100.000 de lei și a strâns

efectele necesare pentru a putea organiza, la nevoie, un spital propriu pentru îngrijirea soldaților răniți.⁵⁵ Totodată, s-a întărit discursul naționalist.

Concluzionând pe marginea activității acestei societăți, se poate afirma că s-a construit și dezvoltat în jurul a două concepte: *pietate* și *naționalism*, a doua componentă devenind predominantă spre a doua jumătate a deceniului al treilea.

Societăți caritabile

Activismul feminin românesc clujean s-a manifestat și în cadrul unor societăți constituite exclusiv în jurul unor scopuri caritabile, pentru acordarea de asistență socială și sanitară celor defavorizați. Una dintre cele mai puternice și prestigioase societăți de acest tip a fost Societatea *Caritatea*, condusă de Olivia Deleu.

Născută într-o familie de intelectuali, Olivia a studiat la Institutul de domnișoare al călugărițelor catolice din Mindelheim, Bavaria și, tot acolo, a urmat în paralel Conservatorul, absolvit, în anul 1898, cu diploma de profesor de muzică pentru școlile normale și secundare, un pionierat pentru acele vremuri. Și-a început cariera didactică la Brașov, participând și la diferite evenimente artistice locale.⁵⁶ S-a căsătorit cu Victor Deleu, avocat, fruntaș al mișcării naționale din Sălaj, apoi militant național-țărănist, cu care a avut un fiu.⁵⁷ Cuplul s-a stabilit la Cluj în toamna anului 1919, unde Victor Deleu a ocupat funcția de primar între anii 1932-1933. Olivia Deleu a activat în diverse asociații clujene: *Caritatea*, ASTRA, Reuniunea *Sfânta Maria* a femeilor greco-catolice și

⁵⁴ Alexandrescu, „Privire asupra”, 77-80.

⁵⁵ Ibid., 80-81.

⁵⁶ Mihaela Sabou, „Doamne de poveste ale Sălajului. Olivia Deleu și Olguța Cîmpeanu”, *Acta Musei Porolissensis. Istorie-Etnografie*, XXXIX (2017): 235-236.

⁵⁷ Doru E. Goron, Ioan Ciocian, Valentin Dărăban, *Victor Deleu 1876-1939* (Zalău: Tehno-Print, 1999), 41-46.

Asociația Ardeleană *Cercul Ronsard*, pentru răspândirea limbii și culturii franceze.

Remarcabilă a fost activitatea Oliviei Deleu în cadrul Societății *Caritatea*, pe care a inițiat-o și a cărei președinție a deținut-o din 1922. Între membrele comitetului s-au regăsit: Maia Dragomir, Elena Pușcariu, Maria Hațieganu etc., reprezentante ale altor societăți de femei: Marioara Șerban, Hilda Beșa, care au desfășurat activități caritabile și prin societatea *Fondul Operelor de binefacere ale A.S.R. Principesa Elena*.⁵⁸

Obiectivul *Carității* a fost lupta împotriva tuberculozei și ajutorarea tinerilor confrunțați cu această patologie, prin susținerea și dezvoltarea sanatoriului de la Colibița.⁵⁹ Olivia Deleu s-a implicat personal în înființarea și activitatea sanatoriului, unde se asigurau cure de recuperare pentru studenți și elevi cu probleme pulmonare. Demersurile pentru ridicarea complexului au început în 1923, finanțarea fiind asigurată din donații private, sume provenite de la Ministerul Sănătății și Liga Națională Antituberculoasă, din colecte organizate cu prilejul balurilor mascate și spectacolelor de binefacere ale *Carității*. În 1931, Universitatea a încheiat o înțelegere cu societatea *Caritatea* pentru construirea unui pavilion de 40 de paturi destinat studenților săi, gospodărirea acestuia căzând în sarcina societății.⁶⁰ Pavilionul studentesc a fost inaugurat cu mare fast în vara anului 1932. Sanatoriul a funcționat până la Al Doilea Război Mondial când, activitatea Societății *Caritatea* s-a stins treptat, construcțiile căzând în ruină.

O altă societate cu scopuri caritabile a fost Societatea *Fondul Operelor de binefacere ale A.S.R. Principesa Elena*, constituită în anul 1924, din inițiativa principesei Elena, care s-a extins prin filiale și în Ardeal. Mai mulți ani, filiala clujeană a fost condusă de Marioara Șerban.

Fiică a profesorului Iosif Blaga din Lančrăm (înruđit cu Lucian Blaga), Marioara Șerban și-a început studiile de filosofie la Budapesta, apoi filologie germană și pedagogie la München, pe care le-a continuat la Universitățile din Uppsala, Oslo și Paris, unde familia l-a însoțit pe tatăl său, trimis cu diferite însărcinări de guvernul român. A obținut licența la Sorbona și s-a logodit la Paris cu Mihai Șerban, aflat printre delegații români la Conferința de Pace. După semnarea Tratatului de Pace, familia s-a înapoiat definitiv în țară, stabilindu-se la Cluj.⁶¹ Mihai Șerban, cu studii în comerț, agronomie și drept la Viena, Halle, Zürich și două doctorate în agronomie și drept, avea să ocupe funcția de profesor universitar la Academia de Înalte Studii Agronomice până în anul 1947, exercitând mulți ani și funcția de rector. Apropiat al lui Maniu și Vaida-Voevod, a ocupat și funcții guvernamentale.⁶² În ce o privește pe Marioara Șerban, deși titrată nu a profesat, mulțumindu-se cu rolul de stilizatoare, traducătoare și dactilografă a soțului ei, cu care lucra aproape permanent. Grijă pentru cei trei copii ai ei nu a împiedicat-o să se implice în activismul feminin local, în cadrul Societății *Fondul Operelor de binefacere ale A.S.R. Principesa Elena*, dar și a Asociației pentru ocrotirea studenților universitari, a Societății *Caritatea*, a Societății

⁵⁸ „Adunarea generală a societății de binefacere clujene *Caritatea*”, *Societatea de mâine*, III, nr. 11, 14 mar. 1926: 207.

⁵⁹ [Sanitarius], „Opera *Carității*”, *Înfrățirea Românească. Organ al Ligii Apărării Național Creștine*, II, nr. 10, 15 mar., 1926: 13-14.

⁶⁰ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj pe anul școlar 1930-1931 (1931)*: 17, 305.

⁶¹ Virgil Mihaiu, „Variațiuni pe tema unei fotografii din R.I.”, *România literară*, nr. 24, 2013, https://arhiva.romanialiterara.com/index.pl/variaiuni_p_e_tema_unui_fotografii_din_r.l.

⁶² Gabriela Adina Marco, „Mihai Șerban. Un arădean participant la Conferința de Pace de la Paris (1920)”, *Analele Aradului*, VI, nr. 6 (2020): 80-83.

Femeilor Ortodoxe, a Asociației Femeilor Universitare.⁶³

Marioara Șerban a înființat, în mai 1928, filiala clujeană a *Fondului Operelor de binefacere ale A.S.R. Principesa Elena*. Funcția de președintă de onoare a fost deținută de soția lui Alexandru Vaida-Voevod. Prin această societate erau asistați copiii din familii nevoiașe, erau trimiși în Colonia de vară Principesa Elena de la Mangalia, și se făceau donații către aceștia cu diverse prilejuri sau sărbători din an.⁶⁴

În a doua jumătate a deceniul al IV-lea al secolului trecut, funcția de președintă a societății a trecut la Laetiția Ghidionescu. Provenită din cunoscuta familie Negri, s-a căsătorit în anul 1908 cu Vladimir Ghidionescu, pedagog, profesor al Universității clujene, director al Laboratorului de pedologie și pedagogie experimentală. Profesoară și ea, Laetiția Ghidionescu a realizat și traduceri din franceză și engleză.⁶⁵

O altă societate de ocrotire a fost filiala Clujeană a Societății *Principele Mircea pentru Protecția Copiilor în România*. Societatea mamă a fost fondată la București în anul 1919, din inițiativa și sub protecția reginei Maria, îndurerată de pierderea, în 1916, a fiului ei de patru ani, Mircea, cât și de dramele umane generate de război. Funcția de vicepreședintă a fost deținută de Lia Brătianu. Societatea avea ca scop ocrotirea copilului, a femeii însărcinate și a mamei lehuze sau care alăpta. Ea și-a propus prin Statute

crearea de dispensare, educație sanitară, profilaxie și puericultură, înființarea de leagăne, grădini pentru copii, cantine și cămine pentru lehuze, colonii de vară, deschizându-și filiale în aproape toate orașele României.⁶⁶ Filiala clujeană a fost înființată în 1920, conducerea ei fiind asumată de Sanda I. Mateiu în calitate de președintă, secretară Elena E. Cadariu, casieră Maria Martinovici.⁶⁷

Sanda I. Mateiu, născută Ulubeanu, a profesat până la căsătorie la Chișinău, unde a fost directoare a Școlii Eparhiale. A studiat teologia în Anglia, absolvind în 1915 Institutul biblic din Glasgow, fiind menționată ca prima femeie absolventă de teologie din România.⁶⁸ S-a căsătorit cu Ion I. Mateiu specialist în drept, profesor la Academia Comercială din Cluj, rector al acesteia între anii 1938-1940, cu care a avut trei copii.⁶⁹

Viața de familie n-a împiedicat-o pe Sanda Mateiu să dezvolte o bogată activitate publicistică și să activeze intens în plan social. S-a remarcat în primul rând ca fondatoare a unor reviste pentru femei („Lumina femeii” la Cluj, apoi „Căminul nostru”, „Femea de mâine” și „Familia de mâine” în capitală), a publicat articole literare, teologice și programatice în numeroase periodice, a publicat poeme („Bucuria vieții”), romanul *Taina arborelui de Myonga* și manualul de limbă engleză pentru copii, *English Book for Children in Romania*, împreună cu Maud Griffiths-Belbin. A

⁶³ Mihaiu, „Variațiuni pe tema”.

⁶⁴ At. Motogna, „Fondul operelor de binefacere ale A.S.R. Principesa Elena, secția Cluj”, *Înfrățirea Românească*, V, nr. 6, 15 ian. 1929: 73.

⁶⁵ Lucian Nastasă, *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari” (1864-1948)* (Cluj-Napoca: Limes, 2010), 182.

⁶⁶ Maria Mihăilescu, „Societatea Principele Mircea”, *Cronica Vrancei*, XI (2011): 177-178; Cornel Radu, „Rolul social al dispensariilor pentru copii sugari” (I), *Societatea de Mâine*, II, nr. 34-35, 23-30 aug. 1925: 606-607.

⁶⁷ „Dela Societatea Principele Mircea”, *Gazeta Transilvaniei*, 84, nr. 116, 31 mai 1921: 2; „Dela Societatea Principele Mircea”, *Patria*, nr. 113, 28 mai 1921: 2.

⁶⁸ Iosif E. Naghiu, „Prima româncă studentă în teologie. D-na Sanda I. Mateiu”, *Gazeta ilustrată*, VII, nr. 4-5, april. – mai 1938: 45; Sanda I. Mateiu, „Renașterea bisericii noastre. Drumuri nouă”, *Telegraful român*, LXVII, nr. 4, 10-23 ian. 1919: 2.

⁶⁹ Ioan Ciupea, Virgiliu Țărău, *Liberali clujeni. Destine în Marea Istorie*, vol. II – *Medalioane* (Cluj-Napoca: Mega, 2007), 232-233.

conferențiat frecvent la diferite întruniri pe teme religioase și naționale, a susținut emisiuni radiofonice. A fost inspectoare a cercetașelor, activistă în cadrul mai multor societăți de femei (Asociația Creștină a Femeilor Române, Societatea pentru vestirea Evangheliei), ulterior în cadrul Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale, condus de Maria Antonescu.⁷⁰ Imediat după război, a intenționat înființarea la Cluj a Ligii pentru emanciparea progresivă a femeii⁷¹ și a inițiat, așa cum arătam, activitatea filialei clujene a Societății *Principele Mircea pentru Protecția Copiilor din România*.

În anul 1925, părăsind Clujul, Sanda I. Mateiu a demisionat din funcția de președintă a acestei societăți, care a fost preluată pentru scurt timp de Maria Martinovici.⁷² Maria Martinovici, născută Bărbuceanu, s-a căsătorit în anul 1906 cu Constantin Martinovici⁷³, care, cu studii superioare la București și Hohenheim în Germania și o specializare la Bonn, a făcut carieră în învățământul universitar agronomic la Cluj, fiind primul rector al Academiei Agricole din Cluj, organizator al facultății de Agronomie unde a funcționat până la sfârșitul vieții.⁷⁴

În anul 1925, una din funcțiile de vicepreședinte a Societății *Principele Mircea pentru Protecția Copiilor din România* i-a revenit Lucreției Barbul care, mai târziu, în cadrul Adunării generale din ianuarie 1927, a preluat funcția de președintă de la Maria Martinovici, după demisia ei. Ca semn de recunoaștere a meritelor activității desfășurate, Maria

Martinovici a fost proclamată președintă de onoare a societății. În acest context a început Lucreția Barbul cel mai lung mandat la conducerea filialei clujene a Societății *Principele Mircea pentru Protecția Copiilor din România*.⁷⁵

Lucreția Barbul a fost originară din Hălmagiu, fiică a notarului cercual Gheorghe Ionescu, împușcat în timpul evenimentelor revoluționare din Ungaria, la Mezőtur. A studiat la școala confesională din Ciuci, unde se mutase cu familia, apoi la Timișoara și Sibiu. S-a căsătorit cu Eugen Pavel Barbul, bibliolog și istoric literar, director al Bibliotecii Universității între 1920-1935. Au avut patru copii, dintre care mai cunoscut este Gheorghe Barbul, fost secretar al lui Ion Antonescu.⁷⁶

În perioada în care a locuit la Cluj, Lucreția Barbul a fost implicată timp de 15 ani în activitatea culturală, religioasă și filantropică locală, fiind membră a Societății Femeilor Ortodoxe, din 1931 membră în Comitetul de conducere al acesteia, dar și președintă a Societății *Principele Mircea*, filiala locală. La mijlocul anilor 1930, a predat funcția de președintă a acestei societăți Marceli Fabius, soția avocatului Ștefan Fabius.⁷⁷

Cea mai importantă operă de ocrotire socială și sanitară a filialei clujene a fost dispensarul *Principele Mircea*. A fost inaugurat la 10 iunie 1923 în Mănăștur, cartier cu populație românească majoritară, care la acea dată nu dispunea, spre deosebire de alte cartiere ale Clujului, de un dispensar. Activitatea acestuia s-a

⁷⁰ Cosma, *Din istoria*, 193-203.

⁷¹ „Mișcarea feminină din țară. „Liga pentru emanciparea progresivă a femeii” — Inițiativa revistei *Lumina Femeii*”, *Patria*, 3, nr. 207, 16 sept. 1921: 1.

⁷² „Adunarea Soc. *Principele Mircea*”, *Universul*, 43, nr. 76, 2 april. 1925: 2.

⁷³ „Cununie”, *Gazeta Transilvaniei*, 69, nr. 220, 5 oct. 1906: 2.

⁷⁴ *Clujeni ai secolului*, 194; Ciupea, Țărău, *Liberalii clujeni*, 230-231.

⁷⁵ „Adunarea Soc. *Principele Mircea*”, *Patria*, 9, nr. 18, 27 ian. 1927: 3.

⁷⁶ Viorel Câmpean, Marta Cordea, „Eugen Pavel Barbul, un bibliolog născut pe plaiuri sătmărene”, *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, XII (2013): 249-267; Marta Cordea, „Lucreția Barbul, inițiatorea și președinta *Asociației Româncelor Sătmărene*”, *Eroii neamului*, Serie nouă, VI, nr. 3 (20), sept. 2014: 46-49.

⁷⁷ Petre Vlad, *Probleme demografice clujene și raport de activitate pe anul 1935* (Cluj, [s.a]), 122-124.

concentrat în primul rând pe asistența infantilă, începând modest, cu o singură zi de consultație, mai apoi 4 zile de consultații săptămânal.⁷⁸ Mănășturul era un cartier de muncitori și țărani, cu o natalitate ridicată ce impunea preocuparea pentru copii, pentru îngrijirea lor și combaterea mortalității infantile care atingea 21%, între cauzele sale numărându-se munca în fabrici a mamelor, alimentarea precoce a copiilor cu lapte de vacă nesterilizat, lipsa educației celor care îngrijeau copiii, suprapopularea locuințelor, alcoolismul, bolile venerice etc. Una dintre problemele majore a fost cea a alimentației sugarilor, urmărindu-se înființarea unei bucătării de lapte pentru asigurarea de lapte sterilizat sugarilor, dar și a unei infirmerii unde puteau fi îngrijiți copiii cu afecțiuni digestive sau pulmonare. Un alt obiectiv urmărit a fost îngrijirea răspândirii bolilor venerice, a sifilisului, ce impunea tratarea atât a copiilor cât și a părinților.⁷⁹

O altă societate în care activau în majoritate femeile a fost *Crucea Roșie*. Filiala clujeană, una din primele filiale ale acesteia din Ardeal, s-a constituit la 22 mai 1919, sub președinția Sidoniei Docan⁸⁰, care și-a asumat și inițiativa de înființare.

Sidonia Docan a fost fiica avocatului clujean Alexa Popp și a Anei Popp de Lemeni, care a jucat un rol major, amintit deja, în mișcarea femeilor clujene. A absolvit medicina la Universitatea din Viena și a fost soția lui George I. Docan, mare proprietar și locotenent de cavalerie în rezervă. În

toamna anului 1918, ea a fost martora desfășurării evenimentelor premergătoare Unirii în calitate de secretară a Sfatului Național Român din Cluj și a participat la Adunarea Națională de la Alba Iulia ca delegată a Reuniunii *Sf. Maria* a Femeilor Române din Cluj. După 1918, a activat ca inspectoare a Ministerului Ocrotirii Sociale.⁸¹

Sidonia Docan a lucrat cu mama sa, Ana Popp, în cadrul *Ambulanței Petran*, unde a condus activitatea secției pentru răniți.⁸² Încă din timpul războiului, din notițele sale răzbate dorința ei de a înființa o filială a Crucii Roșii Române la Cluj, aspirație pe care a împlinit-o după război.

Prin programul acestei societăți s-a urmărit îngrijirea soldaților răniți și bolnavi, înființarea unei cantine în gara Cluj, în timpul războiului. De asemenea, copii și tineri săraci au fost trimiși în coloniile școlare de la Marea Neagră, s-au făcut demersuri pentru deschiderea căminului studenților în medicină.⁸³ Au fost împărțite ajutoare familiilor nevoiașe în timpul iernii, s-au împărțit daruri de Crăciun pentru copii cu deficiențe. Filiala s-a implicat și în acțiuni de anvergură națională precum ajutorarea bolnavilor de lepră din Lărgeanca, iar, în anii 1928-1929, s-au trimis ajutoare alimentare în Basarabia. Nu în ultimul rând, s-au organizat conferințe și cursuri speciale în colaborare cu armata și toate instituțiile civile și bisericești din Cluj. În anul 1939, filiala clujeană avea brevetate peste 30 de infirmiere voluntare, a răspândit numeroase broșuri sanitare, a organizat diferite

⁷⁸ Axente Iancu, „Ocrotirea infantilă în Cluj-Mănăștur”, *Societatea de mâine*, I, nr. 10, 15 iun. 1924: 226-227.

⁷⁹ Cornel Radu, „În cartierul Mănăștur din Cluj”, *Societatea de mâine*, II, nr. 13, 29 mart. 1925: 224-225; Cornel Radu, „Rolul social al dispensarului pentru copii sugari” (II), *Societatea de mâine*, II, nr. 36-37, 6-13 sept. 1925: 624.

⁸⁰ Od. Apostol, „Din istoricul *Crucii Roșii*”, *Viața ilustrată*, VI, nr. 2, dec. 1939: 18.

⁸¹ Cornel Țucă, „Activitatea Senatului Național Român (Cluj) oglindită în notițele Sidoniei Docan”, *Buletinul*

Arhivelor Militare Române. Document. 150 de ani de la Unirea Principatelor, XII, nr. 1(43) (2009): 26-27, 30.

⁸² Lucian Dronca, *Din politica financiară a românilor ardeleni. Banca „Economul” din Cluj (1886-1918)* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1999), 150-151; Luminița Popescu, „Solidaritate și caritate la româncele din Ungaria în anii marelui război”, *Crisia*, XLVIII (2018): 196.

⁸³ „Feminismul, o importantă problemă a veacului nostru”, *Gazeta ilustrată*, I, nr. 3, dec. 1932: 11.

serbări în scop filantropic. Numărul de membri ai filialei clujene a ajuns la 632.⁸⁴

Alte solidarități de gen în jurul unor obiective specifice

O asociație laică a femeilor, cu caracter tradiționalist și naționalist, a fost Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj, înființată în februarie 1925, sub conducerea Elenei Bratu. Cele trei direcții de acțiune ale reuniunii au fost: constituirea unei solidarități de gen, religioase și naționale; asistența socială a studenților *creștini*, de altfel principala preocupare a acestei organizații; sprijinirea industriei și comerțului *creștin*, cu precădere a cooperăției, pentru dezvoltarea unei elite economice și sociale românești în Cluj și în Transilvania, unde la acea dată predominau comercianții și antreprenorii maghiari și evrei. Pe lângă aceste trei mari direcții de acțiune, se regăsesc în statutele societății și anumite prevederi general valabile pentru majoritatea societăților de femei, între care protejarea văduvelor, a orfanilor de război și a familiilor sărace din Cluj. Reuniunea susținea și terminarea Catedralei Ortodoxe din Cluj și a bisericii de la Mausoleul de la Mărășești, obiective împărtășite cu filiala locală a SONFR.⁸⁵ Apoi, cu toate că Reuniunea Femeilor Creștine nu milita în mod special pentru emanciparea politică a femeii, a abordat totuși această temă, în jurul căreia s-a desfășurat și o activitate propagandistică. Ca și Gruparea Femeilor Române, Reuniunea Femeilor Creștine s-a exprimat împotriva înscrierii femeilor în partidele politice, susținând vot în bloc al femeilor privind diverse probleme de ordin social sau național.⁸⁶ Pe această direcție s-a

înscriș și articolul Elenei Bratu, *Apel către femeile române*, prin care cerea participare la vot în alegerile locale, valorificarea experienței dobândite de bărbați în administrație, blamând politica și partidele politice, trasând o linie de demarcație între administrație și politica de partid.⁸⁷ Apoi, drepturile femeilor sau alte teme de interes precum: creșterea copiilor, religia și rolul ei în educație, ori problema alcoolismului, erau abordate de către membrele reuniunii în cadrul unor conferințe publice. Prin evenimentele culturale – serbări, concerte, baluri etc. – reuniunea și-a asigurat vizibilitatea în plan public, cât și o mare parte dintre fondurile folosite pentru atingerea principalelor sale obiective.⁸⁸

La conducere s-a aflat Elena Bratu, fondatoare și președinte executiv al societății, soția astronomului, matematicianului, universitarului Gheorghe Bratu, director al Observatorului Astronomic.⁸⁹ Titrată, cu un doctorat în drept, ea a fost prima femeie avocat în Clujul interbelic, a lucrat la același cabinet de avocatură cu Amos Frâncu și a susținut ideea românizării barourilor. Îmbrăcată mereu în costum național, purtându-și servieta doldora de dosare, avocata Elena Bratu era o apariție aparte pe străzile Clujului acelor timpuri.⁹⁰ Afinitățile ideologice naționaliste aveau să marcheze și activitatea sa în plan social și editorial, iar discursul său a fost unul radical, naționalist. Pe de altă parte, numele Elenei Bratu nu apare legat exclusiv de Reuniunea Femeilor Creștine, ea activând și în cadrul Grupării Femeilor Române filiala Cluj și a societății Cununa surorilor de cruce din Cluj.⁹¹

⁸⁴ Apostol, „Din istoricul”, 18.

⁸⁵ Stan, „Asociaționismul cultural”, 134-136.

⁸⁶ Ibid., 142; Ghizela Cosma, *Femeile și politica în România. Evoluția dreptului de vot în perioada interbelică* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002), 71-87.

⁸⁷ Elena Bratu, „Apel către Femeile Române”, *Înfrățirea românească. Organul Central al Ligii Apărării Național Creștine*, VI, nr. 8, 15 febr. 1930: 89.

⁸⁸ Stan, „Asociaționismul cultural”, 147.

⁸⁹ *Clujeni ai secolului*, 54.

⁹⁰ Cosma, *Din istoria*, 121, 123-124.

⁹¹ Ibid., 123.

În reuniune, funcția de președintă de onoare a fost conferită Elenei Pop Hossu-Longin, fiica lui Gheorghe Pop de Băsești, soția lui Francisc Hossu-Longin, jurist și om politic angajat în lupta de emancipare națională.⁹² Ea a fondat Reuniunea Femeilor Române Sălăjene, a fost co-fondatoare și președintă a Reuniunii Femeilor Române Hunedorene, aleasă vicepreședintă a Uniunii Femeilor Române din Transilvania și Ungaria în 1913, la constituire. Cu bogata-i activitate în cadrul reuniunilor de femei din Transilvania, s-a bucurat de un real prestigiu care motivează și desemnarea sa ca președintă de onoare a Reuniunii Femeilor Creștine. De asemenea, putem să luăm în considerare și faptul că, între Elena Bratu și Elena Pop Hossu-Longin s-a născut o relație de strânsă prietenie.⁹³

Din 1929, a fost creată în cadrul reuniunii și funcția de vicepreședinte, deținută de Marietta Cătuneanu, soția profesorului Ion C. Cătuneanu, cunoscut pentru opiniile sale antisemite și Virginia Gh. Pamfil, soția profesorului universitar Gh. Pamfil. În ce privește membrele societății, erau soții de profesori universitari sau de intelectuali și înalți funcționari români din Cluj. Între acestea se aflau și lidere ale altor societăți de femei din Cluj precum: Livia Boilă, Zina Moroianu, mai târziu Eliza Constantinescu-Bagdat, Lucreția Barbul.⁹⁴

Organizatoric, societatea a urmărit să se dezvolte, au fost înființate societăți subordonate direct reuniunii, ca Societatea *Strasbourg*, au fost înființate filiale, precum cea de la Bistrița, în 1930.⁹⁵

⁹² Clujeni ai secolului, 147.

⁹³ Eugenia Glodariu, „Elena Pop Hossu-Longin și mișcarea feministă din Transilvania”, *Acta Musei Napocensis*, XIX (1982): 488-496; Marin Pop, „Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940) – reprezentantă de marcă a mișcării feministe din Transilvania” (I), *Caiete Silvane*, Serie nouă, Anul III, nr. 4 (28) mai 2007: 17-18; Marin Pop, „Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940) – reprezentantă de marcă a mișcării feministe din

În ce privește activitatea reuniunii în vederea realizării preconizatei *unități sufletești a femeilor creștine din Cluj*, membrele sale și-au asumat în mod conștient participarea la mai multe societăți de femei din Cluj, lansau invitații la adunările lor generale asociațiilor de femei din oraș, reușind să adopte unele măsuri comune, cum a fost constituirea în 1929 a unui birou pentru coordonarea activității artistico-literare a societăților femeilor în Cluj. Obiectivul primordial al reuniunii, sprijinirea tineretului fără mijloace, a studenților și elevilor, a fost urmărit prin nenumărate activități, ca adunarea de fonduri pentru un cămin și cantină pentru studenți și mai ales prin asistența financiară sau materială directă a studenților și elevilor. Încă din 1928, s-au constituit trei depozite financiare speciale pentru susținerea studenților săraci și valoroși de la Conservatorul din Cluj. De asemenea, pentru mulți dintre tinerii care frecventau școli profesionale se făceau eforturi de a le găsi un loc de muncă. Cât privește al treilea mare obiectiv al reuniunii, respectiv încurajarea industriei și comerțanților creștini, prin intermediul „Calendarului femeii”, publicația asociației, erau tipărite și difuzate reclame comerciale ale unor mici întreprinderi cu patroni români și reuniunea îndemna româncele din oraș să nu cumpere decât de la magazine românești. S-au făcut demersuri pentru a deschide un atelier de industrie casnică, unde să învețe cei săraci și să găsească de lucru femeile nevoiașe.⁹⁶

O societate aparte în peisajul activismului feminin interbelic a fost Asociația Femeilor

Transilvania” (II), *Caiete Silvane*, Serie nouă, Anul III, nr. 6 (30) iulie, 2007: 12-13; Marin Pop, „Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940) – reprezentantă de marcă a mișcării feministe din Transilvania” (III), *Caiete Silvane*, Serie nouă, Anul III, nr. 7(31), aug. 2007: 18-19.

⁹⁴ Stan, „Asociaționismul cultural”, 148.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid., 144-147.

Universitare Române, înființată și condusă de Alice Grințescu.

Alice Jeanne Pierrette Grințescu, născută Rodrigue, era originară din Geneva, din părinți de obârșie franceză. A urmat Facultatea de Științe a Universității din Geneva, susținând și un doctorat, fiind prima femeie care a obținut doctoratul în științe la această universitate. Până în 1912, a profesat în învățământul preuniversitar și în cercetare, publicând studii în domeniul științelor naturii.⁹⁷ S-a căsătorit cu Ion Grințescu, cu care a avut două fete. S-au stabilit în România, inițial la București, apoi, pentru câțiva ani, la Cluj. Venirea la Cluj a familiei, în 1919, a fost determinată de intrarea lui Ion Grințescu în corpul academic al Universității, în calitate de profesor de anatomie și fiziologie vegetală și, din 1923, în cel al Academiei de Înalte Studii Agronomice. În anul 1936, în urma transferului lui Ion Grințescu la București, familia a părăsit Clujul.⁹⁸

În România, Alice Grințescu a dezvoltat mai multe inițiative în domeniul asistenței sociale. În timpul războiului, când se afla la București, a deschis în propria casă un cămin de zi pentru îngrijirea copiilor femeilor muncitoare cât ele se aflau la muncă, iar soții pe front. Acest gen de activism l-a continuat Alice Grințescu și la Cluj, unde s-a concentrat asupra studentelor. În 1920, a constituit sub președinția sa Asociația pentru ocrotirea studentelor universitare din Cluj, urmărind deschiderea unui cămin pentru studente. Împreună cu câteva soții de profesori universitari și profesoare au trecut la adunarea de fonduri prin subscripții, improvizând rapid pentru început un cămin într-un local pus la dispoziție pentru un timp limitat de Resortul

regional al învățământului pentru Ardeal. Au achiziționat apoi un spațiu pe care l-au amenajat și, ulterior, l-au și supraetajat. În cămin erau primite în primul rând studentele din ultimul an de studii și cele ale căror părinți erau împovărați, cu mulți copii. Căminul și-a îndeplinit scopul până în anul 1925.⁹⁹ Tot Alice Grințescu a deschis în gara din Cluj un birou de informații cu scopul de a întâmpina și îndruma tinerele fete sosite în oraș pentru consultații medicale sau cu intenția de a-și găsi un loc de muncă. Biroul a funcționat vreme de mai bine de zece ani după război.¹⁰⁰

La 7 aprilie 1921, Alice Grințescu a înființat o asociație feministă, care se adresa femeilor cu studii universitare, Asociația Femeilor Universitare Române. Cu sediul la Cluj, aceasta urma să acționeze pe întreg teritoriul României. Scopul ei era: facilitarea colaborării și prieteniei între femeile universitare *ale tuturor națiunilor și îndeosebi între femeile universitare române*, susținerea *intereselor morale* ale acestora, sprijinirea lor în înființarea și contribuirea la *opere femeiești folositoare*. Din asociație puteau face parte toate femeile licențiate care își manifestau dorința de a deveni membre active, singura condiție pentru a fi acceptate fiind aceea de a dispune de recomandări de la două membre ale acestei societăți. Au fost create trei secții: cea care se ocupa cu principiile de educație și școlarizare, cea de cooperare intelectuală, consacrată schimbului internațional de studenți și profesori, cu responsabilitatea de a-și susține membrele cu burse de studii în străinătate și o a treia secție, de asistență socială, cu preocupări în sfera organizării de cantine și cămine, spații de studiu pentru studente și femeile universitare.¹⁰¹

⁹⁷ *Actes de la Société helvétique des sciences naturelles. Partie administrative, 141 Session annuelle du 22 au 24 septembre 1961, à Bienne, 1961: 209-210.*

⁹⁸ Ciupea, Țârău, *Liberali clujeni*, 166.

⁹⁹ Ion Grințescu, *Alice Grințescu. Necrolog* (1960), [Ana Glavce - Personal blog], <https://www.facebook.com/Glavce/about>.

¹⁰⁰ „De la Asociația femeilor universitare, secția Cluj”, *Universul*, 49, nr. 67, martie 1931: 6.

¹⁰¹ Andreea Dimitriu, *Le féminisme roumain et ses affinités avec le féminisme français (1918-1940)* (Angers: Université d'Angers, 2011), 148-149.

La înființare, președintă a fost Alice Grințescu din Cluj, vicepreședinte erau Alexandrina Șandru de la Cernăuți și Silvia Slăvescu de la Ploiești, de la București erau incluse Elena Drăgoșescu și Theodora Naneș. Funcția de secretară a asociației a fost ocupată de Nora Lemeny¹⁰², cu studii în litere la Cluj și Geneva, prima femeie doctor în litere a universității clujene, cunoscută pentru angajarea sa în mișcarea socialistă și implicarea ei în evenimentele din 1918, singura femeie aleasă în Marele Sfat Național, feministă convinsă, susținătoare a ideii egalității sexelor, a drepturilor politice și civile pentru femei.¹⁰³

Acestei asociații i s-au alăturat licențiate din diferite zone ale țării, construindu-se o coeziune între femeile cu studii superioare, unitate care încerca să contribuie la punerea în valoare a capacității de acțiune a femeii în toate domeniile vieții publice. A fost un aspect semnificativ, chiar dacă procentul licențiatelor din România nu depășea 0,6%, conform statisticilor din 1930.¹⁰⁴

O expresie particulară a mișcării feministe clujene a timpului a fost filiala clujeană a Grupării Femeilor Române. Organizația mamă s-a constituit în 1929 la București, la inițiativa Alexandrinei Cantacuzino, pe fondul confruntărilor de opinii dintre organizațiile de femei privind tactica de urmat după acordarea dreptului de vot și eligibilitate a femeilor în organele administrației locale. Acuzând partidele politice de politicianism și corupție, gruparea a proiectat ideea unui partid independent al femeilor, care ar fi putut asigura forță și libertate de acțiune pentru atingerea obiectivelor mișcării feministe și o asanare a vieții publice. În acest context, s-a fixat interdicția înscrierii membrilor

sale în partidele politice. Ideea a fost nuanțată în timp și, conform Statutului, scopul grupării a fost *pregătirea* femeilor pentru drepturi politice, pentru colaborarea la conducerea țării de pe poziții de egalitate cu bărbații. Principalul mijloc de acțiune prevăzut era propaganda pentru conștientizarea opiniei publice asupra necesității stringente a îmbunătățirii condiției femeii. Alexandrina Cantacuzino a pus fundamentele ideologice ale noii asociații, dezvoltând-o însă într-o direcție ce oglindea atracția exercitată asupra ei de autoritarism. În 1933, a propus reconstrucția țării pe baza corporatismului, reformă constituțională în acest spirit, în 1936, a susținut reglementarea activității femeilor pentru apărarea țării pentru dublarea numărului de combatanți activi. Discursurile Alexandrinei Cantacuzino au devenit tot mai naționaliste, culminând în 1937 cu solicitări ce invocau necesitatea conservării etnice prin legi restrictive privind acordarea dreptului de cetățenie, interdicția mariajelor mixte pentru salariații statului, susținerea cu ajutoare financiare a căsătoriilor eugenice între români, premii pentru familiile numeroase.¹⁰⁵ Discursul revendicativ de drepturi pentru femei a căpătat o notă particulară, necesitatea împuternicirii femeilor fiind argumentată prin prisma datoriei pe care le aveau de îndeplinit față de patrie.¹⁰⁶

Noua organizație s-a afirmat în anii '30 ca una dintre cele mai influente asociații de femei, având filiale în toate provinciile țării.¹⁰⁷ La Cluj, bazele filialei s-au pus în 1930, sub președinția Elenei Bratu care, ulterior, invocând numeroasele sarcini ce le avea de îndeplinit, a cedat locul Sofiei

¹⁰² Theodora Eliza Văcărescu, „Contexte de gen: roluri, drepturi și mișcări ale femeilor din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX”, *Sociologie românească*, XII, nr. 1-2 (2014): 107.

¹⁰³ Maria Vaida, „Femeile române și Marea Unire”, *Curtea de la Argeș*, IX, nr. 12 (97), decembrie 2018: 12.

¹⁰⁴ Dimitriu, *Le féminisme*, 149.

¹⁰⁵ Alexandra Petrescu, „Femeile și politica autoritară”, *Sfera Politicii*, XIV, nr. 120-122 (2006): 95-96.

¹⁰⁶ Cosma, *Femeile și politica*, 87.

¹⁰⁷ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc: studiu și antologie de texte (1929-1948)* (Iași: Polirom, 2006), 25-26.

Metేశ.¹⁰⁸ Funcția de vicepreședintă ocupată până la acel moment de Sofia Metేశ, a revenit acum Elizei Constantinescu-Bagdat.

Originară din Buzău, Eliza Constantinescu-Bagdat a studiat la București și Sorbona, a susținut un doctorat la Universitatea din Fribourg, specializându-se în filologie modernă și clasică. Revenită în țară în 1925, a activat în învățământul preuniversitar la București și Buftea apoi, în 1927, s-a stabilit la Cluj, unde a ocupat un post didactic la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale. Membră a Societății pentru pace a lumii de la Paris ca pacifistă activă, și-a manifestat angajamentul social și în alte societăți de femei clujene, ca Reuniunea Femeilor Creștine, Societatea Femeilor Ortodoxe.¹⁰⁹ Din activitatea sa editorială, sunt de amintit lucrările: *La Querela Pacis d'Erasmus* (1924) și teza sa de doctorat *De Vauban á Voltaire* (1925), iar pentru discursul ei feminist sunt relevante două conferințe ținute sub auspiciile Grupării Femeilor Române, publicate în broșuri, *Rolul femeii în familie și societate* și *Foloasele grupării femeilor*.

În anul 1934, în comitetul grupării figurau Raluca Ripan, cu doctorat în chimie, cadru didactic universitar, viitoare vicepreședintă, Olimpia Bârsan, soția directorului Teatrului Național, Zaharia Bârsan, Laetiția Ghidionescu, profesoară, soția universitarului Vladimir Ghidionescu etc.¹¹⁰

Lidera grupării clujene, Sofia Metేశ, o conferențiară vocală, a evoluat pe făgașul construit de Alexandrina Cantacuzino, fapt ilustrat și de titlurile unor conferințe susținute: *Misiunea românismului pentru românism, imperative românești; Femeia și drepturile*

publice; Femeia română și marile îndatoriri naționale etc.¹¹¹ În plan publicistic, cele mai multe din articolele Sofiei Metేశ au fost tipărite în Calendarele anuale ale Ligii Antirevizioniste, între care: *Datoria femeilor române față de neam și țară* (1937) sau *Din luptele din trecut ale femeilor române din Transilvania, pentru unitate națională* (1938).¹¹²

Antirevizionismul a devenit o componentă marcantă a discursului și acțiunilor grupării din Cluj. În noiembrie 1936, Sofia Metేశ a lansat un apel la acțiune antirevizionistă și i-a invitat pe membrii Comitetului Regional al Ligii Antirevizioniste la colaborare. S-a construit o legătură fructuoasă în organizarea de conferințe, manifestații, comemorări, a fost sprijinită cu fonduri publicarea unor articole cu conținut antirevizionist. Gruparea și Sofia Metేశ personal au sprijinit Comitetul Regional al Ligii Antirevizioniste în organizarea și desfășurarea, în 1937, a vizitei la Cluj a membrilor Parlamentului britanic, ducesa de Atholl, lady Layton și Miss Ratherborne, susținătoare a antirevizionismului românesc în străinătate.¹¹³

Elemente definitorii proprii activismului feminin clujean interbelic

În ansamblul său, activismul femeilor române s-a desfășurat la Cluj în cadrul a trei categorii de societăți: cele patronate de biserici (ortodoxă și greco-catolică), societăți caritabile cu activități de asistență socială, sanitară și societăți constituite ca forme de manifestare ale unor solidarități de gen, asociate cu: calitatea de creștin în cazul Reuniunii Femeilor Creștine (care ștergea diferențele confesionale dintre femeile

¹⁰⁸ „Adunarea generală a Grupării femeilor române, filiala Cluj”, *Universul*, 52, nr. 142, mai 1935: 9.

¹⁰⁹ Stan, „Eliza Constantinescu Bagdat”, 245-257.

¹¹⁰ Vasile Lechințan, „Sofia Metేశ (1892-1981), fruntașă a mișcării feministe ortodoxe din Clujul interbelic”, *Tabor*, XIV, nr. 12, dec. 2020: 30.

¹¹¹ Ivănescu, *Societatea Ortodoxă*, 188.

¹¹² Liviu Lazăr, *Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică* (Deva: Călăuza, 2003), 327-328.

¹¹³ *Ibid.*, 327-328.

române, sintagma afirmând indirect, în acest caz, sentimente antisemite și antimaghiare)¹¹⁴, nivelul educațional, în situația Asociației Femeilor Universitare Române; scopul emancipării femeii, în ipostaza Grupării Femeilor Române. Această clasificare nu exclude în totalitate interferența obiectivelor, regășibile în ipostaze secundare în cazul unei societăți sau alteia.

Membrele societăților au fost reprezentantele elitei românești clujene a timpului, în care un loc important l-a ocupat corpul academic clujean, profesoria românească în general, reprezentanții aparatului administrativ și ai armatei.

Între lidere s-au evidențiat figuri remarcabile ale mișcării femeilor din Transilvania perioadei antebelice (Ana Popp de Lemeni, Elena Pop Hossu-Longin, Eugenia Tripon etc.), care au menținut sub semnul unei anumite continuități caracterul activismului feminin local. Multe erau soții ale unor militanți în mișcarea națională a românilor de până la Unire, cu un trecut în activitatea reuniunilor de femei din spațiul transilvan, una din cele mai active componente ale militantismului național.¹¹⁵ Modalitățile specifice prin care activitatea femeilor în cadrul acestor reuniuni a fost sublimată de național au influențat evoluția mișcării femeilor și în perioada interbelică în spațiul clujean. În legătură cu profilul leadership-ului acestor societăți, mai constatăm că avem de-a face cu numeroase femei titrate, cu doctorate, dintre cele ce profesau, multe venind din învățământ. După Unire femeile maghiare au devenit model de asociere, în contextul în care s-a încercat instituționalizarea reprezentării intereselor minorității maghiare prin intermediul bisericii. Angajamentul social practicat era un aspect definitoriu al modului lor de viață.

Dacă în cazul societăților patronate de biserică religia era cea care aduna femeile într-o societate sau alta, în cazul celorlalte funcționau relațiile dintre membre sau cele intermediare de soți. De exemplu, în Asociația Femeilor Universitare, regula potrivit căreia aderențele aveau nevoie de două recomandări din partea membrilor societății presupunea relaționări anterioare. Apoi, în Reuniunea Femeilor Creștine, majoritatea membrilor erau soții de universitari de la Facultatea de Drept și Facultatea de Științe unde activa Gheorghe Bratu, soțul inițiatorii societății. Un alt fenomen l-a menționat Lucreția Barbul în memoriile sale, și anume că, de obicei, „fiecare societate întrunea soțiile diferiților oameni politici, de exemplu, la Principele Mircea liberali, la Caritatea și Reuniunea Sf. Maria național-țărăniști, la Crucea Roșie soțiile de militari”.¹¹⁶ Pe de altă parte, femeile nu se simțeau legate exclusiv de activitatea unei societăți, practicând angajamente multiple în susținerea unor obiective specifice sau diverse, ori pur și simplu, un alt nivel al solidarității feminine locale.

Ideologic și discursiv pot fi decelate de asemenea câteva aspecte definitorii. Dacă în perioada antebelică activitatea femeilor române a fost concentrată în cadrul unei singure societăți, între războaie, deși asistăm la o multiplicare spectaculoasă (11 societăți ale femeilor române în 1929), nu s-au produs răsturnări față de perioada precedentă privind modelul feminin agreat și construit la nivel ideologic sau discursiv, care a fost doar readaptat noilor realități politice și specificului local. În Clujul interbelic, nu a fost abandonată postura militantă antebelică. Dacă atunci emanciparea națională și Unirea au fost obiectivele care au polarizat forțele naționale dincolo de diferențele de gen, după război, s-a

¹¹⁴ Stan, „Asociaționismul cultural”, 134-135.

¹¹⁵ Știgher, „Mișcarea feministă”, 439-440.

¹¹⁶ Lucreția Barbul, „Amintiri despre România Mare”, *Magazin Istoric*, Serie nouă, XXXVIII, nr. 6 (447), iun. 2004: 86.

continuat pe acest făgaș, femeile susținând acum consolidarea națiunii și afirmarea identității naționale.

Nu întâmplător, solidarizarea în jurul celor două biserici românești a fost deosebit de puternică. Femeile ortodoxe identificau biserica cu o cetate de rezistență din perioada luptei de emancipare națională și un simbol al victoriei, scut al devenirii naționale. „Biserica, subliniau într-un apel Elena Popescu Voitești și Sofia Meteș, a fost în trecutul durerilor noastre de neam subjugat, cetatea de rezistență unde sufletul iubitor de Dumnezeu al neamului nostru se pregătea în taină pentru ziua sfântă a libertății,[...] și astăzi, ea este semn al biruinții și pavăza viitorului nostru”.¹¹⁷ Exprimând crezul femeilor greco-catolice, Livia Boilă susținea: „Numai pe credința concretizată într-o biserică oarecare poți clădi omul întreg și o societate mai bună”.¹¹⁸

Femeile române se angajau să întărească și să ridice tot ceea ce era românesc în Clujul acelor vremuri. Dedicându-se demersului de ridicare a Catedralei Ortodoxe, urmăreau ridicarea unui simbol al românismului și întărirea spiritului românesc al Clujului. Elena Popescu Voitești sublinia: „Cred că după monumentul de la Mărășești, catedrala din Cluj este cel mai însemnat monument al României întregite. Acolo unde se înalță uriașe turnurile bisericilor de diferite rituri, unde răsună glasul clopotelor tuturor confesiunilor, turnurile bisericești vechi sunt prea mici, prea modeste, iar glasul clopotelor ei prea închis, prea înăbușit. Ne trebuie un monument tainic impunător, cu cupole mari predominant, cu clopote al căror glas să străbată văzduhul, repetând de-a lungul

vremurilor victoria noastră și să fie urmașilor noștri simbol și confirmare a împlinirii visului nostru de secol”.¹¹⁹

Femeile au pus activitatea caritabilă în slujba conaționalilor cu o stare materială precară. Nu întâmplător, principala categorie vizată a fost cea a studenților români. Dacă funcționarea universității românești din Cluj intrase pe făgașul normalității, condițiile de viață ale studenților au progresat lent. Mulți studenți români proveniți din medii sărace se confruntau cu problema cazării și greutăți financiare.¹²⁰ Ajutorarea studenților români prin asigurarea de cămine, cantine, îngrijirea suferinșilor, chiar dacă nu a constituit principalul obiectiv al tuturor societăților de femei, a fost luat în considerare de marea lor majoritate. Acest angajament era conceput ca parte a contribuției femeilor la opera de refacere națională, cum arăta Olivia Deleu, motivând eforturile depuse în cadrul *Carității* prin: „... dorința de a contribui și noi, un grup de femei intelectuale, la marea operă a regenerării forțelor naționale, sub forma unei Societăți de binefacere”. Lupta cu tuberculoza prezentă în diverse medii sociale la acea vreme, dar mai ales în cele sărace, urmărea „salvarea tineretului atins de boala [...] ce bântuie în toate straturile societății, slăbind vitalitatea Neamului nostru”.¹²¹ Apoi, ajutorarea văduvelor, orfanilor și a celor proveniți din medii defavorizate a fost urmărită constant de mișcarea femeilor române clujene. Acțiunile s-au concentrat prioritar asupra cartierelor locuite în număr mare de conaționali, unde s-au înfăptuit opere sociale remarcabile (Căminul de zi pentru copii din Iris, Dispensarul *Principele Mircea* din Mănăștur).

¹¹⁷ Elena Popescu-Voitești, Sofia Meteș, [Apel semnat de Elena Popescu Voitești în calitate de președintă a societății ortodoxe și Sofia Meteș], *Renașterea*, V, nr. 44, 30 oct. 1927: 3-4.

¹¹⁸ Livia Boilă, „O pildă grăitoare. Raportul Comitetului Reuniunii „Sf. Maria” a Femeilor române greco-catolice

din Cluj pe anul 1923”, *Unirea*, XXXIV, nr. 17, 26 april 1924: 5-6.

¹¹⁹ Popescu-Voitești, „Societatea ortodoxă” (II), 4-5.

¹²⁰ Stan, „Asociaționismul cultural”, 134.

¹²¹ [Sanitarius], „Opera Carității”, 13-14.

Astfel, alături de religiozitate, caritatea și vocația pedagogică conturau modelul feminin agreat. În primul rând în familie, „Prin întregă viața ei, femeia trebuie să fie un simbol al virtuților credinței, pentru că în sufletul copilului rămâne ceea ce imprimă adevărata mamă” - sublinia Sofia Meteș, pentru că, „Educația tineretului nostru în spirit religios-moral este superioară oricărui alt sistem de educație”.¹²² În afara familiei, femeia trebuia să lupte tot ca educatoare pentru regenerarea neamului românesc, amenințat de pericole morale și crize sufletești, considerate „mai primejdioase decât inamicii bunurilor noastre materiale, decât dușmanii hotarelor țării chiar”, după cum remarcă Livia Boilă.¹²³ Erau vizați copiii, tinerii, dar și muncitorii. Referindu-se la aceștia din urmă, Sofia Meteș sublinia: „Această lume de muncitori, amenințată și pândită la fiecare răspântie de drum de către vrăjmașii țării noastre, pentru a le otrăvi sufletele cu ideile distructive ale comunismului, dacă nu vom sta de veghe, salvându-i, noi toți cei cari avem datoria, mâine va deveni o permanentă primejdie pentru integritatea și viitorul scumpei noastre țări”.¹²⁴ Rolul de educatoare, acest angajament al femeilor în familie și societate, era considerat prin vocea Elenei Popescu Voitești „o mare operă socială, un important mijloc de apărare națională”.¹²⁵ Era o sarcină însemnată asumată în efortul de reconstrucție și construcție națională de după război: „Avem și noi femeile partea noastră de activitate [...] Ca în toate timpurile, femeia este îndrumătoarea sufletelor, apărătoarea datinelor strămoșești, păstrătoarea limbei și credinței; dela ea atârnă puterea morală a națiunii”.¹²⁶

În ce privește problema drepturilor femeii, o găsim explicitată în special în abordările membrilor filialei clujene a Grupării Femeilor Române, ca societate de emancipare. Fără a relua particularitățile acesteia în cadrul orientărilor feministe românești ale timpului, vom aduce în atenție doar câteva manifestări locale, care nu făceau decât să accentueze diverse aspecte din panoplia ideatică a acestei societăți.

Condamnând faptul că femeilor le-au fost acordate doar drepturi electorale parțiale, Eliza Constantinescu-Bagdat recomanda concetățenilor sale să nu se înscrie în partidele politice, văzând în aceasta o posibilă complicitate la destrămarea țării. Cu participarea femeilor, administrația trebuia smulsă „de sub tirania conducerilor politice și din gheara agenților ce ocupă cele mai înalte slujbe administrative”. Politica trebuia să dispară din administrație. „[...] intervenirea femeilor în funcțiile administrative, sublinia ea, nu poate în niciun caz înrăi starea actuală de lucruri. Femeia (...) ar depune un capital îndoit de muncă oricare ar fi ramura care i s-ar deschide; ea ar contribui, desigur la clarificarea haosului în care ne zbatem, îndeplinind menirea de educatoare civică”. Emanciparea femeilor o raporta la gradul de civilizație al diferitelor națiuni și o considera o confirmare a nivelului acestuia.¹²⁷ La rândul ei, Sofia Meteș, evidențiind rolul jucat de femei în diverse momente ale istoriei României, concluziona într-una din conferințele sale că, acesta ilustrează suficient că misiunea femeii nu trebuia văzută numai în cadrul restrâns al familiei și că era iminentă acordarea de drepturi integrale femeilor române.¹²⁸ Interesul era de ordin

¹²² „Importanța educației religioase”, *Renașterea*, XV, nr. 18, 2 mai 1937: 7-8.

¹²³ Boilă, „O pildă grăitoare”, 5-6.

¹²⁴ Sofia Meteș, „Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române - filiala Cluj. Raportul Dnei Secretară Sofia Meteș, citit la adunare a generală a Filialei, la 5 Maiu 1929”, *Renașterea*, VII, nr. 45, 10 nov. 1929: 1-4.

¹²⁵ Popescu-Voitești, „Darea de seamă”, 1-6.

¹²⁶ Popescu-Voitești, „Societatea ortodoxă” (I), 1-2.

¹²⁷ Eliza Constantinescu-Bagdat, *Rolul femeii în familie și societate* (Cluj: Tipografia Carmen, 1930), 18-19, 32-33.

¹²⁸ „Femeia română în trecutul Ardealului”, *Gazeta ilustrată*, IV, nr. 1-2, ian-febr. 1935: 22-23.

național, pentru că, „[...] femeile române, luptând pentru realizarea aspirațiilor lor, urmăresc, ca suprem scop, interesele superioare ale țării și ale neamului”. Sofia Meteș stăruia asupra necesității imperioase de a organiza energiile feminine românești, pentru a le putea pune în serviciul marilor cauze naționale, avându-se în vedere că „... astăzi femeile pretutindeni sunt propagatoare de curente și creatoare de opinii publice. Prin neprețuitul dar al iubirii ele au înalta misiune de a fi pregătitoarele păcii și dreptății pe pământ”.¹²⁹ Emanciparea femeii nu se reducea la o serie de drepturi acordate în scopul egalizării de gen, ci era accentuat modul în care aceste drepturi potențau capacitatea femeii de a sluji interesele naționale deci, era revendicată pentru beneficii de ordin național.

Concluzii

Concluzionând, se poate afirma că societățile de femei au constituit în Clujul interbelic un cadru de manifestare în primul rând în scopuri religioase, caritabile, culturale și educaționale ale inițiativelor româncelor provenite din elita românească a timpului. Unele societăți clujene au fost constituite la nivel local aspirând, în unele cazuri, spre extindere regională (Reuniunea Femeilor Creștine) sau girând constituirea de structuri federative (Reuniunea *Sfânta Maria* a Femeilor Române Greco-Catolice). Altele au fost filiale locale ale unor asociații cu audiență națională, cum a fost, de exemplu, în sfera societăților patronate de biserică Societatea Femeilor Ortodoxe, a celor caritabile societățile *Fondul Operelor de binefacere ale A.S.R. Principesa Elena* sau Societatea *Principele Mircea* pentru Protecția Copiilor în România, iar ca societate de emancipare a femeilor, Gruparea Femeilor Române.

Modelul liderului a fost cel al femeii educate, titrate, aparținând intelectualității, burgheziei clujene a timpului, pentru care activismul social era componentă a modului de viață, o normă de conduită socială unanim acceptată și asumată în epocă. Cauzele în susținerea cărora se angaja femeia, nu excludeau mobilizări multiple, activitatea în mai multe societăți cu profil diferit. Contactele și grupările femeilor se bazau pe relații de prietenie, apartenența la grupuri de interese comune, la grupuri construite pe interese profesionale comune sau afinități politice ale soțului, care se transferau în sfera relațională a partenerelor de viață.

Direcțiile de acțiune ale femeilor în cadrul societăților lor, dar și construcțiile ideologice și discursive pe care s-au fundamentat, au fost parte a construcției și afirmării identitare românești locale. Indiferent de specificul diverselor societăți ale femeilor prezentate, activitatea lor a fost subsumată regenerării, consolidării, apărării națiunii. Mișcarea femeilor române clujene s-a pus în slujba națiunii în toate ipostazele componentelor sale, servind acest obiectiv suprem asumat prin pietate, caritate, educație și chiar revendicarea emancipării femeii.

Neîndoielnic că profilul activismului feminin românesc clujean s-a aflat și sub influența unei puternice tradiții modelatoare. O parte din lidere veneau cu experiența practicii activității sociale, culturale și educative acumulată în vechile societăți de femei de dinainte de 1918, când mișcarea femeilor și-a asumat statutul de parte a celei de emancipare și pentru Unire a românilor. În noua conjunctură politică de după Unire, nu s-a produs o ruptură cu practicile trecutului, cadrul istoric care a fasonat realitățile locale postbelice a favorizat continuitatea și, eventual,

¹²⁹ „Femeia și drepturile publice – Conferință”, *Gazeta ilustrată*, III, nr. 1, ian. 1934: 22.

readaptarea, dar fără să producă răsturnări spectaculoase și o regândire revoluționară a mișcării femeilor care să așeze obiectivul emancipării femeii în altă lumină. Astfel, nu s-a produs o deschidere față de ideile radicale emancipatoare în sensul unui militantism pentru drepturi care să aibă în centrul ei și ca scop ultim emanciparea femeii.

Această evoluție, privită în context regional și național, permite de asemenea câteva constatări. Specificul mișcării feminine românești clujene, s-a pliat pe particularitățile unui curent regional al mișcării femeilor. În Transilvania, purtătorul de stindard a fost Uniunea Femeilor Române, federație a societăților de femei din Transilvania, constituită la 1913, la care au aderat, așa cum am arătat și în acest studiu, și societăți ale femeilor clujene, și care a reprezentat un curent tradiționalist, moderat în ansamblul mișcării feministe românești. Ideile feminismului radical, militant pentru revendicări maxime de drepturi pentru femei, nu a câștigat susținători în Transilvania, și nici la Cluj. Dovadă că, nici inițiativa constituirii unor filiale ale Asociației pentru Emancipare Civilă și Politică a Femeii Române, cu un program maximalist în sfera drepturilor femeilor, nu a avut succes în Transilvania, unde femeile beneficiau deja de drepturi civile obținute în perioada anterioară războiului, iar revendicarea drepturilor politice, ca și asumarea strategiei profesate de orientarea feministă radicală întruchipată în primul rând de Asociația pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeii Române, a fost privită cu unele rezerve. Apoi, o orientare feministă nouă care s-a prefigurat la sfârșitul deceniului al 3-lea al secolului al XX-lea în cadrul mișcării femeilor din România a fost reprezentată de Gruparea

Femeilor Române, care a promovat o interpretare distorsionată a drepturilor femeii, într-o construcție ideologică de sorginte antidemocratică, autoritaristă, cu puternice accente naționaliste. Aceasta și-a deschis mai multe filiale în Transilvania și, așa cum am arătat deja, a găsit audiență și la Cluj.¹³⁰

O înțelegere corectă a parcursului și particularităților mișcării femeilor clujene presupune cunoașterea și înțelegerea realităților locale ale timpului, fasonate de acțiunea conjugată a unei multitudini de factori, de la cei demografici (structură etnică), economici, sociali, la cei culturali, într-o nouă stare de fapt politică, statală, după 1918. Activitatea clujencelor s-a concentrat pe acești factori, urmărind generarea unor noi realități care să potențeze afirmarea identitară românească. Întărirea sentimentului religios în spiritul celor două biserici românești, concentrarea activității educative asupra tinerilor (elevi, studenți), a unor segmente populaționale delimitate pe criterii economico-sociale (muncitori) sau de gen (femei), ajutorarea conaționalilor nevoiași, preocupările pentru reducerea mortalității infantile, grija pentru combaterea unor boli sociale care marcau zone urbane locuite predominant de români, sprijinirea întreprinzătorilor români din economie și comerț, aducerea pe scena publică a unor manifestări culturale românești, contribuția la ridicarea unor simboluri românești arhitecturale și monumentale în spațiul public urban clujean, au fost tot atâtea modalități prin care activismul feminin a înțeles să contribuie și a contribuit la construcția și afirmarea identității locale românești.

¹³⁰ Cosma, *Femeile și politica*, 26-27, 71-87; Dimitriu, *Le féminisme*, 126-138, 242-248.

APLICAREA LEGII CASBI ÎN MEDIUL RURAL DIN JUDEȚUL CLUJ

LAKATOS ARTUR-LÓRÁND

Universitatea Creștină Partium, Oradea

lakatosartur@partium.ro

ABSTRACT: This paper is dealing with the issue of the practice concerning the application of the so-called CASBI law in the rural area of Cluj County. The law was based on the Truce Convention signed with the Allied forces – which were represented in the region by the Soviet Union – and meant to freeze temporarily the fortunes of the citizens of those countries which were at war at that moment with the Allies. The application of the law provoked many cases of abuse and produced a series of long-term consequences. Through individual research, the author of this paper managed to identify several case studies from the county of Cluj, the documents being available at the fund of the Prefecture of Cluj County. The individual case studies might not be representative of the entire country, but they are illustrating certain tendencies that defined the process. At the same time, the process is placed in the frame of Romanian internal and external politics of the 1944-1948 period.

KEYWORDS: CASBI law, Romania, Cluj, rural area, year 1945, public administration, interethnic relations.

În data de 12 septembrie 1944, între România și Uniunea Sovietică s-a încheiat un armistițiu, care consfințea de fapt trecerea României din tabăra Axei în cea a Aliaților. Armistițiul, semnat la Moscova, avea 20 de puncte care stabileau statutul României în raport cu puterile aliate, și mai ales cu Uniunea Sovietică, iar prevederile documentului au afectat profund viața politică, economică și administrativă a țării.¹ Articolul 8 al armistițiului se referea la proprietățile Ungariei și Germaniei de pe teritoriul românesc, respectiv la bunurile cetățenilor acestor țări, interzicându-i României facilitarea scoaterii lor din țară. Acest articol avea să stea la baza nașterii celebrei legi

CASBI. Conform acestui articol, nr. 8 al Convenției de Armistițiu, „Guvernul și Înaltul Comandament român se obligă să nu permită exportul sau exproprierea, sub orice formă a proprietății (inclusiv valori și monede) aparținând Germaniei și Ungariei și naționalilor lor, sau către persoane cu domiciliul pe teritoriile lor, sau în teritoriile ocupate de către dâșii, fără autorizația Înaltului Comandament Aliat. Guvernul și Înaltul Comandament Român vor păstra aceste bunuri în condițiile ce urmează a se stabili de Înaltul Comandament Aliat”.²

În clipa de față, chiar dacă imaginea generală a aplicării legii CASBI este bine cunoscută, foarte

¹ Marcela Sălăgean, *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei* (Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română, 2002), 17.

² Florian Banu, „Activitatea Casei de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (1945-1947)”, *Xenopoliana*, VII, nr. 1-2 (1999): 45-66, 47.

puține detalii se știu, iar cercetătorii au acces restricționat încă la documentele care privesc studiile de caz din teritoriu. Cazurile prezentate au fost descoperite de autorul articolului de față din întâmplare, cercetând documentele Prefecturii județului Cluj, cu ocazia colectării de material pentru teza de doctorat intitulată *Transformări economice și sociale din județul Cluj. 1944-1948*. Materialul găsit ar fi fost prea puțin pentru un capitol întreg din teză, însă poate să ne ofere o imagine bună asupra fenomenului care a caracterizat punerea în aplicare a prevederilor legale în acest caz foarte sensibil, complex și controversat.

Una din sursele de drept pentru legea CASBI a fost reprezentată de legea nr. 498 din 3 iulie 1942, pe baza căreia s-au inventariat și blocat averile acelor persoane fizice și juridice, care aparțineau unor țări inamice – la vremea respectivă fiind vorba de Aliații care luptau împotriva puterilor Axei. În cazul companiilor pe acțiuni, procentul de 20% din acțiuni reprezenta pragul peste care capitalului respectiv i se aplicau prevederile legii. Legea nr. 433 din 2 septembrie 1944 a reactivat prevederile legii nr. 498/1942, cu această ocazie, însă în sens invers, împotriva țărilor aflate încă în tabăra Axei. La rândul ei, legea nr. 478 din 6 octombrie 1944 a reglementat controlul asupra acelor companii în a căror conducere se aflau cetățeni ai țărilor devenite inamice după 23 august 1944.³

Aceste măsuri, însă, nu erau considerate ca fiind satisfăcătoare și nici corecte de către reprezentanții Uniunii Sovietice. În 2 noiembrie 1944, o adresă a Comisiei Aliate de Control îi reproșează guvernului că nu s-a întocmit o legislație corespunzătoare care să asigure îndeplinirea articolului nr. 8 din Convenție. Adresa

mai spune, între altele, că „Prin situația existentă, averea și valorile persoanelor indicate pot fi înstrăinate fără nici un control, ceea ce apare ca o nerespectare a art. 8 din Convenție”.⁴

Ca urmare, legea nr. 644 din 19 decembrie 1944 a clarificat categoriile ale căror averi trebuiau să intre sub incidența legii CASBI. Acestea erau averile de stat ale Germaniei și Ungariei aflate pe teritoriu românesc, precum și ale cetățenilor acestor state. Pe lângă acestea mai erau pasibile pentru blocarea averilor acele persoane fizice și juridice care nu erau maghiari sau germani, dar își aveau reședința sau sediul pe teritoriul Germaniei, Ungariei sau în teritoriile ocupate de acestea.⁵

La 10 februarie 1945, a apărut legea nr. 91/1945, mai cunoscută sub denumirea CASBI, cuvânt născut din acronimul denumirii oficiale a instituției pe care o creează, anume Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice.⁶ Peste doar câteva zile, la 15 februarie 1945, o decizie a Consiliului de Miniștri a dispus stabilirea oficiilor CASBI la nivel județean, cu două secțiuni, care se ocupau, separat, de bunurile din orașe și de cele din zona rurală. Din aceste două secțiuni, prima era subordonată direct prefectului, iar cea de-a doua, Camerei de Agricultură județene. În cazul pădurilor au fost numiți administratori din partea Direcției Silvice.⁷

În 10 ianuarie 1945, reprezentanții guvernului maghiari antifascist – cunoscut ca guvernul de la Debrețin – au semnat armistițiul cu Uniunea Sovietică la Moscova, în timp ce guvernul Crucilor cu Săgeți condus de Ferenc Szálasi a continuat războiul alături de Germania. Pentru a evita capcanele aflate în interpretările generale, guvernul Groza a creat prin decretul care conținea metodologia de aplicare a legii CASBI –

³ Vincze Gábor, *Magyar vagon román kézen*, (Csikszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2000), 16-17.

⁴ Banu, „Activitatea Casei”, 49.

⁵ Vincze, *Magyar vagon*, 19.

⁶ Vincze Gábor, *Illúziók és csalódások* (Miercurea Ciuc: Editura Státus, 1999), 111.

⁷ Ibid., 113.

decretul nr. 3822 din 3 aprilie 1945 – termenul de inamic prezumat. În rândul acestora, au intrat și acei cetățeni români care, după 12 septembrie 1944, s-au aflat pe teritoriu maghiar sau german, sau pe teritorii ocupate de acestea, nefiind o scuză nici dacă s-au întors acasă ulterior.⁸ După cum vom vedea din textul documentelor, în această categorie au intrat și acele persoane despre care s-a considerat, pe baza unor referate subiective, că au avut atitudine antidemocratică.

Deoarece pentru efectuarea confiscărilor pe termen lung n-ar fi fost de ajuns ca bază numai Convenția de Armistițiu, s-a introdus termenul de inamic prezumat în 3 aprilie 1945. În această categorie au intrat toate persoanele care, înainte de 12 septembrie 1944, au plecat pe teritoriul Ungariei sau al Germaniei, respectiv pe teritoriile ocupate de acestea, practic indiferent de motivul deplasării.⁹ Într-o fază inițială – și de multe ori, nici mai târziu – nu s-a ținut cont de motivul plecării. Mulți dintre cei afectați au fost evacuați cu forța de către autoritățile și armatele germane și maghiare, să nu mai vorbim de evreii deportați, dintre care mulți, supraviețuind Holocaustului, la întoarcere au fost nevoiți să constate că bunurile lor au intrat sub incidența legii CASBI. Iar nerespectarea de către cei afectați a deciziilor CASBI atrăgea după sine pedepse usturătoare: închisoare între 1-3 ani și amendă în valoare de 100.000-500.000 lei.¹⁰

La 25 aprilie 1945, a apărut Ordonanța Consiliului de Miniștri nr. 5822/45, prin care s-au pus sub sechestru averile deținute de inamic pe teritoriul românesc, fiind definite și persoanele care se încadrau sub acest nume, printre care cetățenii maghiari aflați în România, persoanele juridice maghiare, precum și o categorie aparte, *inamicii prezumați*. Conform interpretărilor

oficiale, această categorie cuprindea, indiferent de cetățenie, persoanele care se aflau pe teritoriile ocupate de armatele maghiare și germane, precum și pe acei cetățeni români care înainte sau după (sic!) 12 septembrie 1944 s-au „refugiat” în Ungaria, Germania sau pe teritoriile ocupate de acestea.¹¹

Cercetătoarea Lipcsey Ildikó îi clasifică în două grupuri pe acești „inamici prezumați”:

- 1) *persoane aflate în teritoriu inamic*, fie prezente acolo pentru o perioadă, fie având acolo un domiciliu stabil;
- 2) *refugiați*, care:
 - a) în urma Arbitrajului de la Viena s-au mutat în Transilvania de Nord, înainte de asta fiind cetățeni români;
 - b) maghiari din Transilvania de Nord, care s-au mutat în regiune prin schimb de locuințe;
 - c) persoane care s-au refugiat din fața luptelor de pe front;
 - d) persoane care au efectuat tratamente medicale pe teritoriul Ungariei;
 - e) persoane care s-au dus în Ungaria pentru o anumită perioadă, după care s-au întors în România;
 - f) persoanele deportate cu forța de către germani;
 - g) persoanele care au respectat ordinele de evacuare.¹²

La Arhivele Naționale, Filiala Cluj, există un fond separat cu inventarul averilor confiscate prin legea CASBI, acest fond nefiind însă deocamdată accesibil pentru cercetare. Am descoperit totuși în fondul Prefecturii județului Cluj un volum de dosare, care aparțin de Biroul de

⁸ Vincze, *Magyar vagyon*, 21.

⁹ Sárándi Tamás, „A magyar lakosságot ért sérelmek és az MNSZ politikája”, *Stúdium* (2005): 369-393, 380-381.

¹⁰ Banu, „Activitatea Casei”, 53.

¹¹ Ibid., 46-47.

¹² Lipcsey Ildikó, *A CASBI (A magyar vagyonok államosítása Romániában 1945 után)* (Budapesta: Editura Possum, 2001), 6-9.

Armistițiu¹³ și conțin documentația privind acele proprietăți din zona rurală a județului Cluj care, fiind părăsite de proprietari, au intrat sub incidența legii CASBI. În aceste cazuri, procedul metodologic al exproprierii s-a desfășurat conform aceluiași pași regulamentari, simpli, dar care, la rândul lor, au putut fi sursele unor nedreptăți, chiar ale unor ilegalități. Deși litera legii nu era una discriminatorie, prin aplicarea ei, puteau să apară abuzuri.

Aceste proprietăți se confiscău în funcție de persoana care posedă bunurile respective, dosarele fiind întocmite în acest sens. Pe lângă inventarul bunurilor era atașat și un certificat, tip formular, completat și semnat de primarul localității, în nume propriu sau în numele Consiliului Local.

Certificatul conținea trei întrebări la care autoritățile responsabile trebuiau să dea răspuns:

1. *Era (individul respectiv – n. a.) un susținător al regimului horthyst/ legionar/ antonescian?*

2. *A avut manifestări dușmănoase împotriva URSS?*

3. *Conduita lui actuală față de popoarele Uniunii Sovietice este una de prietenie?*

Având în vedere condițiile în care au fost formulate, adică prezența în România a Armatei Roșii, precum și puterea și influența deținută atunci de Uniunea Sovietică, aceste întrebări puteau fi considerate normale, ba chiar justificate. Cu toate acestea, caracterul lor subiectiv și interpretabil se poate observa ușor, la fel ca și lipsa posibilităților și mijloacelor de control a informațiilor prezentate. Practic, autoritățile locale treceau în certificat ceea ce

doreau ele să treacă, fără știrea celui aflat în cauză, apărând posibilitatea unor reglări de conturi personale, care este foarte probabil că s-au și produs, dacă luăm în considerare documentele găsite. Ulterior, cei incriminați puteau să conteste păgubirea lor în fața instanțelor judecătorești, dar această cale era lungă și anevoioasă, iar dovedirea contrariului din certificat, la fel ca și dovedirea veridicității acestuia, din cauza subiectivității și interpretabilității informațiilor, era dificilă.

O altă problemă era cea legată de factorul timp. Deși Prefectura județului Cluj a solicitat completarea certificatelor de către primării de abia în vara anului 1946, iar trecerea frontului prin zonă avusese loc în toamna lui 1944, foarte mulți oameni au fost afectați de legea CASBI. Majoritatea se refugiaseră temporar în alte localități, așteptând trecerea luptelor și a vremurilor tulburi imediat următoare, sau fuseseră plecați din localitatea de domiciliu din alte motive. Declarați oficial absentești, adică printre aceia a căror avere intra sub incidența legii CASBI, acestor proprietari li s-au confiscat toate bunurile, în lipsă, cu toate că persoana lor nu se supunea de facto legilor penale.

Odată întorși la casele lor, ei au descoperit că le fuseseră sechestrare averile și au reclamat starea de fapt, încercând prin mijloace administrative și juridice să își redobândească drepturile de proprietate.

Din păcate, foarte puține date care privesc aplicarea legii CASBI sunt accesibile chiar și în ziua de azi. Sárándi Tamás, încercând să identifice cazuri din județele Cluj și Turda, sublinia că nu a găsit date referitoare la aplicarea legii în mediul rural, decât la Huedin.¹⁴ La acea vreme, articolul subsemnatului, din 2007,- care de altfel reprezintă baza lucrării de față - nu era

¹³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj, [în continuare: SJAN-Cluj], Fondul: Prefectura Județului

Cluj. *Biroul de Armistițiu*. D. 31. Vol I. 1946. *Bunuri părăsite de moșieri CASBI*, f. 310.

¹⁴ Sárándi, „A magyar lakosságot”, 381.

publicat.¹⁵ În articolul foarte bine documentat din 1999, semnat de Florian Banu, apare un tabel detaliat în care bunurile inamice din mediul rural sunt prezentate pe județe, lipsește situația din județul Cluj, însă apar cifre în cazul județelor Someș și Turda: în cazul județului Someș, au fost afectate 55 de comune cu un număr de 186 de proprietăți inamice, iar în cazul județului Turda, în 41 de comune, 881 de proprietăți au intrat sub jurisdicția CASBI.¹⁶ Subsemnatul, la rândul lui, a descoperit cazurile ce urmează a fi prezentate în paginile următoare din întâmplare, cercetând un cu totul alt subiect în fondul Prefecturii județului Cluj.

În colecția de documente menționată anterior, am descoperit dovezi privind 26 de cazuri de confiscări de avere în lipsă, pe baza legii CASBI. În următoarele pagini, vom face o prezentare succintă a acestora, reliefând elementele lor comune, dar și pe cele specifice - în cazul în care ele există.

1. Virtics Josif, din comuna Călățele, cetățean refugiat cu armata maghiară, odată cu trecerea frontului. Nu există niciun semn în dosar care să sugereze o eventuală întoarcere acasă a acestuia, însă se documentează un litigiu între primăria comunală și firma Nussbaum pentru proprietățile lui Virtics.¹⁷

2. Szabó Ioan, din comuna Frata. Nu există nici o mențiune specială în cazul lui, fiind considerat simplu refugiat.¹⁸

3. Pankovits Francisc, din comuna Hida. Nici în acest caz nu se menționează nimic altceva, decât că s-a retras cu armata.¹⁹

4. Varga Imre și soția acestuia, Ibrányi Irina, din comuna Cuzăplac. Conform actelor,

este vorba de cetățeni maghiari din 1928 (nefiind precizat ce fel de cetățenie ar fi deținut aceștia anterior), veniți în Transilvania după 1940.²⁰

5. Klebesberg Iosif, din comuna Cuzăplac. Nici în acest caz nu se menționează nimic special.²¹

6. Mikes Alexandru, din comuna Florești, decedat în clipa întocmirii dosarului, din cauza unei boli grave. În fișa acestuia, întocmită de Consiliul Local, se găsesc acuzații grave, de genul: *a fost proprietar de pământ... mare șovinist... a avut atitudine dușmănoasă față de URSS... a fost un susținător al regimului hitlerist și hortist (sic!), conduita lui față de popoarele sovietice nu este o conduită de prietenie.*

După toate aparențele, Mikes Alexandru și-a pierdut averea într-o perioadă în care nu se afla în Florești, fiind considerat refugiat, și nu și-a recâștigat drepturile de proprietate după ce s-a întors acasă. Familia nu a renunțat însă, cel puțin într-o primă fază, să facă demersuri pentru recuperarea bunurilor confiscate și a ales calea juridică. Într-o declarație semnată în numele fetiței minore a decedatului, Catarina Mikes, de către tutorele acesteia, Eva Mikes, se spune:

În toamna anului 1944 tatăl meu, Alexandru Mikes, fost proprietar din Florești, fiind grav bolnav, era trimis de doctorii din Cluj și internat la Szombathely - departe de zgomotul luptelor de atunci... După eliberarea Clujului, părinții mei împreună cu mine s-au reîntors la Cluj, încă din primăvara anului 1945, însă tatăl meu a fost internat din nou la

¹⁵ Vezi articolul: „Aplicarea legii CASBI în mediul rural din județul Cluj [The CASBI Law in the county of Cluj]”, *Anuarul Școlii Doctorale Istorie. Civilizație. Cultură*, III (2007): 359-367.

¹⁶ Banu, „Activitatea Casei”, 60-61.

¹⁷ SJAN-Cluj, Fondul: Prefectura Județului Cluj. Biroul de Armistițiu. D 31. Vol I. 1946. *Bunuri părăsite de moșieri CASBI*, f. 42.

¹⁸ Ibid., f. 55.

¹⁹ Ibid., f. 92.

²⁰ Ibid., f. 94.

²¹ Ibid., f. 96.

clinică și acolo a și decedat în urma boalei sale în noiembrie anul 1945. În urma legii pentru reforma agrară, toată averea aparținând decedatului meu tată a fost expropriată, nefăcându-se distincție între imobilele agrare susceptibile exproprierii și intravilane, case, monumente artistice, păduri, grădini și inventarul gospodăriei. Deși a dovedit decedatul meu tată înaintea tuturor forurilor că nu poate fi privit ca refugiat deoarece exclusiv din cauza bolii sale a plecat din Cluj-Florești, declarațiile și contestațiile sale au fost respinse.²²

În acest caz mai trebuie menționate câteva probleme. Din documentele consultate nu reiese cum și de ce a ajuns cazul într-un dosar special, dedicat executării legii CASBI. Nu reiese clar nici dacă, în urma absenței sale din localitate, averea lui Mikes Alexandru ar fi intrat sub incidența legii, iar după întoarcerea lui acasă el ar fi reintrat în drepturi, urmând să-și piardă averea în urma reformei agrare, ca făcând parte din acea categorie care era expropriată în totalitate, sau dacă tot timpul averea lui a rămas sub incidența legii CASBI și în urma legii reformei agrare comisia locală de împrumut i-ar fi împărțit pământul, neținând cont de faptul că bunurile aflate sub jurisdicția CASBI nu puteau face obiectul confiscărilor și împrumuturilor caracteristice reformei agrare.

7. Gergely Júlia, din comuna Hida. Absenteistă. Consilierii locali n-au putut spune dacă avea atitudine dușmănoasă față de URSS sau nu și afirmau că n-a fost o susținătoare a regimului horthyst sau antonescian, singura ei „vină” fiind părăsirea localității.²³

8. Iacob Maurițiu, din Comuna Frata.²⁴ Nu există nicio mențiune specială.

9. Sigmond Ștefan, din comuna Hida.²⁵ Nu există mențiuni speciale.

10. Iacob Hari, din comuna Frata.²⁶ Nu există mențiuni speciale.

11. Bogdan Andrei Lovas, din comuna Mănăstireni. Această persoană intrase sub incidența legii pe motivul absenteismului, dar își cerea pământul înapoi. Era de naționalitate română și a rămas cetățean român, numai că, pe lângă proprietatea lui din Mănăstireni, a mai deținut terenuri și la Izvorul Crișului, proprietăți pe care le-a păstrat și în anii arbitrajului. Bogdan Andrei Lovas încerca să-și motiveze absența prin faptul că putea să-și cultive moșia din Izvorul Crișului doar dacă trecea granița și nu s-a refugiat, ci a fost doar plecat cu treburi în clipa trecerii frontului, fiind prins în cealaltă parte.²⁷

12. Barta Ștefan și soția acestuia, Kisbarta, din comuna Mănăstireni. Au avut reședință la Huedin și nu s-au refugiat, pe acest motiv contestă faptul că averea lor a intrat sub incidența CASBI.²⁸

13. Bogdan Ștefan a lui Ioan B. Feri, din Mănăstireni, român. Nu se precizează nimic special.²⁹

14. Văduva Coman Luiza, din comuna Gilău, româncă. Fără mențiuni speciale.³⁰

15. Horváth Edmund (Ödön), din comuna Fântânița, plasa Sărmaș. Mențiunea de „inamic prezumat”.³¹ La dosar se găsește atașat un memoriu al persoanei în cauză, prin care aceasta explică că a plecat din localitate numai din cauza bolii lui de prostată și s-a dus la Budapesta, la tratament. Își cere înapoi

²² Ibid., f. 97.

²³ Ibid., f. 103.

²⁴ Ibid., f. 112.

²⁵ Ibid., f. 114.

²⁶ Ibid., f. 113.

²⁷ Ibid., f. 129.

²⁸ Ibid., f. 130.

²⁹ Ibid., f. 142.

³⁰ Ibid., f. 148.

³¹ Ibid., f. 149.

proprietatea printr-o solicitare datată la 22 XI 1946. Horváth Edmund invoca în dovedirea veridicității afirmațiilor sale ocupația pe care o avea (era preot reformat) și susținea că el a avut tot timpul o atitudine antigermană. La dosar, se găsește atașată și declarația preotului român, Liviu Rusu, care sărea în apărarea colegului său reformat, spunând că Horváth a fost prietenos cu românii în anii Dictatului, iar pe el personal l-a ajutat să treacă granița în siguranță.

16. Kemény Béla, din comuna Cămăraș. Cetățean român, care a dezertat din armata română.³²

17. Zombori Andrei, din comuna Hida. Nu are domiciliu în comună, doar proprietate.³³

18. Gâmpa Vasile, din Comuna Ciucea.³⁴

19. Wagner Ioan, comuna Aghireș, proprietatea lui fiind în uzufructul lui Nagy Dezideriu.³⁵

20. Herman Ignațiu, din comuna Așchileu, de religie evreiască. Își solicită înapoi bunurile sechestrare sub dispozițiile CASBI. Conform datelor, cererea lui s-a atașat la dosar³⁶, însă noi nu am găsit-o în paginile consultate.

21. Varga Andrei, din comuna Mihăești. Refugiat.³⁷

22. Gáll Elemér, din Corpadea, care deținea proprietăți în Corpadea și în Căian. În cazul acestei persoane se găsește atașat la dosar un inventar detaliat al averii confiscate, după cum urmează: 120 de iugăre de teren arabil, 20 de iugăre pășune, 20 de iugăre pădure, 22 de iugăre neproductive, total 182 de iugăre, în valoare de 7.720.000 lei, la data de 12 septembrie 1944. Motivul intrării sub

incidența legii CASBI era că s-a refugiat cu armata. Certificatul atașat, semnat de primarul Dumban Alexandru și plin de greșeli ortografice, spunea: *Nu putem ști dacă a avut o atitudine dușmănoasă față de URSS, dar socotim că da, din moment ce era boier și făcea parte din conducerea lui Horthy (sic!).*³⁸

23. Tunyogi Andrei, care avea proprietăți în Bidești: 894 de iugăre cadastrale în valoare totală de 690.000 lei, 2 boi și două vaci. El părăsise comuna în 5 septembrie 1945, fiind de altfel cetățean maghiar, stabilit în localitate după 1940.³⁹

24. Csata Paul, din comuna Florești, de profesie inginer. La 17 august 1944, plecase împreună cu armata ungară. În certificatul primăriei se găsește următoare prezumție: *Dacă a avut o atitudine dușmănoasă față de URSS? Da, altcum nu părăsea teritoriul țării.*⁴⁰

25. Gaál Petru, din comuna Căian. Interesant este că în cazul lui există două fișe individuale diferite, deoarece deținea proprietăți agrare pe teritoriul a două comune diferite. Conform uneia dintre fișe (aparent cea elaborată în comuna Gădălin), Gaál Petru era refugiat, susținător al regimului Horthy și avusese atitudine dușmănoasă față de URSS. Însă, conform fișei completată la Căian, Gaál Petru nu era nici susținător a vreunui regim dictatorial, nici dușman al URSS-ului, ci doar un simplu refugiat.⁴¹

26. Văduva Józsa Paraschiva, din comuna Gilău.⁴² Nu există în acest caz mențiuni speciale.

Câteva lucruri trebuie menționate în legătură cu cazurile prezentate mai sus.

³² Ibid., f. 153.

³³ Ibid., f. 156.

³⁴ Ibid., f. 168.

³⁵ Ibid., f. 170.

³⁶ Ibid., f. 185.

³⁷ Ibid., f. 198.

³⁸ Ibid., f. 203.

³⁹ Ibid., f. 205.

⁴⁰ Ibid., f. 206.

⁴¹ Ibid., f. 354.

⁴² Ibid., f. 384.

În primul rând, în toate aceste situații, este vorba de persoane cu proprietăți rurale, mai mici sau mai mari. În absolut toate, se aduce acuzația de absenteism: în unele cazuri, se mai aduc și alte acuzații, mult mai grave, fie obiective, bine precizate (dezertare din armată), fie subiective (răspunsurile „oficiale” la cele trei întrebări din fișele personale, semnate de autoritățile locale).

În majoritatea cazurilor, este vorba fie de cetățeni maghiari veniți în Transilvania în urma Arbitrajului de la Viena, fie de maghiari ardeleni. Au existat și câteva cazuri de etnici români, care au avut parte de același tratament ca și maghiarii, mai cu seamă dacă nu erau prezenți în localitate la momentul întocmirii documentației necesare pentru punerea averilor lor sub sechestru, pe baza legii CASBI. Deși litera legii în sensul strict nu prevedea discriminare pe criteriu etnic, majoritatea celor afectați au fost maghiari, în zonele unde locuiau într-un număr mai mare, etnicii germani, dar nu numai ei. În contextul animozităților adunate, cauzate de contextul celui de al Doilea Război Mondial, legea CASBI s-a dovedit a fi un instrument util de reglare a unor polițe interetnice, dar dincolo de asta, nu a avut un caracter exclusivist și putea să-i afecteze ușor, indiferent de naționalitate, pe toți aceia care, dintr-un motiv sau altul, s-ar fi găsit sub prevederile legii, chiar dacă această situație a reprezentat consecința unor interpretări abuzive. După cum am văzut din studiile de caz, puteau să intre sub incidența legii foarte ușor și cei de naționalitate română, dacă cumva au făcut o deplasare pe teritoriul aflat sub ocupație germano-maghiară, indiferent de motiv, sau dacă erau acuzați că au avut simpatie față de legionari sau față de Ion Antonescu. La fel, bunurile evreilor

deportați au intrat de multe ori sub incidența acestei legi.

În cursul anilor 1946-1947, problema averilor aflate sub jurisdicția CASBI a reprezentat o problemă spinoasă în convorbirile interstatale româno-maghiare. Un moment semnificativ care ilustrează impactul problemei la nivelul diplomației internaționale este reprezentat de scrisoarea oficială a generalului Susaikov. În 1946, în urma plângerilor formulate de guvernul maghiar, generalul Susaikov, șeful Comisiei Aliate de Control, a trimis o notă oficială către guvernul român, care conținea, între altele, sinteza nemulțumirilor legate de aplicarea reformei agrare din 1945 și a legii CASBI. În numele guvernului a răspuns Ministrul Afacerilor Externe, Gheorghe Tătărescu, care a catalogat nemulțumirile ca fiind nefondate și servind propaganda guvernului maghiar, care dorea să obțină astfel condiții cât mai favorabile la Conferința de Pace de la Paris.⁴³ Este foarte probabil însă că un asemenea răspuns, chiar dacă a fost acceptat în mod formal, nu prea i-a convins nici pe Susaikov, și nici pe colaboratorii sau superiorii săi. În acel moment, suveranitatea României ca stat era puternic limitată, adevăratul control fiind deținut de Comisia Aliată al cărei reprezentant dominant în întreaga zonă a fost Uniunea Sovietică. Dincolo de schimbul de mesaje diplomatice, atragerea nemulțumirilor conducătorilor sovietici nu era de bun augur, chiar dacă în comparație cu alte chestiuni strategice, legea CASBI se număra printre problemele mărunte pentru Kremlin.

La rândul lor, și forțele politice minoritare, aliate partidelor de conducere, au formulat propriile obiecții. Atât Uniunea Populară Maghiară, cât și Comitetul Democrat Evreiesc au

⁴³ Cornel Sigmirean, „The Soviet Union and the Transylvanian Issue (1944-1947)”, *Studia Universitatis Petru Maior. Historia*, nr. 1 (2011): 237-250, 240.

înaintat o serie de adrese prin care au protestat împotriva unor aplicări abuzive concrete ale legii CASBI.⁴⁴ Au și avut succese parțiale, de exemplu, în mai 1946, în urma declarației comisarului general al executării armistițiului, Simon Oeriu, s-a schimbat practica aplicării legii la fața locului și acele persoane ale căror averi au fost sechestrare pe baza legii CASBI, dar au putut să-și dovedească atitudinea democratică prin recomandarea unei organizații de masă, și-au primit bunurile înapoi. UPM-ul a anunțat, în 7 septembrie 1947, că 99% dintre cazurile în care s-a dat recomandare s-au rezolvat în favoarea persoanelor interesate.⁴⁵ Tot pe baza insistențelor maghiare sprijinite și de Aliați, dar și pe baza unei oarecare normalizării a situației, a apărut în data de 13 octombrie 1947, legea nr. 333/1947, care a dispus eliberarea de sub incidența CASBI a persoanelor private care nu erau criminali de război. Dar, așa cum afirma Biró Albert, în aplicarea prevederilor CASBI s-au produs de multe ori abuzuri, care nu au fost reglementate ulterior, detaliile rămânând frecvent necunoscute.⁴⁶ Un motiv serios pentru

reținerea puterii politice și administrative din România pentru a nu deschide cutia Pandorei prin reconsiderarea efectelor produse de legea CASBI este exprimat într-un studiu elaborat sub egida Academiei Române, care reprezintă sursă de informație pentru specialiștii Parlamentului European: odată cu naționalizările care au urmat instaurării regimului comunist din august 1948, proprietățile aflate încă sub CASBI au fost transferate în proprietate de stat.⁴⁷

Fiind vorba de un subiect foarte sensibil, dezbaterile politice se reaprind periodic, dar acestea nu constituie subiectul acestui lucrări. Pe de altă parte, se poate observa, chiar și din textul de față, că dincolo de caracterul relativ simplu al legii, aplicarea acesteia a cauzat o serie de abuzuri și greșeli la fața locului. Subiectul mai poate fi exploatat, pe viitor, în momentul în care dosarele de arhivă vor fi mai accesibile. Poate atunci vom putea înțelege în detaliu complexitatea acestui fapt istoric. Articolul de față a realizat doar o succintă introducere, în limita surselor disponibile, prezentate deja.

⁴⁴ Banu, „Activitatea Casei”, 59.

⁴⁵ Sárándi, „A magyar lakosságot”, 383.

⁴⁶ Biró Albert, „A magyar és a román kárpótlás alapjainak összevetése”, *Pro Minoritate*, nr. 2 (2011): 94–117, 102.

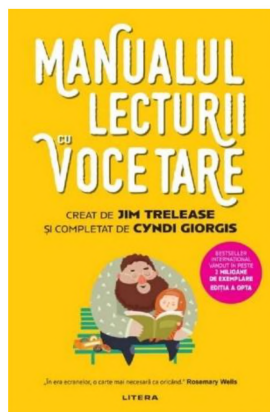
⁴⁷ *Private Properties Issues Following the Change of Political Regime in Former Socialist or Communist Countries*, European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department for Citizens Rights and Constitutional Affairs. 2010 <http://www.europarl.europa.eu/studies>

Jim Trelease, Cyndi Giorgis, **MANUALUL LECTURII CU VOCE TARE**,
București, Litera, 2022, 368 p.

Recenzat de DIANA ANCA POP

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

diana.pop@bjc.ro

La editura Litera a apărut, în anul 2022, *Manualul lecturii cu voce tare*, creat de Jim Trelease și completat de Cyndi Giorgis. Ajuns la cea de-a opta ediție, acest ghid de referință pentru promovarea lecturii și a literației a cunoscut succesul internațional încă

de la prima apariție, în anul 1982, la editura americană Penguin. Dar o primă lucrare a lui Jim Trelease având același titlu, *The Read-Aloud Handbook*, a fost tipărită pe cont propriu de autor, în anul 1979, sub forma unei broșuri destinate părinților, educatorilor și profesorilor, în vederea conștientizării acestora asupra beneficiilor lecturii cu voce tare și a rolului important al acestei practici în creșterea nivelului de plăcere asociat cititului, în dezvoltarea intelectuală, emoțională și socială a copiilor și în formarea lor ca cititori pe tot parcursul vieții. Ediția de față, a cărei traducere a fost realizată de Ioana Diaconu, constituie prima apariție în limba română a *Manualului lecturii cu voce tare*, lucru îmbucurător pentru întreaga comunitate angajată în procesul de literație și în creșterea cititorilor de plăcere. În anul 2013, Jim Trelease publica cea de-a șaptea ediție a volumului său devenit bestseller, urmând ca, în anul 2019, să o delege pe Cyndi Giorgis drept coautoare, pentru a aduce la zi conținutul cărții în lumina ultimelor studii din domeniul educației, a tendințelor actuale în ceea ce privește lectura în familie și la școală,

sub impactul noilor tehnologii, care au dus la o lărgire a literației înspre alfabetizarea vizuală și digitală.

Prezentul *Manual al lecturii cu voce tare* respectă structura ediției anterioare, fiind alcătuit dintr-o secțiune teoretică, ce avansează argumente în favoarea lecturii cu voce tare, fundamentate pe studii și povești desprinse din experiența personală a autorilor, între care se regăsesc și exemple de bună practică educațională prezentate de învățători sau profesori care au introdus în programul zilnic lectura cu voce tare, și o secțiune aplicativă, constând într-o selecție de cărți recomandate pentru a fi citite cu voce tare, clasificate în funcție de gen și în funcție de grupa de vârstă a ascultătorului. Ambele secțiuni aduc elemente de noutate în raport cu ediția din 2013. În mod firesc, sunt incluse și titluri publicate în decursul celor șase ani care despart cele două ediții. La nivel teoretic sunt abordate trei linii noi de discuție: cultivarea cititului independent sau a „citatului în gând într-un ritm susținut” (*sustained silent reading*, abreviat SSR), evoluția formatului cărții, de la materialele tipărite la materialele electronice, și explorarea cărții ca întreg, de la lectura textului la lectura ilustrațiilor.

Idea lui Jim Trelease de a scrie un *Manual al lecturii cu voce tare* a luat naștere într-un moment revelator, care a adus într-un punct de confluență experiența sa personală, emoțională chiar, ca cititor ce duce mai departe, pe filieră paternă, pasiunea lecturii cu voce tare, și experiența profesională, în calitate de jurnalist și voluntar la

clasele a șasea. Tată a doi copii, Jim le citea în fiecare seară dintr-un singur motiv, aparent banal, dar suficient de puternic pentru a-l determina să creadă în eficiența acestei practici oriunde și oricând: și tatăl său îi citise atunci când era copil. El a observat că lectura cu voce tare face ca cititul să devină o plăcere pentru copil. A descoperit studii care atestau deja acest fapt, însă ele prezentau dezavantajul de a se adresa, într-un limbaj academic, mai degrabă specialiștilor în domeniu decât persoanelor implicate efectiv în educația copiilor: părinți și bunici, cadre didactice, bibliotecari. *Manualul lecturii cu voce tare* este scris într-un stil accesibil, cu empatie, căldură, expresivitate, pe alocuri chiar și cu umor, oferind multiple exemple din cotidian pentru a ilustra și valida beneficiile lecturii cu voce tare.

Proiectul lui Jim Trelease de a-i motiva pe adulți să le citească copiilor a avut un impact măsurabil la nivelul sistemului de învățământ american. În 1983, Departamentul pentru Educație al SUA a înființat o Comisie pentru Lectură care să analizeze modul în care deprinderile de lectură se reflectă în rezultatele școlare. Doi ani mai târziu, Comisia a publicat raportul *Becoming a Nation of Readers* („Să devenim o națiune de cititori”), care susținea valorile educaționale ale cititului cu voce tare și încuraja continuarea acestei practici pe tot parcursul școlarizării, atât în familie, cât și în clasă. Mai mult decât atât, mesajul transmis de Jim Trelease în cartea sa a trecut granițele Americii, având o rezonanță puternică asupra învățământului japonez, unde principiul „cititului în gând într-un ritm susținut” a fost adoptat de peste 3000 de școli primare și gimnaziale, dar și asupra unei țări europene precum Polonia, unde, începând cu anul 2001, se desfășoară campania *All of Poland Reads to Kids* („Întreaga Polonie citește copiilor”) care, numai în primii șase ani de la

lansare, a reușit să mobilizeze în jur de 1400 de școli pentru a introduce lectura cu voce tare în programul zilnic¹. Instituirea, în anul 2010, a Zilei Internaționale a Cititului cu Voce Tare de către Asociația LitWorld este încă un ecou al misiunii începute de Jim Trelease cu treizeci de ani în urmă. Din 1983 și până în 2008, Jim Trelease s-a dedicat acțiunilor de tip *advocacy* pentru a sprijini comunitățile să facă din lectura cu voce tare o prioritate permanentă și un pivot al educației de calitate, susținând numeroase lecturi publice, seminarii, conferințe și ateliere de care au beneficiat părinți, profesori, bibliotecari, și implicit copii din întreaga țară.²

Cyndi Giorgis a primit misiunea de a revizui și completa viitoarele ediții ale *Manualului lecturii cu voce tare* în virtutea unei afinități în ceea ce privește obiectivele educaționale cărora se dedică. Autoarea se prezintă ca fiind de formație dascăl. A fost învățătoare și bibliotecar școlar, iar în prezent este profesor de literatură pentru copii și tineret la Universitatea din Arizona și se ocupă de pregătirea personalului didactic. Este totodată un recunoscut și premiat specialist în literatură, speaker, consultant, și a făcut parte din multiple comisii de decernare a premiilor literare, inclusiv a Medaliei Newbery și a Medaliei Caldecott, două dintre cele mai prestigioase distincții acordate anual în America, de către Asociația pentru Serviciul Bibliotecii pentru Copii, unui autor, respectiv ilustrator de cărți pentru copii.³

În cuprinsul cărții, în lipsa unei confruntări cu edițiile anterioare, dat fiind că această ediție este singura tradusă în limba română, în rare locuri cititorul poate diferenția cu ușurință vocile autorilor. Însă ceea ce contează este unitatea de viziune și relevanța argumentelor în favoarea cititului cu voce tare și a lecturii în rândul copiilor în general.

¹ [Jim Trelease pagina web], <https://www.trelease-on-reading.com/>

² Ibid.

³ [Cyndi Giorgis pagina web], <https://www.cyndigiorgis.com/>

Premisa de la care a pornit Jim Trelease în lucrarea sa are la bază două idei interconectate: prima se referă la contribuția esențială a părinților în formarea gustului pentru lectură al copilului, în sădirea germenilor viitoarelor realizări școlare și profesionale pornind de la cultivarea timpurie a dragostei de carte; a doua are în vedere un raport de condiționalitate observat de autor la nivelul claselor de elevi, și anume faptul că plăcerea de a citi a elevilor e strâns legată de acțiunea profesorului de a le citi cu voce tare în mod regulat. Dar ce anume face ca lectura cu voce tare să aibă efecte atât de sigure și semnificative asupra formării unor cititori de cursă lungă, care să nu se poată lipsi de cărți pe tot parcursul vieții? Explicația este una de ordin psihologic: faptul că o activitate menită să dezvolte gândirea (în mod particular, vocabularul, înțelegerea, crearea de conexiuni între concepte, imaginația) și să educe inima, insuflând valori pentru viață, așa cum o face cititul, se desfășoară prin relaționare, prin comuniunea dintre cititor și ascultător, îi produce acestuia din urmă sentimente de plăcere și bucurie, cultivându-i dorința de a i se citi din nou și din nou, iar odată ce devine cititor independent, de a face din actul lecturii un obicei firesc, o rutină plăcută. Posibilitatea de a interacționa și emoția resimțită pe parcursul unor asemenea sesiuni de lectură cu voce tare, în special la nivelul relației părinte-copil, arată autorii, fac ca cititul să devină un obiect de atracție și curiozitate pentru copil: „Cititul cu voce tare e catalizatorul care-l face pe copil să citească singur.” (p. 38). Familiile și grupurile care împărtășesc povești prin intermediul lecturii cu voce tare petrec împreună momente de destindere și relaxare și își creează amintiri comune. Această practică ajută nu numai la dezvoltarea cognitivă, la construirea vocabularului și a unui bagaj de cunoștințe generale, ci și la modelarea înclinației spre lectură a copiilor. Prin simplul act de a le citi copiilor, adulții devin pentru ei modele în ceea ce privește

lectura, insuflându-le dorința de a citi ei înșiși. Și practica cititului în gând într-un ritm susținut observată la părinți îi poate încuraja pe copii să o adopte la rândul lor.

În opinia autorilor, cu cât cititul cu voce tare copiilor este inițiat mai devreme, chiar și *in utero*, cu atât cresc șansele ca ei să dobândească abilități mai bune de limbaj și un vocabular mai bogat. Statutul socio-economic al părinților poate influența disponibilitatea lor de a le citi copiilor. Vocabularul auzit e prima verigă în lanțul ascultare – vorbire – citire – scriere. În acest sens, autorii citează Studiul Hart & Risley (1996), care a arătat că, până la vârsta de patru ani, un copil care provine dintr-o familie săracă aude în medie 13 milioane de cuvinte, în timp ce un copil născut într-o familie de intelectuali aude în jur de 45 de milioane de cuvinte, cu cel puțin de trei ori mai multe. Cuvintele rare din cărți dezvoltă gândirea și limbajul într-o măsură mult mai mare decât cuvintele din conversațiile uzuale. Alți factori care contribuie la atingerea obiectivului lecturii cu voce tare în familie sunt: alcătuirea unei biblioteci; achiziționarea și punerea la dispoziție a unei varietăți de materiale tipărite, de la ziare, reviste și benzi desenate până la cărți ilustrate, romane, volume de poezii și scrieri nonficționale, alături de care se recomandă să se includă și cărți audio; vizitarea periodică a bibliotecii locale; limitarea timpului alocat vizionării programelor TV. Autorii punctează concluziile studiilor care au arătat că acei copii care petrec multe ore în fața televizorului au rezultate mai slabe la citire.

Un capitol al cărții este dedicat rolului taților în promovarea lecturii. S-a demonstrat că tații care le citesc copiilor devin modele puternice pentru aceștia în privința lecturii, iar implicarea lor în actul lecturii mărește gradul de valorizare a cărților de către copii, putându-i determina pe băieți să le plaseze cel puțin la egalitate cu sporturile.

În ceea ce privește factorii din mediul școlar care contribuie la dezvoltarea competențelor de lectură ale copiilor, autorii notează: sesiunile de lectură cu voce tare și discuțiile despre cărți inițiate în clasă; implicarea bibliotecilor școlare, prin îmbogățirea colecțiilor de documente și oferirea de programe de lectură; constituirea unei minibiblioteci a clasei; descurajarea programelor de citire computerizate, bazate pe puncte și recompense, și evitarea fișelor de completat și a întrebărilor sub formă de test, care scad plăcerea de a citi și împiedică „cititul liber voluntar” (CLV); programele de lectură din timpul verii, care previn scăderea abilităților de citire.

În capitolul dedicat impactului mediilor electronice asupra cititului, autorii susțin primatul cărților tipărite asupra ebook-urilor, invocând studiile conform cărora „micuții care citesc mai degrabă cărți tipărite decât ebook-uri înțeleg povestea mult mai bine”, iar „cu cât un copil are acces la mai multe dispozitive, cu atât mai puțin citește în general” (pp. 147-148). În contextul dotării bibliotecilor cu dispozitive și spații care susțin dezvoltarea competențelor digitale ale copiilor și tinerilor, autorii subliniază că acestea nu vor înlocui niciodată rolul bibliotecarului, atât în bibliotecile școlare, cât și în cele publice: „Școala și bibliotecarii au jucat întotdeauna un rol necesar în a-i ajuta pe elevi să-și dezvolte abilitățile de cercetare, care includ accesarea unor surse corecte și verificabile. (...) Indiferent dacă bibliotecile sunt mai degrabă pline de cărți, de ebook-uri sau de calculatoare, bibliotecarii vor continua să fie o prezență valoroasă și necesară.” (p. 134).

Peste o sută de pagini ale *Manualului lecturii cu voce tare* sunt dedicate recomandărilor de cărți pentru lectura cu voce tare, clasificate în opt categorii: *cărți fără cuvinte* (deosebit de generoase cu cititorii și precititorii, întrucât permit generarea

de idei, construcția de povești și lasă loc pentru multiple interpretări), *cărți previzibile* (încurajează participarea copilului, grație cuvintelor și frazelor repetitive), *povești în versuri cu rimă* (transformă în joc experiența limbajului), *cărți ilustrate* (complexe prin lectura dublă – a textului și a ilustrațiilor), *serii de cărți pentru cititorii începători* (care întrețin curiozitatea copiilor și îi angrenează în cititul independent), *cărți pe capitole și romane* (inclusiv romane grafice), *nonficțiune* (în care sobrietatea registrului științific este atenuată de stilul dinamic și colorat), *poezie* (a cărei lectură aduce la viață expresivitatea limbajului). Fiecărei cărți îi este asociată, în funcție de nivelul de lectură sau de nivelul de dezvoltare cognitiv-emoțională, o anumită grupă de vârstă, limitele fiind preșcolari-elevi de clasa a VIII-a. Multe dintre cărțile recomandate au fost traduse în limba română și se află deja printre preferințele copiilor.

Bine documentat, profund ilustrativ, scris cu o reală convingere și motivație, oferind o atentă îndrumare tuturor celor implicați în cultivarea abilităților de citire și a lecturii de plăcere în rândul copiilor, *Manualul lecturii cu voce tare* rămâne o carte necesară și actuală cu fiecare ediție care vede lumina tiparului. Deși exemplele și referințele privind practica lecturii cu voce tare nu trec dincolo de spațiul american, mesajul de promovare a literației pe care îl transmite reverberează la nivel internațional, sau mai bine spus, la nivelul unicității fiecărui copil care, indiferent de locul în care se naște, crește citindu-i-se și apoi citind. Utilizarea manualului ca resursă pentru cititul cu voce tare, dar și pentru cititul în gând într-un ritm susținut, în familiile, școlile și bibliotecile românești, reprezintă, fără îndoială, un deziderat a cărui îndeplinire ar duce la o creștere a nivelului de literație și a stării de bine a cititorilor de azi și de mâine.

Robert Coravu, **EVALUAREA INFORMAȚIILOR DIN MEDIUL ONLINE: NU CREDE ȘI CERCETEAZĂ**, București, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2021, 164 p.

Recenzat de MANUELA ANGHEL
Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj
manuela.anghel@bjc.ro

Evaluarea informațiilor accesibile online reprezintă o temă de actualitate, o problematică de interes crescând în rândul specialiștilor din zona culturii informației. Printre aceștia se numără și autorul lucrării, cadru didactic universitar la Universitatea din București, având ca domenii de interes biblioteconomia, bibliotecile universitare, regăsirea și evaluarea informațiilor.

Chiar dacă este publicată la un interval destul de lung după *Intermediarul difuz*, volum semnat de același autor, în care a urmărit efectele la nivelul bibliotecilor universitare a coexistenței culturii tiparului și a culturii digitale, lucrarea, parte a colecției „Biblioteca științelor informării”, se înscrie în linia de interes a autorului, reprezentând rezultatul unei cercetări minuțioase în domeniul evaluării informațiilor.

Apărută într-un context în care un astfel de demers era necesar, aducând în fața cititorilor săi surse revelatoare, conștientizări și condiții *sine qua non* pentru oricine are acces la informații online, lucrarea își propune să se constituie într-un ghid de informare corectă, dar reușește mai mult – să construiască o punte, un instrument util pentru a scurta distanțele dintre specialiști și publicul larg. În acord cu rigorile stilului științific, informațiile și argumentele dezvoltate se bazează pe surse bibliografice relevante pentru tema prezentată, din literatura de specialitate românească, dar și din cea internațională. În ciuda faptului că este o lucrare științifică veritabilă, este departe de a se erija într-un material exclusiv pentru specialiști din domeniul științelor

informării, remarcându-se prin accesibilitatea ei și pentru publicul larg.

Cele două dimensiuni ale problematicii abordate, cea teoretică și cea practică, se conturează de-a lungul celor șase capitole din structura lucrării. Prima parte pune accentul pe configurarea unui cadru teoretic, în care delimitările conceptuale elucidează situațiile de lipsă de proprietate a termenilor, aducând niște clarificări necesare, iar cea de-a doua constituie ghidul practic propriu-zis pentru utilizatorii de informații online și pentru bibliotecari. Partea teoretică evită să devină o structură aridă de definiții și clasificări, printr-o permanentă raportare la aspecte practice.

Încă de la început, din primul capitol, intitulat *Contextul informațional actual*, este accentuată ideea că în societatea actuală, conectarea permanentă la internet, proliferarea mediei sociale au condus la o schimbare nu numai a mediului prin care se comunică, ci la o adevărată schimbare de paradigmă în comunicarea informațiilor, în care o filtrare eficientă a surselor este inexistentă, iar individul însuși devine filtrul „avalanșei de informații” căreia îi este expus. Internetul fiind foarte accesibil și foarte accesat, reprezentând „o sursă de informare atractivă atât pentru nativii, cât și pentru imigranții digitali”, educarea în vederea unei utilizări responsabile ar trebui să fie o preocupare constantă a societății noastre. Este absolut necesar să conștientizăm nevoia de a învăța să navigăm în acest „urias

depozit în care oricine poate lăsa orice”¹, așa cum definea internetul Tom Nichols, pentru că, după cum subliniază Robert Coravu, „fără o instruire care să urmărească dezvoltarea abilităților și dobândirea cunoștințelor necesare pentru evaluarea informațiilor disponibile în mediul online nu se poate profita pe deplin de beneficiile libertății de informare.” În ciuda neajunsurilor sale, internetul este actualmente un instrument indispensabil: „internetul, acest mediu blamat pentru eterogenitatea sa, pentru lipsa controlului și a organizării, facilitează în același timp și diseminarea la nivel global a informațiilor științifice și, în general, accesul la informații de calitate”, arată autorul.

Cel de-al doilea capitol, *Informația – bază a deciziei. Riscuri asociate*, se axează pe modul în care proliferarea informațiilor incorecte accesibile online, în diferite domenii, poate crea efecte la nivel individual sau la nivel colectiv, pe conștientizarea manierei în care informația primită poate afecta siguranța receptorului ei: „există domenii ale activității umane în care deciziile luate pe baza unor informații incorecte, incomplete, scoase din context sau prezentate tendențios pot avea efecte grave, provocând daune semnificative sau tragedii”.

Elementele de bază pentru evaluarea informațiilor sunt cuprinse în cel de-al treilea capitol, *Fundamentele evaluării informațiilor*. Aceasta presupune aprecierea calității lor, prin prisma multiplelor dimensiuni decelate prin raportare la diferite criterii de clasificare. În cadrul aceluiași capitol este detaliat procesul de evaluare a informațiilor din perspectiva componentelor sale, a factorilor contextuali care îl influențează. Tot aici, o secvență importantă este constituită de prezentarea aspectelor psihologice, a căror conștientizare poate reprezenta un mod de a lupta

eficient împotriva dezinformărilor. Subcapitolul despre gândirea critică, în care aceasta este pusă în relație cu evaluarea informațiilor, prilejuiește scoaterea în evidență a ambelor abilități ca dimensiuni definitorii pentru cultura informației și se află în conexiune directă cu îndemnul din subtitlul cărții „Nu crede și cercetează”. În spiritul adevărului și al obiectivității, tot aici este tratat și aspectul limitărilor evaluării informațiilor.

În cadrul capitolului al patrulea, *Evaluarea informațiilor din mediul online*, se pornește de la câteva caracteristici importante ale comunicării în acest mediu, relevante în măsura în care fac evaluarea informațiilor online mai dificilă, pentru a se continua cu tipologia informațiilor incorecte și cu modalitățile lor de diseminare. Procesul de diseminare a informațiilor incorecte este prezentat cu elementele și fazele lui. Nu în ultimul rând, sunt cuprinse într-un subcapitol și strategii, metode și instrumente eficiente pentru informarea corectă.

Axându-se pe receptor și pe mesaj, cel de-al cincilea capitol, *Ghid pentru evaluarea informațiilor din mediul online*, aduce în fața cititorului comportamente care facilitează evaluarea informațiilor. Sunt evidențiate, de asemenea, aspectele care ar trebui să reprezinte semnale de avertizare cu privire la calitatea informațiilor, sunt delimitate modalitățile de evaluare în funcție de tipul informațiilor, diferitele perspective din care se poate face evaluarea unui mesaj și modalitățile de a acționa în momentul identificării unor informații incorecte, pentru a evita o și mai largă răspândire a acestora.

Ultimul capitol, *Rolul bibliotecilor în evaluarea informațiilor*, scoate în evidență diferitele modalități prin care bibliotecile pot contribui nu numai la educarea pentru folosirea tehnologiilor informației și comunicării, ci și la educarea pentru

¹ Tom Nichols, *Sfârșitul competenței: discreditarea experților și campania împotriva cunoașterii tradiționale* (Iași: Polirom, 2019), 128.

evaluarea corectă a informațiilor. De o importanță aparte ar fi, în viziunea autorului, dezvoltarea unor programe dedicate în special tinerilor, „astfel încât *nativ digital* să nu devină sinonim cu *naiv digital*”.

Lucrarea rămâne până la final fidelă scopului inițial, acela de a oferi un ghid pentru utilizarea informațiilor disponibile online. La succesul acestuia contribuie un element important din structura cărții, constituit de anexele care rețin și aduc în fața cititorului resurse electronice utile pentru evaluarea informațiilor online atât în limba română, cât și în alte limbi, teste, tutoriale și, nu în ultimul rând, jocuri utile pentru bibliotecarii sau cadrele didactice care lucrează cu tineri, pentru care dimensiunea ludică produce efecte remarcabile în învățare.

Privind cartea ca întreg, se conturează o succesiune logică, de la aspectul general al contextului actual, către specificul evaluării informațiilor, elementele constitutive

completându-se pentru a construi o imagine cât mai clară asupra a ceea ce înseamnă mediul online și receptarea informațiilor în acest mediu, fără a avea însă pretenția exhaustivității.

Lectura îi dezvăluie cititorului o construcție echilibrată, bine documentată, obiectivă, având în centru o poziționare echidistantă, din care răzbate ideea că informațiile online reprezintă forme ale progresului tehnologic, parte din viața noastră, presupunând adaptare și, cel mai important, responsabilitate, fie că rămânem simpli receptori, fie că devenim parte din procesul de diseminare a informațiilor receptate.

Este o carte utilă bibliotecarilor, constituind un real punct de plecare pentru cei dornici să se implice în educarea utilizatorilor bibliotecii, dar și tuturor utilizatorilor de informații online, orientați către autoperfecționare.

Marjanucz László (coord.), A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÉS ELŐDEI TÖRTÉNETE. II. RÉSZ: A KOLOZSVÁRI EGYETEM TÖRTÉNETE AZ ALAPÍTÁSTÓL A SZEGEDI ÚJRAKEZDÉSIG 1872–1921 = ISTORIA UNIVERSITĂȚII DIN SZEGED ȘI A INSTITUȚIILOR CARE A PRECEDAT-O, PARTEA A II-A: ISTORIA UNIVERSITĂȚII CLUJENE DE LA ÎNTEMEIERE PÂNĂ LA RELUAREA ACTIVITĂȚII SALE ÎN SZEGED 1872–1921, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 2022, 786 p.

Recenzat de BEKE IBOLYA
Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj
ibolya.beke@bjc.ro

Al doilea volum din seria care reconstituie istoria Universității clujene¹, monografia publicată de editura Universității din Szeged, este rezultatul colaborării dintre Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj și Universitatea din Szeged (din 2017), însumând studiile a 16 cercetători consacrați din România și Ungaria.

Redactorul-șef, profesorul conferențiar habilitat Marjanucz László, șef de catedră la Universitatea din Szeged, și redactorii, conferențiarul universitar habilitat Antal Tamás (Szeged) și Vajda Tamás, director la Arhivele Universității din Szeged, au elaborat structura volumului ilustrată în pagina de cuprins (p. 5-11), împreună cu lista imaginilor și indicele numelor. Remarcabilul material fotografic a fost ales de Vajda Tamás (74 fotografii reprezentând clădiri și profesori ai universității din Cluj).

Este de menționat faptul că reprezintă prima lucrare recentă, referitoare la istoria Universității din Cluj, care introduce surse de arhivă în cercetare (Fondul Rectoratului, Fondul Facultății de Litere, precum și evidențele cuprinzând datele personale și opțiunea pentru cursuri a studenților, evidența celor care au obținut titlul de doctor,

informații preluate din fondurile Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale, precum și Fondul Facultății de Medicină de la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, din colecția Arhivei Eparhiei Reformate din Cluj, arhivele personale ale diverșilor profesori clujeni, dar și colecția valoroasă de manuscrise a Bibliotecii Academiei în care se regăsesc 10.000 de pagini de cursuri universitare). Bibliografia (p. 723-757), semnalată la sfârșitul monografiei, va veni, cu siguranță, în sprijinul viitorilor cercetători interesați de istoria Universității sau a Clujului.

Față de lucrările de specialitate anterioare care prezintă istoria Universității din Cluj, lucrarea de față lărgeste orizontul cercetării prin aducerea în fața cititorilor a unor noi teme, precum relația Universității cu orașul, influența acesteia asupra construcției și modernizării sale, rolul profesorilor universitari în viața politică și economică a urbei sau viața studentescă clujeană.

În primul capitol al lucrării, *De la întemeiere până la denumire* [Az alapítástól a névadásig], Mariska Zoltán prezintă procesul de înființare a Universității, predecesoarele (Academia de Drept și Institutul Medico-Chirurgical), precum și

¹ Primul volum, *A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig, 1581–1872 [De la Universitatea Báthory până la Universitatea din Cluj, 1581–1872)],*

apărut în 2011, cuprinde istoria vieții universitare de la Cluj în perioada 1581–1872. Autori: Szögi László – Varga Júlia.

formarea structurii și a modelului administrativ al Universității. În capitolul *Sistemele de ocupare a posturilor în universitate*, autorul clarifică atribuția fiecărui participant la procesul de învățământ – de la profesor până la preparator. Partea referitoare la *Dificultățile celor zece ani* abordează și relația cu Spitalul Carolina și colecțiile Societății Muzeului Ardelean [Erdélyi Múzeum-Egyesület]. Autorul caută răspuns și la o întrebare interesantă: de ce profesorii numiți pe o catedră din Cluj considerau că activitatea lor în cadrul noii universități era „doar a situație provizorie” (p. 46).

Gaal György, filolog și istoric al Clujului, autor a două volume care tratează istoria Universității din Cluj (*Egyetem a Farkas utcában: a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai* [Universitate pe strada Lupilor: predecesorii, etapele dezvoltării și atracțiile], apărute în 2002, respectiv 2012 și *A tudományosság fellegvára* [Citadela științei], din 2022), dar și a multor studii și lucrări de istorie locală, rezumă cercetările sale minuțioase de istorie locală în studiul *Loturi, clădiri, construcții – unde s-a derulat activitatea didactică* [Telkek, épületek, építkezések – ahol az egyetemi munka folyt]. Acesta analizează modul în care edificiile noii universități au modificat și au contribuit la aspectul urbei.

În anul înființării, 1872, Universitatea deținea două clădiri, iar până la sfârșitul războiului numărul acestora a ajuns la 38. Studiul, generos în detalii, oferă ocazia celor interesați să-și formeze o imagine clară despre acele clădiri și spații în care, „în ciuda unor compromisuri puternice” (p. 51.), Universitatea din Cluj și-a deschis porțile în 1872. Totodată, se face referire la cele trei clădiri care au adăpostit cele 160 de paturi ale Spitalului Carolina, situat în Piața Muzeului din Cluj, unde, din cauza lipsei celor mai elementare norme de igienă, s-au tratat doar cei mai săraci dintre locuitori. Până și intervențiile chirurgicale erau efectuate la domiciliul pacientului, unde riscul de infecții era

mai scăzut. Cu multe amănunte interesante sunt descrise și celelalte clădiri în care a funcționat Universitatea după înființare – clădirea Liceului catolic, închiriat de la Statusul catolic de pe strada Kogălniceanu, vizavi de clădirea principală, unde erau atât sălile de curs ale Facultății de Drept, cât și Institutul de Autopsie, apoi cele două clădiri baroce ale iezuiților aflate la intersecția străzilor Kogălniceanu și Universității, clădirile Institutului Botanic și al Institutului Zoologic din Grădina Mikó, închiriate de la Societatea Muzeului Ardelean.

Un adevărat specialist în istoria Clujului, sprijinindu-se pe surse de arhivă, dar și pe alte texte contemporane (discursuri ale rectorilor, publicații seriale), autorul prezintă marile construcții din perioada 1880-1902 (finalizate până în 1917): Institutul de Chimie, clădirile Institutelor de Anatomie și Fiziologie, iar, mai apoi, prin demolarea celor două clădiri vechi iezuite, construirea clădirii centrale, clinicile, Biblioteca Universitară, Institutul de Zoologie, precum și Mensa Academica – edificii caracteristice urbei.

Capitolul referitor la istoria Rectoratului, *Rectori și Rectoratul* [Rektorok, Rektori Hivatal], bine documentat, cu exemple concrete (studiul lui Mátyás Zoltán și Vajda Tamás) deschide un nou subiect în cercetarea istoriei Universității. Se clarifică teme precum procedura de alegere a rectorilor, competențele rectorilor, ale Rectoratului (limitate de Ministerul Învățământului și al Cultelor), precum și atribuțiile prorectorilor și ale Comisiei Academice. Lista rectorilor și a prorectorilor, anexă a monografiei, a fost realizată de Vajda Tamás.

În structura monografiei, următoarea unitate cuprinde studiile care prezintă istoria celor patru facultăți.

În capitolul *Facultatea de Drept și Științe Politice* [A Jog- és Államtudományi Kar], co-autorii Antal Tamás și Balogh Elemér construiesc relatarea despre istoria facultății în jurul biografiei și personalității celor 41 de profesori, referindu-se

la cursurile predate și interesele profesionale ale acestora. Pe lângă probleme precum predarea și examinarea studenților de la Cluj, în comparație cu Universitatea din Budapesta, autorii abordează și teme precum scutirea de la plata taxelor universitare a studenților sau înscrierea studentelor la facultate (în cazul Facultății de Drept doar din 1912 și doar la specializarea Contabilitatea statului).

În secvența care tratează istoria *Facultății de Medicină* [Orvostudományi Kar], autorul Mariska Zoltán prezintă specializările și acei profesori care au reprezentat diversele catedre în perioada 1872-1921 (43 de biografii în total): carierele profesionale până la numirea la catedră, detaliile legate de numire (inclusiv familia de origine și statutul social al acesteia), activitatea didactică, profesională și socială a profesorilor. Totodată, urmărește cariera acestora și după plecarea de la Universitatea clujeană.

Istoria învățământului superior de farmacie este reconstituită de Péter H. Mária [Gyógyszerészképzés] printr-o analiză bazată pe surse de arhivă și bibliografie de specialitate. Autoarea analizează învățământul farmaceutic clujean (împărțit între două facultăți – cea de medicină și cea de științele naturii) în contextul normelor legislative de la aceea vreme. Dincolo de materiile și profesorii care au predat această specializare, autoarea prezintă evoluția numărului de studenți înscriși la această facultate, locul nașterii, proporția studenților de origine transilvăneană sau de sex feminin, precum și datele referitoare la cei care au obținut titlul de doctor în farmacie în perioada 1872-1919.

Facultatea de Filosofie, Litere și Istorie [Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar] a fost una dintre cele patru facultăți cu care a funcționat instituția de la înființarea din anul 1872. Toth Szilárd, autorul studiului, reconstituie istoria tuturor specializărilor din cadrul facultății prin cercetarea biografiei a 41 de profesori: pe lângă

studiile, activitatea literară și științifică, acordă atenție și modului prin care acești profesori au cooptat studenții în cercetare, lansându-i în cariera științifică. În continuare, studiul analizează activitatea socială, economică și politică a profesorilor universitari.

Capitolul *Facultatea de Matematică și Științele Naturii* (Matematika- és Természettudományi Kar, autori Hannus István, Wanek Ferenc și Erdélyi László) surprinde procesul formării și clădirii ei, fiind prima facultate de matematică în cadrul unei universități din Ungaria. Autorii prezintă catedrele facultății și biografia profesorilor, activitatea științifică deschizătoare de drumuri noi, recunoscută internațional, a profesorilor care au predat la Cluj, precum și evoluția instituțiilor afiliate care asigurau orele de laborator.

În studiile intitulate *Legăturile dintre Asociația Muzeului Ardelean și universitatea clujeană* [Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a kolozsvári egyetem kapcsolata] și *Istoria bibliotecii universitare din Cluj* [A kolozsvári egyetemi könyvtár története], Sipos Gábor prezintă relația dintre Asociație și Universitate (așezarea și dezvoltarea colecțiilor, probleme de personal).

Conform contractului dintre Ministerul Cultelor și al Instrucției și Asociația Muzeului Ardelean, încheiat în anul 1872, universitatea nou-înființată la Cluj, împreună cu celelalte colecții (Colecția de Științe ale naturii, Muzeul de Numismatică), care au rămas în proprietatea Asociației, avea dreptul de a folosi și biblioteca acesteia. Importanța acestei colaborări este subliniată prin faptul că, orașul Cluj a fost ales să găzduiască o universitate nou-înființată tocmai datorită existenței acestor colecții ca bază de cercetare.

Descrierea Bibliotecii Universitare (Sipos Gábor) este una cuprinzătoare, bazată pe o vastă literatură de specialitate din care reiese evoluția detaliată a bibliotecii – pornind de la sala iluminată cu lumânări de la parterul colegiului iezuit, unde

biblioteca găzduia cele 34.156 de volume ale asociației și cele 11.134 ale universității. Astfel, sub conducerea lui Erdélyi Pál, colecțiile ajung la 150.000 volume până la finalizarea clădirii noi, terminată în 1909 (148.946 volume în 1907).

Rolul Universității și al profesorilor universitari în dezvoltarea infrastructurii (apă curentă, iluminat electric) Clujului este analizat de Toth Szilárd în capitolul *Legătura dintre universitate, oraș și Transilvania* [Az egyetem, a város és Erdély kapcsolata]. Elita universitară, numărând peste 100 de profesori, se regăsea în număr mare în conducerea orașului (39 de profesori universitari și un chestor universitar au fost identificați de autor printre deputații și virilistii orașului), dar și în consiliile de administrație ale unor bănci și societăți comerciale, dintre care se remarcă, de exemplu, statisticianul Vályi Lajos, virilist al orașului în perioada 1886–1918, având acțiuni la 8 instituții financiare sau societăți comerciale.

Un caracter aparte are subcapitolul care analizează, pe baza surselor de arhivă, presă contemporană și pagini de jurnale, efectul Primului Război Mondial asupra orașului și a funcționării Universității: probleme de aprovizionare cu alimente, inflație, valul de refugiați, plecarea studenților în război, tratarea soldaților răniți în spitalele Universității, activitatea didactică continuată în condiții inumane. Totodată, semnalează unele aspecte pozitive ale momentului, precum: înflorirea sectorului de servicii, a presei sau creșterea impresionantă a numărului de studenți la facultate.

Karády Viktor realizează profilul colectiv al societății universitare în studiul *Studenții universității* [Az egyetem diáksága], comparând datele referitoare la compoziția confesională și cea a vorbitorilor de diferite limbi materne și cele referitoare la condițiile de studiu ale studenților

clujeni cu situația din Ungaria și Transilvania, căutând particularitățile transilvănene.

Institutul Pedagogic, care funcționa pe lângă Facultatea de Filosofie, Litere și Istorie și Facultatea de Matematică și Științe Naturale a examinat în jur de 2.000 de viitori profesori până în anul 1918. Partea referitoare la *Istoria pregătirii pedagogice și a școlilor de practică pedagogică* [A tanárképzés és a gyakorlatiskola története] este scrisă de Vajda Tamás. Autorul prezintă structura Institutului Pedagogic, în cadrul căruia, la început, funcționau trei grupe (filosofie clasică, istorie-geografie, matematică-științe ale naturii, din 1874 adăugându-se și geometria), bugetul instituției și realizează analiza comparativă cu Institutul Pedagogic de la Budapesta, având în vedere numărul studenților de la fiecare specializare în parte, originea etnică, regiunea de origine și confesiunea acestora.

Tematica *Asociațiile studențești și de caritate la universitatea clujeană* [Diákegyesületek, diákjóléti intézmények a kolozsvári egyetemen] nu a avut parte de atenția cercetătorilor în trecut, de aceea studierea asociațiilor studențești, a mijloacelor de autoeducare și auto-reprezentare a tineretului, umple un gol. Autorul, Osváth Zsolt, face cunoscută activitatea Cercului Studențesc din Cluj, o asociație cu caracter general (cercetând și analele acestuia) și a altor asociații culturale sau de caritate. Acordă un loc important în studiul său și publicațiilor studențești. După trecerea în revistă a activității în cadrul asociațiilor de studenți, autorul urmărește cariera ulterioară a liderilor și a redactorilor revistelor studențești.

Monografia și istoria Universității Regale Maghiare „Francisc Iosif” la Cluj, se încheie cu studiul coautorilor Vekov Károly și Vincze Gábor (*Sfârșitul la Cluj, mutarea la Szeged – Kolozsvári végjáték, Szegedre kerülés*), care utilizează și surse inedite, nepublicate (relatări, amintiri, jurnale ale martorilor).

Studiile sunt intercalate între introducerea și postfața redactorului-șef, Marjanucz László, și urmate de rezumatele în limbile română și engleză ale lui Blazovich László, președintele Comitetului pentru Studierea Istoriei Universității, Szeged.

Volumul, impresionant ca întindere, număr de colaboratori și nivel al cercetării, poate fi o lectură utilă atât pentru profesioniști, cât și pentru cei interesați de istoria orașului și a Universității din Cluj.

Felix Ostrovschi, ZIDIRE ȘI DEVENIRE: CARTIERELE CLUJULUI ÎN ANUL 1937, Cluj-Napoca, Argonaut, 2021, 287 p.

Recenzat de IOANA-TEREZIA POP
Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj
ioana.pop@bjc.ro

Zidire și devenire este rodul preocupărilor de istorie locală ale istoricului și bibliotecarului Felix Ostrovschi. Subiectul de cercetare propus reprezintă o plimbare prin cartierele orașului Cluj în anul 1937. În acest demers, autorul a fost motivat de curiozitate și de dorința de a contribui la o mai bună cunoaștere a istoriei sociale a secolului al XX-lea.

În construirea firului narativ au fost consultate și utilizate surse prezente în epocă, presa interbelică. Astfel, baza documentară este reprezentată de cotidianul politic, economic și social „Națiunea Română”, organ al Partidului Național Liberal, care a circulat în Cluj în perioada 5 aprilie 1935 și 3 aprilie 1938. Precum menționează Ion Hangiu în *Dicționarul presei literare românești 1790-1990*, publicat în anul 1996 la Editura Fundației Culturale Române, acest cotidian promova progresul național și lupta împotriva iredentismului maghiar. În reportajele selectate de Ostrovschi se poate observa acest discurs defensiv al românilor transilvăneni.

Pentru alcătuirea volumului *Zidire și devenire* au fost selectate articole și reportaje, din intervalul primăvară-vară al anului 1937, semnate de trei jurnaliști: Emil Bocșa-Mălin (Milu Mălin), Valentin Strava (pe numele real Gavrilă Pop) și Horia Stanca. Primul, Milu Mălin, absolvent al Facultății de Drept din Cluj, a colaborat de-a lungul vieții la mai multe gazete („România Nouă”, „Națiunea Română” sau „Curentul”), iar în intervalul 1940-1942, a activat ca judecător la Câmpia Turzii. Strava a fost student la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj, s-a remarcat ca traducător al

poeziilor lui Ady Endre și a colaborat la un număr mare de publicații. Ultimul ziarist a activat ca traducător, memorialist, cronicar și a avut o amplă activitate de jurnalist (a colaborat cu ziare precum „Națiunea”, „Națiunea Română” sau „Sfarmă-Piatră”).

Ostrovschi motivează alegerea acestui tip de sursă, reportajul ca gen de informare, datorită faptelor actuale adunate în urma unor investigații și observații, la fața locului, realizate de către jurnaliști. Aceștia au fost ajutați în construirea materialului pentru presă, pe alocuri, și de mărturiile sau discuțiile avute cu diferiți locuitori ai cartierelor Clujului. Cititorul este transpus astfel în atmosfera orașului de pe Someș, cu doi ani înainte de începerea celui de-al Doilea Război Mondial, unde se familiarizează cu străzile, cartierele, preferințele locuitorilor, dar și cu instituțiile și clădirile reprezentative ale urbei. Deși poate fi utilizat ca izvor în cercetarea istorică, totuși reportajul prezintă și o serie de limite. Astfel, trebuie ținut cont de următorii factori: subiectivismul jurnalistului, existența unui anumit tipar ideologic pe care ziarul îl urmează sau posibilitatea ca informațiile observate pe teren să nu fie verificate pentru veridicitate și exactitate de către jurnaliști.

Volumul este, de fapt, o antologie de reportaje. Articolele de ziar, compilate, sunt redactate ca atare, fără comentarii sau adnotări. Metoda de lucru adoptată de Ostrovschi plasează volumul în rândul surselor primare, a izvoarelor, utile cercetătorilor interesați de secolul al XX-lea, în general, sau de

istoria locală și a perioadei interbelice, în particular.

Cercetarea se deschide cu o foarte scurtă *Introducere* în care autorul anunță subiectul, motivația și sursele utilizate, urmată de 37 de capitole și încheiată cu *Concluziile* sau *Sfârșitul anchetei*. Din cele 37 de capitole, aproximativ jumătate sunt rezervate analizei vieții din cartierele periferice, iar cealaltă jumătate este alocată analizei vieții tumultuoase din centrul orașului de pe Someș.

Pentru anul 1937, cei trei reporteri vorbesc de cele aproximativ 20 de *cartiere* ale Clujului: Iris, Bulgari, Someșenii-noi, colonia Someșeni, Fluturi, Silaghi, Andrei Mureșanu, Hajungar (Hajongard/Házsongárd), colonia Peteanu, Făgețel, Sin-uța, Mănăștur, Între ape, Donath, Grigorescu, Cetățuia, Cordoș, Dâmbul Rotund și zona gării. Pentru perioada interbelică, când reportajele au fost create, termenul „cartier” desemnează un loc (Între Lacuri, Cetățuia), un grup etnic (Bulgari), sau numește un sat anexat Clujului (Mănăștur). Așa cum sublinia și Vasile Mitrea în volumul *Cluj-Napoca, un oraș în mișcare*, apărut la editura Tribuna, în Cluj-Napoca, în anul 2009, abia după anul 1960 se poate vorbi la Cluj de cartiere, și anume, mai multe complexe de locuire grupate, care pun la dispoziția populației în creștere un fond locativ amplu.

Din reportaje se deduce că periferia, cartierele, care se dezvoltă din imediata vecinătate a centrului și care se succed, poartă amprenta românilor. Chiar dacă unele au fost înființate de maghiari, cum ar fi cartierul Iris locuit inițial de *hoștezeni*, treptat elementul românesc prevalează. Românii vin și se instalează în zona orașului Cluj, din satele din apropiere, pentru a-și găsi un rost, pentru a munci în fabrici, instituții sau în comerț. Autohtonii sunt ilustrați într-o alură pozitivă de oameni muncitori, în contrast cu maghiarii cărora li se atribuie obiceiuri degradante cum ar fi propaganda politică comunistă sau beția.

Cartierele sunt prezentate într-o notă optimistă, sunt locurile care se dezvoltă, în care locuitorii se sprijină reciproc. Totodată, este locul unde se naște și se construiește un spirit naționalist. În toate cartierele se dorește ridicarea de școli și biserici, adevărate elemente de construire a identității naționale. Pentru a susține dezvoltarea optimă a locuirii, se cerea edililor clujeni pietruirea străzilor, extinderea transportului în comun, introducerea apei, a canalizării și a iluminatului electric. Se mai observă că unele cartiere sunt la poli opuși în privința curățeniei și a bunăstării. Dacă în Iris, Bulgari sau Someșeni era întâlnită o sărăcie generalizată, de cealaltă parte se aflau cartierele Andrei Mureșanu sau Grigorescu care s-au dezvoltat armonios, în care prosperitatea se putea observa prin arhitectura caselor, a existenței unui plan urbanistic.

Centrul orașului era format din următoarele zone sau componente cheie: parcul, strada slugilor sau George Barițiu, drumul studenților și cafeneaua New York, strada Regina Maria, Piața Unirii, piața Carolina, parcul din Piața Ștefan cel Mare, strada Regele Ferdinand, piața din spatele poștei, zona Casei Învățătorilor, Piața Mihai Viteazul, strada Dragalina, piața de vechituri și mănăstirea ortodoxă de pe strada Avram Iancu. Centrul era perceput ca un spațiu aristocratic, loc de întâlnire, taifas și viață de noapte, pol al culturii, spațiu unde se fac cumpărăturile datorită piețelor (Piața Mihai Viteazul și piața de vechituri) și a diverselor magazine, dar este perceput și ca refugiu în zilele toride de vară datorită parcurilor, iar vara este deplânsă lipsa studenților care animă viața urbei. Deși ar trebui să fie punctul de referință, este considerat, pe alocuri, precum o *nenorocire edilitară*. Edilii Clujului sunt învinuiți deoarece nu s-au (pre)ocupat să amenajeze și să îmbunătățească aspectul și circulația în unele zone centrale ca Cetățuia, strada Ferdinand sau Dragalina, parcul din Piața Ștefan cel Mare, cel din

spatele poștei sau terenul din spatele Casei Învățătorilor.

Este interesant de observat că reportajele sunt construite potrivit unui tipar, cel pe care îl promova cotidianul „Națiunea Română” și perioada interbelică. Mai exact, se conturează imaginea pozitivă a faptelor și conduitei românilor în contrast cu ceilalți, maghiarii, care în perioada interbelică promovau mișcarea istorică iredentistă maghiară. La fel este redată și imaginea periferiei, unde românii erau majoritari, într-o notă favorabilă. Când, de fapt, realitatea indica opusul, centrul era net superior dacă ne raportăm la dotări, nivel de trai și la existența unui plan urbanistic coerent. O analiză a reportajelor din acest punct de vedere, dar și o expunere care să familiarizeze cititorii cu noțiunea de cartier în perioada interbelică, ar fi fost potrivită în introducerea realizată de Ostrovschi la *Zidire și devenire*.

Zidire și devenire: cartierele Clujului în anul 1937 este o apariție editorială utilă datorită problematicii pe care o abordează și a surselor pe care le face cunoscute. Prin lecturarea volumului, ni se răspunde la întrebarea „cum se trăia în orașul Cluj în anul 1937?”, potrivit viziunii a trei jurnaliști din presa interbelică. Totodată, ni se aduce în față o antonimie. De aproximativ 100 de ani, unele aspecte în orașul de pe Someș au stagnat ori s-au menținut în aceeași notă (amenajarea parcului din spatele Operei, studenții care animă viața orașului și afacerile imobiliare profitabile), dar, în cea mai mare parte, se observă o evoluție benefică locuirii. În final, cartea propusă de Felix Ostrovschi poate fi un punct de pornire pentru istorici (și nu numai), dar și o lectură agreabilă pentru clujeni sau curioși de orice proveniență.

Melinda Blos-Jáni (coord.), IMAGINI INTERIOARE: COLECȚIA FOTOGRAFICĂ
A DOAMNEI ELLA HINTZ (N. BOROS, 1885-1975),
Cluj-Napoca, Editura Exit, 2022, 224 p.

Recenzat de IOANA-TEREZIA POP
Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj
ioana.pop@bjc.ro

Membri ai Departamentului de Media din cadrul Universității Sapienția din Cluj au înființat Arhiva Audiovizuală din Transilvania, pentru a conserva, digitiza, cerceta și promova patrimoniul audiovizual (fotografie, sunet, film, video). Totodată, au în vedere realizarea de studii de caz interdisciplinare care să contribuie la înțelegerea complexității imaginilor. Persoanele implicate sunt deopotrivă cadre didactice și studenți ai universității. Sursele cu ajutorul cărora își construiesc proiectele sunt colecții deținute de muzee, colecții private sau baze de date online.

O primă reușită a echipei a fost volumul *Látható Kolozsvár. Orbán Lajos fotói a két világháború közötti városról (Clujul vizibil. Fotografiile lui Orbán Lajos despre orașul interbelic)*, publicat de Editura Exit, în anul 2018, care reunește studii și imagini digitizate ale fotografului interbelic Orbán Lajos. În timp ce se studia opera fotografică a lui Orbán, cercetătorii au identificat în cadrul arhivei *Societății de fotografi amatori Tassar Teke* imagini de familie realizate de Hintz Ella, fotograf amator în perioada cuprinsă între 1910 și al Doilea Război Mondial. Imaginile analizate și digitizate, în acest al doilea volum realizat de Arhiva Audiovizuală, au fost puse la dispoziție de nepoata lui Hintz Ella, Kovács-Hintz Edith.

Imagini interioare a fost realizat prin îmbinarea coerentă a unei colecții de studii și a unui album foto. Imaginile pe care le promovează cercetătorii, prin această inițiativă, aparțin unei colecții necunoscute până la momentul publicării

volumului. Cele cinci studii care deschid volumul se concentrează pe figura fotografei Hintz Ella ca membru activ (cazul femeii „vocale” prin crearea de imagini) în cadrul mișcării feministe, pe cultura vizuală și tehnicile fotografice utilizate pentru a crea fotografiile (o selecție) pe care le putem privi și analiza în patru capitole, iar ultimul studiu conturează povestea casei Hintz în contextul istoriei urbane clujene, realizat în urma restaurării recente a imobilului. Ar merita menționat că la finalul fiecărui studiu se află bibliografia consultată și utilizată de către autori.

Scopul cercetătorilor, în acest demers, a fost dorința de a atrage atenția asupra istoriei fotografiei, înțelegerea rolului social al femeilor din mediul urban transilvan, dar și crearea unui cadru general pentru o discuție relativă la emanciparea și rolul femeii de la începutul secolului al XX-lea în orașul Cluj. Totodată, prin fotografiile lăsate de Hintz Ella se poate reconstitui memoria familiei Hintz, dar și o parte din imaginea Clujului interbelic. Sursele primare utilizate în acest demers sunt cele 1427 de fotografii puse la dispoziție de nepoata Ellei. În lipsa unor documente de arhivă, jurnale, biografii sau autobiografii, s-a apelat, în construirea studiilor, la presa locală interbelică, surse bisericești, anuare școlare și la analogii din cercetări actuale care tratează arhive foto și situația femeilor în perioada interbelică.

Problemele ce urmează să fie abordate pe parcursul volumelor editate de către Arhiva Audiovizuală din Transilvania și, implicit, în

volumul *Imagini interioare*, sunt semnalate în *Cuvântul înainte*. Se dorește conturarea unui răspuns referitor la apariția și dezvoltarea culturii vizuale transilvane de-a lungul timpului, dar și identificarea motivului pentru care aparatul de fotografiat a început să fie utilizat și de către cine. În final, se intenționează punerea fotografiilor de arhivă și a altor documente vizuale în slujba istoriei (artei, sociale și locale) pentru a putea observa ce informații se pot extrage din acest tip de document istoric.

Studierea interdisciplinară a fotografiilor realizate de Hintz Ella și conturarea istoricului familiei acesteia a fost posibilă datorită unei echipe de cercetători proveniți dintr-o serie de domenii conexe. Coordonatorul colecției este Bloss-Jáni Melinda, lector universitar la Universitatea Sapientia, secția Cinematografie, fotografie, media. Specializările în care activează sunt istoria și teoria filmului și a fotografiei, dar și antropologie vizuală. Lector universitar, la aceeași Universitate, este și Mira Marincaș. Totodată, este și fotograf și cercetător al fotografiilor de arhivă. Gaal György este istoric literar, a publicat studii referitoare la istoria literaturii maghiare și engleze, istorie locală (ghiduri ale orașului sau studii privind Palatul Rhédey sau Colegiul Unitarian), sau istoria presei maghiare din Transilvania. Bokor Zsuzsa este în prezent cercetător la Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj-Napoca. Printre domeniile sale de interes se înscriu antropologia culturală și istoria socială. Újvári Dorottya este doctorand la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (în cadrul Școlii doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”), dar și muzeograf la Muzeul Județean Mureș, iar Ványolós Endre este arhitect și cadru didactic la Universitatea Sapientia din Târgu Mureș și Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca.

Primul studiu, *Întâlnirea a două familii burgheze din Cluj*, este semnat de Gaal György. Acesta realizează o incursiune biografică în viața

famiilor Mauksch, Hintz și Boros, cei care au administrat și deținut cea mai veche farmacie din Cluj, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În plus, din acest studiu, obținem informații referitoare la viața, pasiunile și ocupațiile Ellei. Aceasta apare ca un personaj aparte în istoria Clujului, deoarece joacă tenis, este printre puținele femei fotograf din oraș și este un șofer iscusit. Datorită căsătoriei din anul 1907 cu doctorul Hintz György, proprietarul celei mai vechi farmacii a urbei de pe Someș, își păstrează poziția în rândul burgheziei. Momentul de cotitură în viața familiei Hintz l-a reprezentat naționalizarea bunurilor acesteia și moartea Ellei în anul 1975, la scurt timp, urmașii săi părăsesc Transilvania pentru a se stabili în Germania. Un instrument care ajută la o mai bună înțelegere a istoricului familiilor Hintz și Boros este tabelul genealogic realizat de Gaal și care prezintă străbunicii, bunicii, fii și nepoții Ellei și ai soțului, dr. Hintz György.

Urmează cercetarea *Observatorul tăcut. Contextul social-istoric al fotografiilor Ellei Hintz (n. Boros)* realizată de Bokor Zsuzsa. În acest capitol, Bokor realizează o analiză minuțioasă a poveștii vieții Ellei, o femeie care a aparținut clasei de mijloc a societății clujene interbelice. Datorită poziției pe care o ocupă tatăl, pastor și episcop al unitarienilor din Transilvania, decan al Seminarului Teologic Unitarian, dar și promotor al relațiilor cu unitarienii din Anglia și Statele Unite ale Americii, Ella urmează parcursul în educație al copiilor ce aparțineau burgheziei, liceul de fete și colegiul pedagogic. Totuși, a dorit, asemenea fetelor din clasele de mijloc, să învețe o meserie, urmând astfel un curs de croșetat dantelă. Asemenea mamei, după căsătorie, se dedică familiei, dar face și artizanat (pictează mobilier și ulcioare sau croiește fețe de masă) și se dedică fotografiei. Se implică în organizarea de evenimente culturale și sociale și este un membru activ și președinte al Asociației Femeilor Unitariene, organizație care făcea parte din

Asociația Unitariană Dávid Ferenc. Prin intermediul fotografiilor realizate se observă cel mai bine imaginea unei mame dedicate, care reușește să mențină familia unită (numeroasele poze de grup) și care prezintă respect deosebit pentru înaintași (diferite cadre cu părinții și socrii).

Îndeletnicirea fotografei Hintz Ella de a realiza albume foto a fost analizată de Újvári Dorottya în studiul *De la masa de salon la raftul de cărți: istoria albumelor de fotografii până la cel de-al Doilea Război Mondial*. Pe lângă realizarea de fotografii, Ellei îi plăcea să creeze și albume. Deoarece a deprins meșteșugul marochinării din familie, a putut să le confecționeze singură și să le decoreze în funcție de destinația și conținutul albumului. De exemplu, albumul referitor la casa în construcție de pe strada Elisabeta (astăzi Emil Racoviță), poartă gravat în relief pe piele imaginea casei. De asemenea, Újvári Dorottya realizează o analiză a albumelor foto de la apariție până la al Doilea Război Mondial.

Un alt tip de biografie, vizuală, a fotografei clujene, poate fi realizată din perspectiva pozelor pe care le-a creat de-a lungul vieții. De acest aspect ține cont Blos-Jáni Melinda în articolul *Imagini interioare. Spațiile de mișcare ale unei femei fotograf*. Toate cele 1427 de fotografii realizate în intervalul 1910-1940 sunt analizate din perspectiva talentului, al profilului social al Ellei (de exemplu în sfera familiilor burgheze era la modă punerea imaginilor cu copii în plan principal) și al statutului de mamă, în Cluj, la începutul secolului al XX-lea. La concursurile fotografice la care s-a prezentat era cunoscută și apreciată pentru imaginile cu copii sau pentru cele de familie. De asemenea, era membru al *Societății Tessar Teke*, grup de fotografi amatori, al cărui președinte îi era soțul, dr. Hintz György.

Un element esențial al fotografiilor analogice îl reprezintă laboratorul unde erau prelucrate imaginile, camera obscură. Mira Marincea analizează în studiul *În laboratorul foto al Ellei*

Hintz. Prelucrarea digitală a unei colecții de fotografii analogice, cum au fost influențate fotografiile Ellei de faptul că își prelucra singură cadrele capturate pe aparat. Din această analiză se desprinde imaginea unui artist care este interesat să descopere noi compoziții la prelucrare, nu îi este teamă să experimenteze și să testeze texturile ce i le oferă diferitele hârtii fotografice. În plus, față de munca în camera obscură, apelează și la pictură sau desen pentru a nuanța în fotografiile ei alb-negru detalii, culoarea îmbrăcămintei sau cutele hainelor.

Urmează o parte importantă în economia volumului, o selecție din pozele fotografei clujene, grupate după patru tematici. În prima secțiune, *Portrete*, sunt prezentate imagini cu părinții, socrii, copiii și nepoții Ellei, poze de grup sau studii individuale. Sunt cadre realizate cu multă atenție pentru detalii, cu decor improvizat, care uneori lasă să se întrevadă stângaci fundalul din casă. A doua tematică adună *Instantanee din viața familiei*: studii reprezentând copilăria (diverse cadre cu copiii familiei, la diferite vârste), maternitatea Ellei (alăptarea fiului cel mic), vacanțe (la Băile Cojocna, Budapesta sau Vâlcele), activități și relaxare în grădina casei de pe strada Elisabeta sau meciuri de tenis la care participă băieții familiei Hintz. Un element important în viața familiei este imobilul din Piața Unirii, ce adăpostea la etaj apartamentele, iar la parter farmacia, dar și casa de pe strada Elisabeta. Acestor imobile le este dedicată următoarea secțiune *Interioare, scene de viață*. În toate cadrele, se observă camere decorate cu mult bun gust, elementele tradiționale maghiare se îmbină cu mobilierul clasicist de la începutul secolului al XX-lea, pe pereți un loc important îl ocupă fotografiile înrămate sau tablourile cu membrii familiei. Sunt spații primitoare, care favorizează intimitatea, viața de familie atent organizată de mâna femeii Hintz Ella. Ultima categorie de fotografii sunt *Peisajele urbane*. Chiar dacă doamna Hintz și-a dedicat

pasiunea pentru fotografie, realizând cadre cu membrii familiei, pot fi identificate și câteva imagini (puține) cu orașul. De exemplu, din fotografiile realizate de la ferestrele apartamentului de deasupra farmaciei, avea perspectivă asupra Pieței Unirii. În acestea se pot identifica clădirile reprezentative, Hotelul Melody sau Palatul Bánffy, dar și comercianții și forfota pieței.

Deoarece istoricul unei familii este de cele mai multe ori în legătură cu istoricul casei în care a locuit, arhitectul Ványolós Endre realizează la finalul volumului studiul *Casa farmaciei Hintz, o scenă din fotografiile doamnei Ella Hintz*. Cercetarea a fost realizată în urma lucrărilor de renovare comandate de proprietarul casei Hintz-Mauksch, strănepotul Ellei, oftalmologul Georg Hintz, după anul 2018. Astfel, în urma cercetărilor interdisciplinare (arheologice, istorice, biologice, dendrocronologice etc.) s-a ajuns la definirea a nouă nivele succesive (începând cu finalul secolului al XV-lea și până la intervențiile de după anul 1989), care suprapuse oferă imaginea imobilului de astăzi. Un instrument ajutător pentru a putea înțelege și vizualiza intervențiile succesive asupra clădirii sunt releveele nivelelor ce alcătuiesc imobilul: subsolul, parterul și etajul.

Imagini interioare: colecția fotografică a doamnei Ella Hintz (n. Boros, 1885-1975) reprezintă un studiu inovator în domeniul istoriei fotografiei. Acest fapt se datorează sursei inedite

de la care pornește ideea volumului, cele 1427 de fotografii realizate în perioada interbelică de Hintz Ella, dar și metodei interdisciplinare prin care un grup de cercetători proveniți din domenii conexe analizează fotografiile, sursa și contextul în care acestea au fost produse. O altă reușită a colectivului, este identificarea unui personaj feminin puțin cunoscut și conturarea vieții acestuia dintr-un număr limitat de resurse. Merită menționat că o serie din ipotezele de lucru de la care au pornit autorii au primit răspunsuri, celorlalte întrebări le așteptăm răspunsuri prin intermediul viitoarelor contribuții aduse de Arhiva Audiovizuală din Transilvania.

Datorită traducerii în limba română a acestei cărți, apărută inițial în limba maghiară în anul 2021, la editura EXIT, la Cluj-Napoca (*Belső képek. Dr. Hintz Györgyné Boros Ella (1855-1975) műkedvelő fényképész hagyatéka*), se mărește publicul care poate lectura volumul. Cartea se adresează deopotrivă istoricilor, istoricilor de artă, arhitecților, dar și clujenilor interesați de istoria locală sau oricărui pasionat de trecut, datorită stilului accesibil în care este scrisă. În final, este necesară precizarea că echipa din spatele Arhivei Audiovizuale din Transilvania, prin acest demers și prin volumul dedicat fotografului Orbán Lajos, încurajează identificarea de noi surse care pot fi utilizate în înțelegerea trecutului, dar și a perioadei contemporane, în special.

Colectivul redactional

Manager

dr. Sorina Stanca

Redactor șef

Anca Docolin

Redactori

dr. Ghizela Cosma

Fabian Róbert-Donát

dr. Ioana-Terezia Pop

Editare text și design

Iarin Pop

Fabian Róbert-Donát

Concepție și design pagina web

Luminița Sima

Membrii Consiliului Științific al revistei „Lectura”

Prof. emerit dr. **Mircea Regneală**, Facultatea de Litere, Universitatea din București

Prof. univ. dr. **Elena Tîrziman**, Facultatea de Litere, Universitatea din București

Prof. univ. dr. hab. **Nelly Țurcan**, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Prof. univ. dr. **Corina Teodor**, Facultatea de Științe și Litere „Petru Maior”, Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Palade” din Târgu Mureș

Prof. univ. dr. **Rüsz-Fogarasi Enikő**, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Prof. univ. dr. **Marcela Sălăgean**, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Conf. univ. dr. **Lidia Kulikovschi**, director adjunct pentru Cercetare și Inovare, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu” din Chișinău

Lector Dr. **Robert Coravu**, Facultatea de Litere, Universitatea din București

Dr. **Mariana Harjevschi**, director general, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” din Chișinău

Dr. **Adriana Szekely**, președinte al Asociației Bibliotecarilor din România, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca

Mihai Constantinescu, specialist în scientometrie, Grupul mArcel

ISSN 2972 – 1393

ISSN-L 2972 – 1393

Anuarul „Lectura” este editat de Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

Redacția revistei „Lectura”
Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj
Calea Dorobanților, nr. 104, Cluj-Napoca
Cod poștal: 400609
Tel: 0264/430323, interior 132
E-mail: lectura@bjc.ro

Responsabilitatea pentru materialele publicate revine în întregime autorilor.